

KULTURA FIZYCZNA XV

NR 2

RADA NAUKOWA

- Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski)
Miroslav BOBRIK (Słowacki Uniwersytet Techniczny w Bratysławie)
Valentin CONSTANTINOV (Uniwersytet Państwowy Tiraspol z siedzibą w Kiszyniowie)
Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Techniczny w Libercu)
Karol FEČ (Uniwersytet Pawła Józefa Szafarika w Koszycach)
Elena GODINA (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego, Sportu i Turystyki)
Karol GÖRNER (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Wiktor Władimirowicz GRIGORIEWICZ (Grodziński Państwowy Uniwersytet Medyczny)
Michal JIŘÍ (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Tomasz JUREK (Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wlkp.)
Jerzy KOSIEWICZ (Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie)
Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet Szczeciński)
Andrzej MALINOWSKI (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)
Veaceslav MANOLACHI (Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego i Sportu w Kiszyniowie)
Josef OBORNÝ (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie)
Andrzej PAWLUCKI (Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu)
Joanna RODZIEWICZ-GRUHN (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)
Marek WAIC (Uniwersytet Karola w Pradze)
Barbara WOYNAROWSKA (Uniwersytet Warszawski)

LISTA RECENZENTÓW

- prof. dr hab. Wojciech CYNARSKI
dr hab. prof. US Jerzy EIDER
dr hab. prof. AWF i S Piotr GODLEWSKI
prof. dr hab. Tomasz JUREK
dr hab. prof. AWF Marek KAZIMIERCZAK
prof. dr hab. Leonard NOWAK
dr hab. Artur PASKO
prof. dr hab. Włodzimierz STĘPIŃSKI
dr hab. prof. US Danuta UMIASTOWSKA
dr hab. prof. US Renata URBAN
dr hab. prof. OSW Jerzy URNIAŻ

Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów.

PRACE NAUKOWE
AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA W CZĘSTOCHOWIE

KULTURA FIZYCZNA

TOM XV

NR 2

Częstochowa 2016

Redaktor Naczelny
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Redaktor Naczelny Wydawnictwa
Andrzej MISZCZAK

Redaktorzy naukowi
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA,
Joanna RODZIEWICZ-GRUHN

Korekta
Sebastian SURENDRA

Sekretarz redakcji
Arkadiusz PŁOMIŃSKI

Redaktor techniczny
Maciej TORZ

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKLAK-JEŻ

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

Redaktorzy językowi
Dariusz JAWORSKI, Andrzej WĄTROBA

PISMO RECENZOWANE

Pierwotną wersją periodyku jest publikacja papierowa

Strona internetowa czasopisma
<http://www.wp.ajd.czyst.pl/kultura-fizyczna>

Czasopismo indeksowane w bazach:
Agro, BazHum (Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych),
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities),
ERIH PLUS (The European Index for the Humanities and the Social Sciences),
Index Copernicus (IC Journals Master List), PBN (Polska Bibliografia Naukowa)

© Copyright by Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2016

ISSN 1895-8680

(poprzedni ISSN dla tytułu „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej
w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 1505-4241)

Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego
Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ajd.czyst.pl
e-mail: wydawnictwo@ajd.czyst.pl

SPIS TREŚCI

CONTENTS

Wstęp	7
CZĘŚĆ I	
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ W POLSCE	
Renata URBAN	
Znaczenie wychowania fizycznego w polskim systemie penitencjarnym w dwudziestoleciu międzywojennym	11
The importance of Physical Education in the Polish penitentiary system in the interwar period	27
Patryk TOMASZEWSKI	
Akademicki Związek Sportowy przy Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie – zarys działalności	29
The Student Sports Association of Stephen Báthory University in Vilnius – outline of the activities	43
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA	
„Przegląd Sportowy” jako informator i propagator sportu kobiet w Polsce w roku olimpijskim (1936)	45
„Przegląd Sportowy” [Sports Review] as an information magazine propagating women’s sports in Poland in the olympic year 1936	61
Marek ORDYŁOWSKI, Leonard SZYMAŃSKI	
Nadzór operacyjny Służby Bezpieczeństwa nad ruchem sportowym w Polsce Ludowej w latach osiemdziesiątych	63
Operational surveillance of Security Service over sports movement in People’s Republic of Poland in the 80’s	76
Daniel BAKOTA	
Chess in the Częstochowa Voivodeship in the years 1975–1998	77
Szachy w województwie częstochowskim w latach 1975–1998	88
Maciej ŁUCZAK, Julian JAROSZEWSKI	
Wybitni trenerzy medalistów olimpijskich – absolwenci Akademii Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu	89
Prominent trainers of Olympic medalists – graduates of the “Eugeniusz Piasecki” Academy of Physical Education in Poznan	106

CZĘŚĆ II**TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU****Mariola RADZIŃSKA, Leonard NOWAK, Maria Alicja NOWAK**

- Satysfakcja z wyboru studiów a zamierzenia zawodowe studentów wychowania fizycznego 109
- Physical education students' satisfaction with their choice of studies in relation to career plans 123

Joanna POCZTA, Ewa MALCHROWICZ-MOŚKO

- Miejsce turystyki sportowej w kulturze fizycznej 125
- The role of sport tourism in physical education 139

BIOGRAMY, DYSKUSJE, POLEMIKI, RECENZJE, PRZEGLĄD WYDAWNICTW, SPRAWOZDANIA**Tomasz JUREK**

- [rec.] Eligiusz Małolepszy, Daniel Bakota, Teresa Drozdek-Małolepsza, Arkadiusz Płomiński, *Z dziejów sportu i turystyki w działalności Krajowego Zrzeszenia Ludowego Zespoły Sportowe w latach 1975–2015*. Częstochowa 2016, ss. 213. 143

- Informacje dla Autorów 147

Wstęp

Od 2016 r. czasopismo „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” ukazuje się jako kwartalnik. W bieżącym roku wydajemy już drugi numer periodyku. W drugim numerze XV tomu zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych w Polsce.

Część I – *Dzieje kultury fizycznej w Polsce* – odnosi się do następującej tematyki:

- znaczenie wychowania fizycznego w polskim systemie penitencjarnym w dwudziestolecu międzywojennym,
- Akademicki Związek Sportowy przy Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie,
- „Przegląd Sportowy” jako informator i propagator sportu kobiet w Polsce w roku olimpijskim (1936),
- nadzór operacyjny Służby Bezpieczeństwa nad ruchem sportowym w Polsce Ludowej w latach osiemdziesiątych,
- szachy w województwie częstochowskim w latach 1975–1998,
- wybitni trenerzy medalistów olimpijskich – absolwenci Akademii Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu.

Część II czasopisma odnosi się do problematyki teorii i metodyki wychowania fizycznego i sportu. W części tej zaprezentowane zostały dwie prace. Pierwszą z nich poświęcono satysfakcji z wyboru studiów, a zamierzeniom zawodowym studentów wychowania fizycznego, natomiast drugą – miejscu turystyki sportowej w kulturze fizycznej.

W końcowej części – pt. *Biogramy, dyskusje, polemiki, recenzje, przegląd wydawnictw, sprawozdania* – zamieszczono recenzję prof. dr. hab. Tomasza Jurka monografii Eligiusza Małolepszego, Daniela Bakoty, Teresy Drozdek-Małolepszej, Arkadiusza Płomińskiego pt. *Z dziejów sportu i turystyki w działalności Krajowego Zrzeszenia Ludowego Zespoły Sportowe w latach 1975–2015*.

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania Recenzentom za cenne i życzliwe uwagi podnoszące wartość niniejszego periodyku. Dziękuję za współpracę Autorom publikacji zamieszczonych w czasopiśmie naukowym. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że liczba osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych wydaniach czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” się poszerzy.

Eligiusz Małolepszy

CZEŚĆ I
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ
W POLSCE

Renata URBAN*

Znaczenie wychowania fizycznego w polskim systemie penitencjarnym w dwudziestoleciu międzywojennym

Streszczenie

Dwudziestolecie międzywojenne było dla polskiego systemu penitencjarnego okresem tworzenia nowoczesnych form współczesnego więziennictwa, uwzględniającego doświadczenia innych państw oraz najnowsze postanowienia międzynarodowych kongresów penitencjarnych. Jednym z nich było wskazanie znaczenia zdrowia fizycznego i psychicznego osadzonych dla ich resocjalizacji oraz konieczność wdrożenia programów aktywności fizycznej do zakładów karnych.

Polska stała się w tym zakresie jednym z wiodących państw w Europie. Już od połowy lat 20. XX w. w wielu więzieniach w kraju prowadzone były systematyczne ćwiczenia fizyczne, szkolono kadrę funkcjonariuszy – instruktorów oraz tworzone infrastrukturę sportową. Opracowano także akty prawne (regulamin więzienny, Kodeks karny, ustawa o więziennictwie), regulujące realizację wychowania fizycznego we wszystkich więzieniach w całej Polsce. Istotne było to, że objęło ono swoim zasięgiem zarówno mężczyzn, jak i kobiety, nie tylko dorosłych więźniów w zakładach karnych, ale i nieletnich przestępców w placówkach wychowawczo-poprawczych. Stało się ważnym elementem w programach wychowawczych polskiego systemu penitencjarnego w tym okresie.

Słowa kluczowe: wychowanie fizyczne, system penitencjarny, zakład karny, dwudziestolecie międzywojenne

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Polska stanęła przed wieloma problemami natury politycznej, prawnej, gospodarczej, społecznej, wynikającymi głównie z podziału jej terytorium pomiędzy trzema zaborcami i w związku z tym odmiennymi – czasem nawet skrajnymi – zasadami i przepisami, regulującymi funkcjonowanie administracji państwowej i życie społeczeństwa. Jedną z istotniejszych kwestii wymagających unormowania prawnego był system więziennictwa. Wstępne działania zmierzające do utworzenia polskiego ustroju penitencjarnego zainicjo-

* Dr hab., prof. Uniwersytetu Szczecińskiego, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia, e-mail: renataurban@neostrada.pl.

wano w marcu 1918 r., a zatem na kilka miesięcy przed oficjalnym odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Zostały wówczas rozpoczęte pertraktacje z rządami Austrii i Niemiec w sprawie przekazania więzień znajdujących się na terenach okupowanych przez te państwa. 1 maja 1918 r., Jan Zakrzewski objął kierownictwo Wydziału Więziennego, wydzielonego z Wydziału Administracyjnego, który następnie przekształcono w Sekcję Więzienną. Formalne przejście więzień przez polską administrację nastąpiło 11 listopada 1918 r., ale w praktyce trwało to zdecydowanie dłużej i odbywało się stopniowo. Najwcześniej uregulowano kwestie związane z więzieniami na obszarze dawnego Królestwa Kongresowego – w listopadzie 1918 r., następnie zaboru austriackiego – w styczniu 1919 r., a dopiero dwa lata później na terenie Kresów Wschodnich – w kwietniu 1921 r., Ziemi Wileńskiej – w lipcu 1921 r. oraz na Górnym Śląsku i w byłym zaborze pruskim – w listopadzie 1921 r.¹

Celem autorki było przedstawienie uwarunkowań tworzenia polskiego ustroju więziennictwa bezpośrednio po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, a przede wszystkim wskazanie znaczenia wychowania fizycznego w polskim systemie penitencjarnym w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Stan piśmiennictwa na ten temat okazał się niestety bardzo ubogi. Pojawiło się co prawda kilka wartościowych wydawnictw jubileuszowych², które poruszyły kwestię wychowania fizycznego jako elementu wychowania ogólnego w zakładach karnych w Polsce w latach 1918–1939, jednak z uwagi na ich okolicznościowy charakter nie analizowały problemu w sposób kompleksowy i wyczerpujący. Interesujący był artykuł Roberta Gawkowskiego pt. *Sport jako czynnik resocjalizacyjny trudnej młodzieży w czasach Drugiej Rzeczypospolitej*, ale opisywał on tylko jeden przypadek – Zakładu Poprawczego dla Nieletnich w Studzieńcu³. Zagadnienie to poruszyła też Renata Urban w pracy pt. *Wychowanie fizyczne i sport jako formy resocjalizacji w polskim systemie penitencjarnym. Zarys problematyki w ujęciu historycznym*⁴. Jednak, jak sama autorka napisała, był to zaledwie rys historyczny. Pozytywne efekty przyniosła kwerenda zasobów dwóch tytułów czasopism z okresu międzywojennego, które w całości poświęcono więziennictwu. Były to: „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, wydawany początkowo jako miesięcznik (1925–1932) Związku Pracowników Więziennych Rzeczypospolitej Polskiej, a później jako miesięcznik (1933–

¹ Zob. E. Neymark, *Piętnastolecie więziennictwa polskiego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1933, nr 8, s. 2.

² M. Dąbrowski (red.), *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga Pamiątkowa 1918–1928*, Kraków–Warszawa 1928; Z. Bugajski (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929; A. Marek (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*, Warszawa 1990; Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widelak (red.), *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, Opole 2008.

³ Zob. R. Gawkowski, *Sport jako czynnik resocjalizacyjny trudnej młodzieży w czasach Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] J. Chełmecki (red.), *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpiizmu. Sprawność fizyczna dzieci i młodzieży*, Warszawa 2009, s. 92–100.

⁴ R. Urban, *Wychowanie fizyczne i sport jako formy resocjalizacji w polskim systemie penitencjarnym. Zarys problematyki w ujęciu historycznym*, [w:] J. Kwieciński, M. Tomczak, M. Łuczak, *Sport i wychowanie fizyczne w badaniach naukowych. Teoria – praktyce*, Konin 2014, s. 303–313.

1936) i kwartalnik (1936–1939) Kasy Wzajemnej Pomocy Funkcjonariuszy Straży Więziennej oraz „W Służbie Penitencjarnej”, dwutygodnik Straży Więziennej (1936–1939), tego samego wydawcy. W numerach „Przeglądu...” z lat 20. XX w. niewiele było artykułów, opisujących działania w zakresie wprowadzenia ćwiczeń fizycznych w zakładach karnych. Natomiast szczegółowa analiza zasobów egzemplarzy z lat 30. pozwoliła na stworzenie obrazu miejsca i znaczenia wychowania fizycznego w polskim systemie penitencjarnym w okresie międzywojennym.

Pierwszymi dokumentami prawnymi stanowiącymi podstawę funkcjonowania systemu więziennictwa w niepodległej Polsce były: dekret z 8 lutego 1919 r. podpisany przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego pt. O organizacji więziennictwa oraz Tymczasowy regulamin więzienny. W aktach tych zostały zawarte m.in. prawa osadzonych – do nauki oraz praktyk religijnych. Zgodnie z zapisem:

[...] żadnemu więźniowi nie wolno odmawiać czerpania nauk moralnych i pociechy religijnej od duchownego swojego wyznania. W zakładach i oddziałach przeznaczonych dla nieletnich więźniów, wszyscy bez wyjątku nieletni, otrzymują naukę religii oraz naukę świecką w zakresie, jaki obowiązuje w szkołach ludowych. W pozostałych oddziałach, nauka świecka winna być wprowadzona dla dorosłych analfabetów⁵.

Były to niezwykle istotne i nowatorskie dokumenty, po raz pierwszy przyznające prawa więźniom przebywającym w zakładach zamkniętych. Powstanie tych aktów prawnych spowodowało konieczność zrewidowania dotychczasowego sposobu postrzegania osób odbywających karę więzienia – nie jako wyłącznie złoczyńców, ale jako jednostki tylko czasowo pozbawione wolności, które po zakończeniu kary wrócą do społeczeństwa. W dobrze pojętym interesie społecznym było, aby więźniowie nie tylko zachowali zdrowie i sprawność fizyczną, ale – o ile to możliwe – zdobyli nowe umiejętności, które mogli wykorzystać po odzyskaniu wolności, nie stając się obciążeniem dla społeczeństwa i państwa.

Te postępowe poglądy miały swoje korzenie w XVIII-wiecznej polskiej myśli penitencjarnej, której reprezentantami byli wybitni przedstawiciele oświecenia, np. Stanisław Staszic, Hugo Kołłątaj, Aleksander Koźuchowski, Mirosław Nakwaski, Julian Ursyn Niemcewicz, Fryderyk Skarbek, Andrzej Zamoyski i inni. Prezentowali oni – nowoczesne wówczas – spojrzenie na wychowawcze znaczenie kary. Próbowali przekonać społeczeństwo, że „[...] kary powinny być pobudką poprawy lub grozą od przestępstwa, lecz nie powinny być owocem wrogości i tyranii, dlatego wszelkie pastwienie się przed śmiercią, nie może być dozwolone”⁶. Poprawczy charakter kary pozbawienia wolności znalazł swoje odzwierciedlenie w aktach prawnych: w uchwale Sejmu z 1736 r., powołującej w Warszawie „Dom Poprawy”, w uchwale

⁵ J. Zakrzewski, *Pierwsze pięćdziesiąt lat więziennictwa polskiego*, [w:] Z. Bugajski (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929, s. 47–48.

⁶ S. Walczak, *Narodziny i rozwój koncepcji wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] A. Marek (red.), *Księga jubileuszowa...*, s. 36–37.

Sejmu z 1776 r., znoszącej karę śmierci za czary i stosowanie tortur w trakcie procesu, w projekcie Kodeksu Stanisława Augusta z 1791 r., w którym jego autorzy (Hugo Kołłątaj, Hieronim Stroynowski, Józef Szymanowski) postulowali wprowadzenie równości prawa, indywidualne podejście do sprawcy czynu i zniesienie kary śmierci. Przekonywali, że „[...] nie masz złoćyńcy, który nie mógłby przydać się na co”⁷. Znaczący postęp w rozwoju polskiego ustroju penitencjarnego przyniosła także Konstytucja 3 Maja. Pomimo kilku nowatorskich projektów pod koniec XVIII stulecia polskie więziennictwo nie tylko zdecydowanie ustępowało większości krajów europejskich pod względem poziomu zreformowania ustroju penitencjarnego, sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności i traktowania więźnia, ale było wręcz zacofane. Wynikało to głównie z faktu, że światłe poglądy dotyczące funkcji poprawczych względem osadzonych istniały w teorii, ale nie zostały zrealizowane w praktyce, na co niewątpliwie wpływ miała całkowita utrata niepodległości w 1795 r.⁸

Ponad 120-letni okres zaborów, w czasie którego wielu Polaków – zarówno wybitnych mężów stanu, jak i zwykłych obywateli – odbywało kary pozbawienia wolności (głównie z przyczyn politycznych), paradoksalnie przyczynił się do stworzenia w niepodległej Polsce bardzo nowoczesnego ustroju penitencjarnego. Doświadczenia tych osób w istotnym stopniu wpłynęły nie tylko na zreformowanie systemu więziennego, ale i na zmianę charakteru odbywania kary z represyjnego na wychowawczy, uwzględniający potrzeby więźnia jako człowieka, i egzystencjalne, i duchowe. Nie bez znaczenia pozostał fakt, że tworzeniem systemu penitencjarnego żywo interesował się Naczelnik Państwa Józef Piłsudski, czemu dał wyraz w podpisywanych aktach prawnych. Jako wielokrotny więzień, odbywający kary pozbawienia wolności przez długi okres, w różnych miejscach i warunkach, analizował życie więźnia w odosobnieniu. Swoje przemyślenia zawarł w studium pt. *Psychologia więźnia*, opublikowanym w Warszawie w 1931 r.:

Więzienie ma dwie wyraźne cechy zasadnicze, [...] jest po to, aby było ludzom przykro. Dla przyjemności nikogo do więzienia nie wsadzają. Przykrym jest dlatego przede wszystkim, że jest to [...] ograniczenie swobody materialnej do minimum, ograniczenie swobody ruchu do niewielkiej przestrzeni, przeznaczonej, jako miejsce zamieszkania w więzieniu, to znaczy miejsce, ograniczone czterema ścianami, szerszymi czy mniejszymi drzwiami, wiecznie zamkniętymi, oknem zakratowanym. Oto jest więzienie. Jest to po wtóre fakt, nieulegający żadnej wątpliwości, że więzień każdy jest poddany codziennej, cegodzinnej obserwacji. Jego życie, jego postępowanie, nie zależy od jego chęci i woli. To jest druga cecha, występująca najzupełniej wyraźnie przy pojęciu więźnia. I to bez względu na to – dlaczego, po co i na co [...]”⁹.

⁷ A. Rejzner, *Kultura fizyczna w polskim systemie penitencjarnym*, Warszawa 1995, s. 10.

⁸ Szerzej na ten temat autorka pisze w: R. Urban, *Resocjalizacja poprzez sport w działalności Klubu Olimpijczyka „Paragraf” w Areszcie Śledczym w Inowrocławiu (1989–2014)*, Inowrocław 2014, s. 13–26.

⁹ J. Piłsudski, *Psychologia więźnia*, Warszawa 1931, s. 6. Wykład pt. *Psychologia więźnia* został wygłoszony przez Józefa Piłsudskiego w dniu 24 maja 1925 r. Tekst ten został przetłumaczony

Reformatorzy polskiego systemu penitencjarnego – Stanisław Car¹⁰, współtwórca projektu pierwszej ustawy o organizacji więziennictwa, Michał Lorentowicz¹¹, dyrektor Departamentu Karnego Ministerstwa Sprawiedliwości i Główny Inspektor Straży Więziennej – nie kwestionowali konieczności karania przestępców, ale byli przekonani o potrzebie dokonania podziału na przestępców nałogowych, przed którymi należało chronić społeczeństwo, oraz tych, których można było jeszcze „[...] uratować i uzdrowić – oddać z powrotem życiu społecznemu”¹². Wiele uwagi poświęcili zwłaszcza drugiej grupie. Wymagało to utworzenia różnych typów zakładów karnych, reorganizacji już istniejących, a niekiedy budowy nowych obiektów z infrastrukturą przystosowaną do nowych wymagań, umożliwiających realizację zadań wychowawczo-poprawczych systemu penitencjarnego, w tym z zakresu: nauki i oświaty (świetlice więzienne), pracy (warsztaty rzemieślnicze), praktyk religijnych (kaplice), a także wychowania fizycznego (sale gimnastyczne, tereny do ćwiczeń).

Przy realizacji tych zadań polscy penitencjaryści kierowali się postanowieniami międzynarodowych kongresów penitencjarnych, organizowanych od końca XIX stulecia. Pierwszym kongresem, na którym poddano dyskusji zagadnienia związane ze zdrowiem i sprawnością fizyczną więźniów, był kongres w Waszyngtonie w 1910 r. Myślą puentującą obrady stała się stara zasada Juwenalisa – *Mens sana in corpore sano*, czyli „W zdrowym ciele zdrowy duch”. Z oczywistych względów Polacy nie wzięli w nim udziału, ale w okresie międzywojennym byli nie tylko stałymi, ale także bardzo aktywnymi uczestnikami kongresów, a ich postulaty często znajdowały odzwierciedlenie we wnioskach końcowych. Szczególne znaczenie dla rozwoju wychowania fizycznego w zakładach karnych

na język francuski i angielski, a następnie zamieszczony w „Revue Pénitentiaire de Pologne” w grudniu 1929 r.

¹⁰ Stanisław Car (ur. 26.04.1882, zm. 8.06.1938), prawnik, adwokat, w latach 1917–1918 pracownik Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu, od grudnia 1918 r. szef kancelarii cywilnej Naczelnika Państwa, uczestnik wojny 1920 r., od maja 1925 r. pełnił funkcję prokuratora Sądu Najwyższego, w 1926 r. został wiceministrem, a następnie dwukrotnie (w 1928 i 1930 r.) ministrem sprawiedliwości, od 1930 r. był posłem na Sejm, a w 1935 r. został powołany na Marszałka Sejmu, czynnie uczestniczył w pracach ustawodawczych, przygotowując projekty pierwszych dekretów i ustaw państwowych, wprowadził nowy, jednolity ustrój sądowy wraz z procedurą karną, był jednym ze współtwórców Konstytucji Kwietniowej; zob. *Dnia 8 czerwca b.r. o godz. 5-ej nad ranem, zmarł w Warszawie Marszałek Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej Stanisław Car*; „W Służbie Penitencjarnej” 1938, nr 13, s. 2.

¹¹ Michał Lorentowicz (ur. 25.12.1885, zm. 3.02.1934), dyrektor Departamentu Karnego Ministerstwa Sprawiedliwości i Główny Inspektor Straży Więziennej, reformator polskiego więziennictwa, współtwórca głównych aktów regulujących jego funkcjonowanie *Regulaminu Więziennego* oraz *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 r. o Straży Więziennej*, jeden z inicjatorów tworzenia szkolnictwa dla funkcjonariuszy Straży Więziennej oraz powołania Komisji do Badań Kryminalno-Biologicznych; zob. J. Fietkiewicz, *Już go nie mamy...*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1934, nr 2, s. 2.

¹² L. Dworzak, Ś.p. *Michał Lorentowicz jako realizator nowych tendencji penitencjarnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1934, nr 2, s. 2.

miały międzynarodowe kongresy penitencjarne w Pradze w 1930 r. oraz w Berlinie w 1935 r. (z udziałem delegacji polskiej), które zalecały regularne prowadzenie ćwiczeń fizycznych oraz organizowanie różnych form aktywności sportowej w zakładach karnych, traktując je jako czynniki rekompensujące ograniczenie ruchu, wynikające z braku zatrudnienia, a przede wszystkim postrzegając je jako formę oddziaływania wychowawczego¹³.

Interesujący był fakt, że zagadnieniami karnymi i penitencjarnymi zajmowała się również Liga Narodów. W 1931 r. Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów powołało tzw. Piątą Komisję, której zadaniem było zunifikowanie prawa karnego i zrzeczenie państw we wspólnej walce z przestępczością. Komisja ta opracowała dokument będący rodzajem międzynarodowego regulaminu więziennego, zawierającego pięć rozdziałów dotyczących: rozdzielenia i separacji więźniów, traktowania więźniów, kar dyscyplinarnych, personelu więziennego oraz opieki nad zwolnionymi więźniami. W rozdziale drugim, omawiającym zasady traktowania więźniów, wiele miejsca poświęcono zagadnieniu opieki lekarskiej, zdrowia więźniów, a zwłaszcza zachowania sprawności fizycznej i możliwości, a właściwie konieczności prowadzenia regularnych ćwiczeń gimnastycznych na świeżym powietrzu. Regulamin co prawda nie został ujęty w formę obowiązującego prawa, tylko koniecznych postulatów, niemniej jednak był istotnym elementem w procesie reformowania narodowych systemów penitencjarnych¹⁴.

Największe doświadczenia w realizacji zadań z zakresu wychowania fizycznego miały zakłady karne w Stanach Zjednoczonych, gdzie już w 1888 r. w wyniku opublikowania ustawy zabraniającej pracy zarobkowej więźniów w więzieniach wprowadzono ćwiczenia fizyczne. Początkowo miały one zająć czas osadzonym, ale dość szybko okazało się, że aktywność fizyczna posiadała zdecydowanie więcej pozytywnych skutków, niż oczekiwano. Ćwiczenia wpłynęły na większe zdyscyplinowanie więźniów, wzmocnienie ich budowy ciała, poprawę funkcjonowania układu mięśniowego, krążeniowego i oddechowego, a w konsekwencji także poprawę ich zdrowia ogólnego i samopoczucia. Oceniono, że wraz z rozwojem fizycznym nastąpiło przebudzenie duchowe osadzonych¹⁵. Jako pozytywny przykład wskazywano najczęściej amerykańskie więzienie Sing-Sing, oddalone o ok. 45 km od Nowego Jorku, w którym więźniowie nie tylko uczestniczyli w zabawach ruchowych i różnych formach sportowych, ale organizowali też rozgrywki sportowe. W 1932 r. odbył się tam mecz piłki nożnej pomiędzy zespołem osadzonych więźniów a drużyną milicji z pobliskiej miejscowości Ossining, wygrany przez przestępców w stosunku 33:0. Meczowi, rozegranemu na wiel-

¹³ Zob. K. Pawlak, *Więziennictwo Polskie w latach 1928–1939*, Kalisz 1995, s. 95; K. Bedyński, *Kalendarium polskiego więziennictwa*, „Forum Penitencjarne” 2014, nr 2, s. 7.

¹⁴ Zob. K. Westerska, *Międzynarodowe próby ujednoczenia przepisów postępowania z więźniami*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1935, nr 3, s. 6–8.

¹⁵ Zob. Z. Bugajski, *Wychowanie fizyczne*, [w:] Z. Bugajski (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1929*, Warszawa 1929, s. 139, 141.

kim podwórzu więziennym, przyglądało się prawie 2000 widzów, którzy zapłacili za bilety, aby móc go obejrzeć¹⁶. Trudno z całą pewnością stwierdzić, czy takie przedsięwzięcia podejmowano regularnie, czy były jednorazowym wydarzeniem. W Polsce tego rodzaju konfrontacja – najprawdopodobniej po raz pierwszy – została zorganizowana dopiero w 1989 r. w areszcie śledczym w Inowrocławiu¹⁷.

W okresie międzywojennym pierwsze próby wprowadzenia ćwiczeń fizycznych do zakładów karnych miały miejsce na początku lat 20. i w tym czasie nie były uregulowane przepisami prawa. Wynikały raczej z nowoczesnego podejścia naczelników więzień do postrzegania sposobu odbywania kary pozbawienia wolności, doświadczeń zawodowych, znajomości psychiki więźnia oraz świadomości pozytywnego oddziaływania aktywności ruchowej na organizm człowieka. Systematycznie prowadzony program ćwiczeń gimnastycznych i wojskowych przeciwdziałał negatywnym skutkom długotrwałej izolacji, ale i wpływał na poprawę kondycji fizycznej więźniów. Nie bez znaczenia pozostawała ponadto pamięć o ponad 120-letniej niewoli narodu polskiego i przekonanie o konieczności przygotowania się do ewentualnej obrony granic. Z tego powodu kadra więzienna często realizowała ćwiczenia fizyczne zawierające elementy przysposobienia wojskowego oraz musztry w taki sposób, aby przysposobić – zwłaszcza młodych mężczyzn – do służby wojskowej, do której więźniowie często byli wcielani po odbyciu kary¹⁸.

Potrzebę wprowadzenia ćwiczeń gimnastycznych w zakładach karnych odczuwali pracownicy więziennictwa. Swoimi uwagami dzielili się na łamach czasopisma „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, licząc, że ich opinia przyczyni się do prawnego usankcjonowania kwestii wychowania fizycznego w więzieniach. W listopadzie 1929 r. adiunkt więzienia w Łodzi, Józef Strzelecki, w artykule pt. *Sport w więzieniu* przekonywał, że w walce z chorobami płuc, apatią i przygnębieniem osadzonych konieczne było zastosowanie radykalniejszego środka niż spacer – gimnastyki. Uzasadniał, że więźniowie, gimnastykując się każdego dnia po pół godziny albo dłużej, nabiorą takiej tężyzny fizycznej, która uchroni ich przed częstym zapadaniem na choroby, a to z kolei spowoduje zmniejszenie kosztów ponoszonych przez Skarb Państwa na ich leczenie. Trudno nie przyznać słuszności tak racjonalnej argumentacji. Swój pogląd motywował jeszcze w inny sposób:

Urządza się dla więźniów koncerty, przedstawienia teatralne, odczyty itp., mające za zadanie podniesienie jego stanu umysłowego i moralności, może zatem i powinno się zastosować gimnastykę, która będzie miała za cel uzdrowić ich fizycznie i uodpornić od różnego rodzaju chorób, na jakie więźniowie najczęściej zapadają¹⁹.

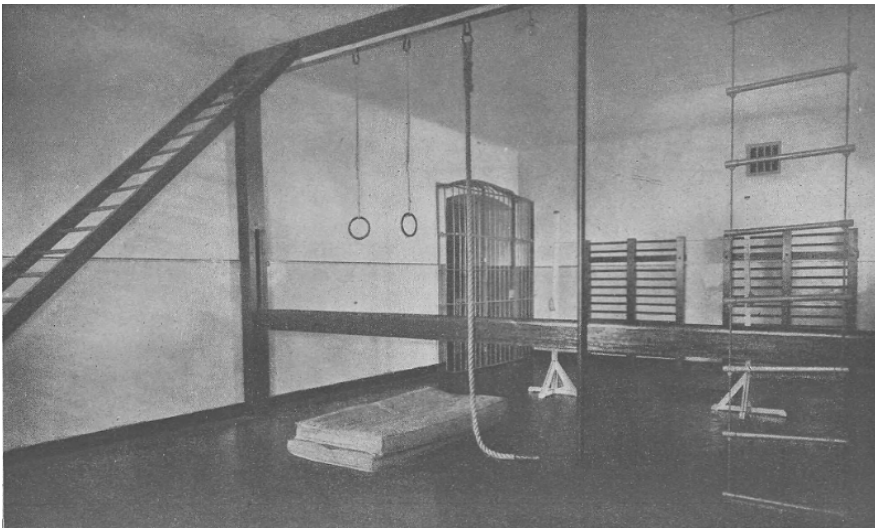
¹⁶ *Piłka nożna w więzieniu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1932, nr 12, s. 14–15.

¹⁷ Zob. R. Urban, *Resocjalizacja poprzez sport...*, s. 100–102.

¹⁸ Zob. K. Pawlak, *Więziennictwo Polskie...*, s. 95.

¹⁹ J. Strzelecki, *Sport w więzieniu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1930, nr 2, s. 5.

Coraz powszechniejsze pozytywne opinie na temat wdrożenia programów wychowania fizycznego do zakładów karnych, relacje naczelników więzień, którzy – jako pionierzy – realizowali już ćwiczenia fizyczne wśród więźniów w podległych im jednostkach, a także przychylność władz polskiego więziennictwa spowodowały, że pod koniec lat dwudziestych gimnastyka została wprowadzona na stałe za mury zakładów karnych. Z inicjatywy ministra sprawiedliwości Stanisława Cara przy współudziale Zygmunta Bugajskiego, radcy ministerialnego do spraw penitencjarnych, w trzech więzieniach w Polsce – w Więzieniu Mokotowskim i przy ul. Długiej 52 w Warszawie oraz w więzieniu w Białymstoku – zorganizowano pierwsze sale gimnastyczne, w których realizowano regularne ćwiczenia fizyczne. Bugajski był naczelnikiem Więzienia Mokotowskiego, zaangażowanym zwolennikiem upowszechnienia wychowania fizycznego wśród więźniów i propagatorem ćwiczeń gimnastycznych. Uważał, że resocjalizacja osadzonych przyniesie pozytywne efekty wyłącznie wtedy, gdy będą oni w dobrej kondycji fizycznej²⁰.

Fot. 1. Sala gimnastyczna w więzieniu w Białymstoku

Źródło: Z. Bugajski (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929

Planowa praca w zakresie propagowania aktywności fizycznej w trzech wymienionych jednostkach rozwinęła się bardzo korzystnie, a jej efekty obserwowano i oceniano przy okazji różnych okoliczności oraz opisywano na łamach prasy penitencjarnej. W sierpniu 1930 r. w „Przeglądzie Więziennictwa Polskiego” ukazał się obszerny artykuł prezentujący uroczystość zakończenia roku szkolnego szkoły więziennej w więzieniu przy ul. Długiej. W bogatym programie, oprócz

²⁰ Zob. R. Urban, *Resocjalizacja poprzez sport...*, s. 32; K. Pawlak, *Więziennictwo Polskie...*, s. 18, 95.

referatów z historii i geografii, prezentacji recytatorskich i występu chóru nieletnich więźniów, znalazły się również zawody sportowe. Pokazy gimnastyczne wzbudziły podziw zebranych gości, którzy bardzo wysoko ocenili zarówno choreografię układów, jak i ich wykonanie. W rywalizacji biegowej na dystansie 520 m uczestniczyło 14 więźniów. Wątpliwość mogły wzbudzić jedynie – oceniając z perspektywy czasu – przyznane nagrody, wśród których znalazł się, obok zegarka, szelek, skarpetek, także scyzoryk. O docenieniu wartości ćwiczeń fizycznych oraz ich wysokim poziomie świadczył fakt zrównania liczby godzin wykładów z gimnastyki z liczbą godzin przeznaczonych na realizację innych przedmiotów ogólnokształcących. W wizytacji więzienia przy ul. Długiej uczestniczył jego naczelnik Bronisław Hałubko, miejscowe władze i zaproszeni goście. Tego rodzaju kontrole były niezbędne dla potwierdzenia słuszności wprowadzanych reform, a w przyszłości ujęcia ich w oficjalne ramy regulaminów i ustaw²¹.

Wieloletnie działania polskich penitencjarystów, i teoretyków (prawników, lekarzy, psychologów, socjologów), i praktyków bezpośrednio związanych z pracą w więziennictwie, ostatecznie przyniosły materialny rezultat w postaci nowego Regulaminu więziennego. Znalazł on swoje prawne odzwierciedlenie w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości Stanisława Cara z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego²². Ogłoszenie regulaminu było niezwykle doniosłym wydarzeniem, bowiem po prawie 13 latach od odzyskania niepodległości zostały ostatecznie zunifikowane przepisy więzienne na całym obszarze Polski, znosząc jednocześnie zwyczaje przejęte po zaborcach, obowiązujące dotąd na terenach dawniej okupowanych przez Rosję, Prusy i Austro-Węgry. Był to na wskroś nowoczesny regulamin, nie tylko ustalał jednolite zasady polskiej polityki penitencjarnej, ale wyprzedzał przestarzałe poglądy na funkcje i zadania kary zawarte w regulaminach więziennych innych państw.

W żadnym regulaminie państw zaborczych, w nowych regulaminach państw europejskich, w strukturach organizacyjnych więzień nie został wyszczególniony odrębny dział wychowawczy, tak jak to miało miejsce w regulaminie polskim. Zadanie moralnej przemiany człowieka oraz troskę o jego edukację i rozwój powierzono kadrze pedagogicznej. W regulaminie przewidziano cztery zasadnicze grupy środków wychowawczo-poprawczych, którymi objęto więźniów: opieka duchowa, działalność kulturalno-oświatowa (w tym nauka szkolna i pozaszkolna, czytelnictwo, zajęcia artystyczne, np. teatr, chór), wychowanie fizyczne oraz praca więźniów. Nadzór merytoryczno-organizacyjny nad działem wychowawczym powierzono pomocnikowi naczelnika więzienia [zastępcy naczelnika – przyp. autorki] jako kierownikowi oraz personelowi w osobach kapelana więziennego, nauczycieli, bibliotekarzy, instruktorów wychowania fizycznego. Celem zajęć z wychowania fizycznego, wprowadzonego do polskich więzień na wzór amerykański,

²¹ Zob. *Z działalności oświatowej i wychowania fizycznego w więzieniu*, Długa 52, w Warszawie, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1930, nr 8, s. 6–7.

²² Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej Nr 71 z dnia 17 sierpnia 1931 r.

było wypracowanie w osadzonych poczucia dyscypliny, zapobieganie – poprzez regularne ćwiczenia gimnastyczne i sportowe – ujemnym skutkom pozbawienia wolności na stan zdrowia więźniów. Wychowanie fizyczne realizowano w salach gimnastycznych (jeśli w zakładach takie istniały) albo na specjalnie do tego celu przygotowanych terenach ćwiczebnych, o ile to możliwe na świeżym powietrzu. Ćwiczenia odbywały się pod kierunkiem wykwalifikowanych instruktorów oraz pod nadzorem lekarzy. Istotne było także to, że wychowaniem fizycznym objęci zostali wszyscy więźniowie – zarówno mężczyźni, kobiety, jak i małoletni²³.

Fot. 2. Więźniarki podczas ćwiczeń w więzieniu w Tarnowie

Źródło: zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego w Warszawie

W środowisku penitencjarnym nowy regulamin został przyjęty jako „[...] spełnienie najgórniejszych marzeń socjologicznych”²⁴. W kwestii wychowania fizycznego, podobnie zresztą w innych aspektach, poddano go wszechstronnej analizie i konsultacji ze specjalistami, zwłaszcza lekarzami, a funkcjonariusze odpowiedzialni za prowadzenie zajęć z gimnastyki byli zobowiązani do ukończenia specjalistycznych kursów. Z medycznego punktu widzenia konieczność wprowadzenia do zakładów karnych różnorodnych metod wychowania fizycznego (ćwiczenia gimnastyczne wolne i na przyrządach, marsze, biegi, gry zespołowe – siatkówka, koszykówka i inne) była tak oczywista, że nie wymagała uzasadnienia. Więźniowie byli pozbawieni najważniejszych elementów wpływających na ich stan

²³ Zob. Z. Bugajski, *Nowy Regulamin Więzienny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1931, nr 11, s. 20–21; Z. Bugajski, *Nowy Regulamin więzienny (c.d.)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1931, nr 12, s. 4.

²⁴ H.S., *Nowy Regulamin Więzienny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1931, nr 9, s. 9.

zdrowia – powietrza i słońca oraz ruchu. Ograniczenie ruchu dotyczyło zwłaszcza tych więźniów, którzy odbywali kary w warunkach ścisłej izolacji. W takich okolicznościach – niezwykle małych i pojedynczych cel – więzień upodabniał się do zwierzęcia miotającego się w klatce. Nawet przepisowy spacer, ze względu na przepełnienie zakładów karnych i konieczność zachowania warunków bezpieczeństwa, ograniczał się zwykle do niezbędnego minimum. Z tych względów, dla zachowania zdrowia fizycznego i psychicznego więźniów, wprowadzenie wychowania fizycznego w więzieniach było konieczne²⁵.

Lekarze więzienni nie tylko kwalifikowali więźniów do poszczególnych grup ćwiczących, ale także układali program ćwiczeń dla tych grup i nadzorowali ćwiczenia. Natomiast same zajęcia sprawnościowe prowadzili wyspecjalizowani funkcjonariusze, najczęściej absolwenci Centralnej Szkoły Więziennictwa (powołanej w 1923 r.) lub kursów instruktorskich z zakresu wychowania fizycznego i sportu. W toku kształcenia zdobywali oni również wiedzę m.in. na temat higieny i ratownictwa. Słuchacze uczestniczyli w zajęciach organizowanych na terenie Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego na Bielanach w Warszawie (później: Akademia Wychowania Fizycznego), wyposażonego w nowoczesne urządzenia sportowe, sale do ćwiczeń fizycznych, boiska i tereny sportowe. Ćwiczenia gimnastyczne prowadził instruktor kpt. Wojska Polskiego Rafał Szyszkiewicz, a gry zespołowe instruktor-asystent Zygmunt Jesionek. Zarówno program kształcenia, kadra szkoleniowa, jak i baza sportowa gwarantowały wszechstronne i bardzo dobre przygotowanie funkcjonariuszy Straży Więziennej do pełnienia funkcji instruktorów wychowania fizycznego w zakładach karnych²⁶.

Ogłoszenie nowego Regulaminu więziennego oraz coraz lepsze – dzięki ukończonym kursom – przygotowanie merytoryczne pracowników więziennictwa przyczyniły się do zwiększenia liczby zakładów karnych, w których wychowanie fizyczne było rzeczywiście realizowane. Co prawda zaledwie w kilku więzieniach w Polsce istniały sale gimnastyczne z profesjonalnym sprzętem (np. w Warszawie na Mokotowie i przy ul. Długiej, w Białymstoku, Drohobyczu), ale w pozostałych jednostkach naczelnicy starali się stworzyć na dziedzińcach więzień i wokół nich tereny przygotowane i przeznaczone do uprawiania gimnastyki z zainstalowanymi przyrządami gimnastycznymi (jak np. w Rawiczu) lub do rozgrywek w gry zespołowe (m.in. koszykówkę lub siatkówkę, jak np. w Kaliszu). Zajęcia sportowe, zwłaszcza w okresie od wczesnej wiosny do późnej jesieni, prowadzono regularnie na świe-

²⁵ Zob. J. Szpakowski, *Z psychologii przeżyć więziennych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1936, z. 2, s. 27. Autor artykułu był doktorem nauk medycznych i kierownikiem Okręgowego Szpitala dla nerwowo i psychicznie chorych więźniów w Warszawie, a tekst artykułu został wygłoszony we wrześniu 1933 r. na XIII Zjeździe Psychiatryków Polskich w Poznaniu i Kościanie jako sekcji XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich. [Od 1936 r. „Przegląd Więziennictwa Polskiego” był wydawany jako kwartalnik w numerowanych zeszytach – przyp. autorki].

²⁶ Zob. St.S., *Słuchacze Szkoły dla wyższych funkcjonariuszów Straży Więziennej w Centralnym Instytucie Wychowania Fizycznego na Bielanach*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1933, nr 3, s. 12–13; R. Urban, *Resocjalizacja poprzez sport...*, s. 30.

zym powietrzu, a z okazji świąt lub wizytacji władz więziennych organizowano specjalne pokazy gimnastyczne lub rozgrywki sportowe, o czym informował na swoich łamach „Przegląd Więziennictwa Polskiego” (np. w więzieniu przy ul. Długiej w Warszawie²⁷, w Starogardzie²⁸, w więzieniach w Grudziądzu przy ul. Ks. Budkiewicza²⁹ oraz przy ul. Wybickiego³⁰, w więzieniu w Rawiczu³¹ i innych).

W niektórych zakładach karnych wychowanie fizyczne prezentowało tak wysoki poziom, że władze więzienne wyraziły zgodę na utworzenie sekcji sportowej. Taka sekcja powstała w maju 1935 r. w więzieniu przy ul. Wybickiego w Grudziądzu. Początkowo liczyła 30 członków, a po kilku tygodniach liczba więźniów zainteresowanych regularnym podnoszeniem własnej sprawności wzrosła do 90. Jako wynik kilkumiesięcznej pracy Sekcja zorganizowała zawody sportowe, w programie których znalazły się układy ćwiczeń gimnastycznych przy dźwiękach orkiestry więziennej oraz drużynowe rozgrywki w siatkówkę i koszykówkę. Zawody zakończyły się wręczeniem nagród w postaci strojów sportowych, wykładem wiceprokuratora Szpondrowskiego o istotności sportu w życiu człowieka oraz pokazem filmu z zawodów lotniczych³².

W drugim więzieniu w Grudziądzu przy ul. Ks. Budkiewicza wychowanie fizyczne stało na równie wysokim poziomie. Zainteresowanie uprawianiem ćwiczeń fizycznych było tak duże, że naczelnik zakładu pkom. S.W. Ciborowski zorganizował kurs wychowania fizycznego, włączając ćwiczenia w plan codziennych zajęć i dostosowując je do programów przysposobienia wojskowego. Utworzony hufiec, liczący 40 więźniów, realizował gimnastykę i sporty pod kierunkiem instruktora ppor. rez. Poterackiego, mając do dyspozycji dwa duże podwórza więzienne, boisko do siatkówki oraz stosowne piłki. Dzięki współpracy z Komendą Grodzką Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, która użyczała karabinów sportowych, członkowie hufca uczestniczyli także w ćwiczeniach strzeleckich na strzelnicy więzienia wojskowego. Zarówno ćwiczenia ogólnorozwojowe, jak i strzeleckie prowadzone na kursie okazały się bardzo celowe, ponieważ większość niepełnoletnich więźniów po odbyciu kary niemal bezpośrednio wcielano do wojska³³.

Do początku lat 30. XX w. wobec przestępców nieletnich stosowano takie same kary jak wobec pełnoletnich i – ze względu na brak wystarczającej liczby zakładów poprawczych – najczęściej umieszczano ich w więzieniach, co wpływało

²⁷ Zob. *Sport w więzieniu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1930, nr 6, s. 13.

²⁸ Zob. *W więzieniu karno-sledczym w Starogardzie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1932, nr 5, s. 10.

²⁹ Zob. *Oświata pozaszkolna w więzieniu w Grudziądzu przy ul. Ks. Budkiewicza*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1934, nr 8, s. 13–14.

³⁰ Zob. *Z działalności oświatowej więzienia w Grudziądzu przy ul. Wybickiego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1935, nr 2, s. 12.

³¹ Zob. *Z więzienia w Rawiczu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1935, nr 9, s. 13.

³² Zob. *Z działalności oświatowej więzienia w Grudziądzu...*, s. 12.

³³ Zob. *Z więzień i zakładów*, „W Służbie Penitencjarnej” 1938, nr 23, s. 13.

destrukcyjnie na dalszy rozwój młodocianych. Nowy Kodeks karny, obowiązujący od 1932 r., całkowicie zrezygnował ze stosowania wobec nieletnich kary więzienia, przewidując użycie wyłącznie środków wychowawczych lub poprawczych. Jednak z uwagi na funkcjonowanie na obszarze całej Polski zaledwie kilku zakładów wychowawczych dla nieletnich, m.in. w Studzieńcu, Spale (przeniesiony w 1923 r. do Głazu), Wielucianach koło Nowej Wilejki, w Przedzielnicy pod Przemyślem, w Koźminie w Wielkopolsce, dopuszczał możliwość tworzenia wydzielonych oddziałów dla nieletnich w więzieniach dla dorosłych, np. w Warszawie w więzieniu przy ul. Długiej dla chłopców oraz przy ul. Dzielnej dla dziewcząt, w Złoczowie dla chłopców oraz w Fordonie i Tarnowie dla dziewcząt. Po wprowadzeniu nowego Kodeksu karnego w latach 30. nastąpiła – przy wsparciu osób prywatnych oraz Towarzystwa Opieki nad Więźniami „Patronat” – dynamiczna rozbudowa zakładów dla nieletnich (wychowawcze, poprawcze, specjalne, schroniska)³⁴. Ich liczba wzrosła z 2 w 1922 r. do 29 w 1938 r.³⁵ Było to bardzo korzystne również ze względu na to, że przy budowie nowych lub gruntownej modernizacji już istniejących ośrodków uwzględniono zapisy regulaminu więziennego dotyczące konieczności stworzenia nieletnim warunków do realizacji zajęć z wychowania fizycznego. W planach uwzględniano nie tylko organizację ogrodów i parków, ale i typowe obiekty i urządzenia sportowe, jak sale gimnastyczne, boiska do piłki nożnej, siatkówki, koszykówki, a nawet przystanie wodne, np. w Antoniewie³⁶.

Niezależnie od posiadanej infrastruktury sportowej w każdym z różnych rodzajów zakładów dla nieletnich w programie działalności znajdowało się racjonalnie prowadzone wychowanie fizyczne – ćwiczenia sportowe i gimnastyka oraz przysposobienie wojskowe, które uzupełniały realizowane równolegle wychowanie moralne i duchowe³⁷. Istotne było też to, że zajęciami gimnastycznymi i sportowymi objęci zostali nieletni obojga płci. Dziewczęta wykazywały zdecydowanie większe zainteresowanie formami gimnastycznymi (jak np. w Zakładzie wychowawczo-poprawczym dla dziewcząt na Okęciu w Warszawie³⁸), chłopcy natomiast – grą w piłkę nożną, popisami strażackimi, ćwiczeniami sokolimi czy gimnastyką na przyrządach (Zakład wychowawczo-poprawczy dla chłopców w Głazie³⁹). Rozkład dnia w zakładach wychowawczych oraz w oddziałach więziennych dla nieletnich przewidywał – oprócz zajęć z wychowania fizycznego – codzienną gimnastykę poranną (od 7.00 do 7.30) oraz wieczorną (od 20.00 do 20.15)⁴⁰. Kie-

³⁴ Zob. *Zakłady dla nieletnich w Polsce*, „W Służbie Penitencjarnej” 1936, nr 8, s. 3–5.

³⁵ Zob. J. Skoczyńska, *Ministerstwo Sprawiedliwości w walce z przestępczością nieletnich (1918–1938)*, „W Służbie Penitencjarnej” 1938, nr 22, s. 3–4.

³⁶ Zob. Zetbe, *Zakłady dla nieletnich w Polsce*, „W Służbie Penitencjarnej” 1936, nr 9, s. 5.

³⁷ Zob. J. Skoczyńska, *Ministerstwo Sprawiedliwości...*, s. 6.

³⁸ Zob. „*Dom dziewcząt*” – *Zakład wychowawczo-poprawczy dla dziewcząt na Okęciu w Warszawie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1933, nr 4, s. 5.

³⁹ Zob. Emde, *Głaz*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1930, nr 7, s. 14.

⁴⁰ Zob. H. Fisch, *Nasze więziennictwo dla nieletnich*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1935, nr 2, s. 6–7.

rownictwo zakładów wykorzystywało naturalne warunki terenu i możliwości otaczającej przyrody dla popularyzacji także tych rodzajów sportów, które z pozoru wydawały się niemożliwe do prowadzenia w zakładach zamkniętych. W Zakładzie poprawczym dla chłopców w Antoniewie, posiadającym na swoim terenie 7 stawów hodowlanych i jezioro, zorganizowano bazę sportów wodnych, gdzie młodzież uprawiała wioślarstwo, kajakerstwo i pływanie⁴¹.

Na wysokim poziomie rozwijało się wychowanie fizyczne w zakładzie wychowawczo-poprawczym dla nieletnich w Przedzielnicy pod Przemyślem. Zajęcia sportowe koordynował tam wykwalifikowany nauczyciel. Największą popularnością cieszyły się gry zespołowe: piłka nożna i siatkówka, co miało także wychowawcze znaczenie, ponieważ uczyło młodych ludzi współdziałania w zespole. Wychowankowie ośrodka uczestniczyli wielokrotnie w zawodach sportowych poza zakładem, zdobywając liczne nagrody rzeczowe i odznaczenia. Angażowali się również do ćwiczeń obrony gazowej i przeciwlotniczej. Hufiec przysposobienia wojskowego odbywał regularne szkolenia pod kierunkiem podoficerów z Dowództwa Okręgu Korpusu nr X z Przemyśla. Zajęcia cieszyły się tak dużym zainteresowaniem wychowanków, że utworzono dwa oddziały – dla uczących się oraz dla już wyszkolonych. Drugi oddział należał do najlepiej wyszkolonych hufców przysposobienia wojskowego w okręgu przemyskim⁴².

Znaczące osiągnięcia w zakresie rozwoju wychowania fizycznego posiadał najstarszy zakład wychowawczy dla nieletnich w Studzieńcu, założony w 1876 r. Po skandalu (związany z nieprawidłowym prowadzeniem zakładu przez jego administrację oraz nadużywaniem siły wobec wychowanków) skutkującym procesami karnymi ośrodek przeszedł gruntowną metamorfozę i od początku lat 30. XX w. był niemal wzorcowym ośrodkiem dla nieletnich przestępców. Wychowanie fizyczne stało się w nim nie tyle obowiązkiem nałożonym przez regulamin więzienny, ale naturalną potrzebą i było realizowane z dużym zaangażowaniem. Z tego powodu i z uwagi na napiętą sytuację polityczną w kraju w 1939 r. młodzież w Studzieńcu odpowiedziała niemal w 100% na apel Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej pn. „Młodzież na spadochrony” i po uzyskaniu zgody rodziców rozpoczęła kurs spadochronowy (trwający od 12 marca do 2 kwietnia), który 17 wychowanków ukończyło z dyplomem skoczka spadochronowego. Kurs stanowił ważny element wychowawczy, doprowadził bowiem do ścisłej współpracy pomiędzy personelem zakładu i jego wychowankami, a młodym ludziom uświadomił, że mimo popełnionych błędów dzięki swojej sprawności i zdobytym umiejętnościom mogli być ważni dla obrony ojczyzny⁴³.

⁴¹ Zob. Zetbe, *Zakłady dla nieletnich...*, s. 5.

⁴² Zob. J. Rużyłówna, *Zakład wychowawczo-poprawczy dla nieletnich w Przedzielnicy*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1935, nr 1, s. 9–10.

⁴³ Zob. *Zakład poprawczy w Studzieńcu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1932, nr 9 i 10, s. 4; S. Bujak-Boguska, *W sześćdziesięciolecie rocznicę założenia Zakładu w Studzieńcu (1876–1936)*, „W Służbie Penitencjarnej” 1936, nr 3, s. 5–8; *Kurs spadochronowy w Zakładzie Poprawczym w Studzieńcu*, „W Służbie Penitencjarnej” 1939, nr 10, s. 8.

Wychowanie fizyczne znalazło się w programach edukacyjno-resocjalizacyjnych kolonii rolniczych przeznaczonych dla przestępców ukaranych po raz pierwszy, wywodzących się z terenów wiejskich lub zawodów rolniczych. Ze względu na usytuowanie na terenach wiejskich miały one szczególnie dogodne warunki do realizacji zadań z zakresu kultury fizycznej. W codziennym planie dnia znajdowała się obowiązkowa 15-minutowa gimnastyka poranna na świeżym powietrzu. Ponadto więźniowie, podzieleni według poziomu sprawności fizycznej, dwa razy w tygodniu uczestniczyli w zajęciach gimnastyki szkolnej, prowadzonej pod kierunkiem wykwalifikowanych funkcjonariuszy Straży Więziennej. W niedziele i święta organizowane były gry drużynowe (koszykówka, siatkówka) i zabawy (np. berek), a dla grup więźniów bardziej zaawansowanych w rozwoju fizycznym formy sportowe – biegi, skok w dal, skok wzwyż. Badania ankietowe przeprowadzone wśród więźniów przebywających w koloniach rolniczych dłużej niż rok wykazały, że dzięki regularnej aktywności fizycznej zmniejszyło się u osadzonych uczucie przygnębienia, co w korzystny sposób wpływało na atmosferę moralną dla nowo przybywających więźniów⁴⁴.

Uwzględnienie zagadnień dotyczących wychowania fizycznego w dokumentach prawnych systemu penitencjarnego okresu międzywojennego było bardzo trafną decyzją władz polskiego więziennictwa, świadcząca o dużej trosce o rozwój fizyczny i sprawność osadzonych w zakładach karnych. Rozdział Regulaminu więziennego pt. *Wychowanie fizyczne więźniów* stworzył możliwości organizowania ćwiczeń fizycznych w zakładach karnych, jednak nie precyzował, w jaki sposób powinny być one realizowane. Nie opracowano bowiem instrukcji do regulaminu. Stąd też poziom i jakość prowadzonych zajęć gimnastycznych i sportowych w więzieniach na obszarze całej Polski różnił się. Zdecydowanie najkorzystniejsza sytuacja miała miejsce w zakładach karnych, w których pracowali funkcjonariusze po ukończonych kursach z zakresu wychowania fizycznego. Jednak w wielu więzieniach zajęcia gimnastyczne prowadzili strażnicy więzienni nieprzygotowani do tego rodzaju obowiązków. W 1938 r. na łamach prasy penitencjarnej ukazało się kilka artykułów prezentujących sposoby realizacji ćwiczeń fizycznych wraz z gotowymi schematami toków ćwiczeń⁴⁵. Niestety, spotkały się one z ostrą, ale konstruktywną krytyką ze strony Zdzisława Tadeusza Syka, wykładowcy Szkoły Straży Więziennej, odpowiedzialnego za kształcenie funkcjonariuszy w zakresie wychowania fizycznego, który apelował „o racjonalny system gimnastyki”⁴⁶.

⁴⁴ Zob. J. Maciejewski, *Metody pracy w kolonii rolniczej*, „W Służbie Penitencjarnej” 1938, nr 12, s. 8–9.

⁴⁵ M.in. L. Kulowski, *Jak zorganizowałem wychowanie fizyczne w więzieniu izolacyjnym*, „W Służbie Penitencjarnej” 1938, nr 18, s. 8–10.

⁴⁶ Z.T. Syk, *O racjonalny system gimnastyki*, „W Służbie Penitencjarnej” 1938, nr 19, s. 6–8.

Fot. 3. Zajęcia z wychowania fizycznego w więzieniu w Kaliszu

Źródło: zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego w Warszawie

Do końca lat 30. XX w. niewiele się jednak zmieniło w tym zakresie, ponieważ liczba wykwalifikowanych instruktorów ćwiczeń fizycznych wciąż była niewystarczająca. Inicjatywy podejmowane przez władze polskiego więziennictwa w zakresie upowszechnienia ćwiczeń gimnastycznych i sportowych w okresie międzywojennym bez wątpienia należy ocenić pozytywnie. Wychowanie fizyczne – obok wychowania religijnego, moralnego, obywatelskiego i higienicznego – znalazło swoje podstawy prawne zarówno w regulaminach więziennych tego okresu, jak i w nowej Ustawie o organizacji więziennictwa, ogłoszonej w 1939 r. Mimo że jej postanowienia ze względu na wybuch wojny nie zostały zrealizowane, to zapisy świadczyły o niezagrożonym – trwałym i ważnym – znaczeniu wychowania fizycznego w polskim systemie penitencjarnym w dwudziestoleciu międzywojennym.

Bibliografia

A. Źródła

1. Źródła drukowane

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej nr 71 z dnia 17 sierpnia 1931 r.

2. Prasa i czasopisma

„Forum Penitencjarne”, Warszawa 2014.

„Przegląd Więziennictwa Polskiego”, Warszawa 1930–1936.

„W Służbie Penitencjarnej”, Warszawa 1936–1938.

B. Literatura

1. Publikacje

- Bugajski Z. (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929.
- Dąbrowski M. (red.), *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga Pamiątkowa 1918–1928*, Kraków–Warszawa 1928.
- Gawkowski R., *Sport jako czynnik resocjalizacyjny trudnej młodzieży w czasach Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] J. Chełmecki (red.), *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Sprawność fizyczna dzieci i młodzieży*, Warszawa 2009.
- Jasiński Z., Kurek A., Widelak D. (red.), *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, Opole 2008.
- Marek A. (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*, Warszawa 1990.
- Pawlak K., *Więziennictwo Polskie w latach 1928–1939*, Kalisz 1995.
- Piłsudski J., *Psychologia więźnia*, Warszawa 1931.
- Rejzner A., *Kultura fizyczna w polskim systemie penitencjarnym*, Warszawa 1995.
- Urban R., *Resocjalizacja poprzez sport w działalności Klubu Olimpijczyka „Paragraf” w Areszcie Śledczym w Inowrocławiu (1989–2014)*, Inowrocław 2014.
- Urban R., *Wychowanie fizyczne i sport jako formy resocjalizacji w polskim systemie penitencjarnym. Zarys problematyki w ujęciu historycznym*, [w:] J. Kwieciński, M. Tomczak, M. Łuczak (red.), *Sport i wychowanie fizyczne w badaniach naukowych. Teoria – praktyce*, Konin 2014.

The importance of Physical Education in the Polish penitentiary system in the interwar period

Abstract

The interwar period was, for the Polish penitentiary system, a period of development of modern forms of contemporary prison, taking into account the experience of other countries and the recent provisions of international penitentiary conventions. One of them indicated the importance of physical and mental health of prisoners for their resocialization and a need to implement physical activity programs in prisons.

Poland became a forerunner in this field in Europe. From the mid-twenties of the twentieth century on in many prisons in the country systematic physical exercises were carried out, staff officers were trained – instructors and sports infrastructure were created. What is more, legal acts were developed (prison regulations, penalty code, prison act), regulating the implementation of physical education in all prisons throughout the country. It was important that it included both men and women, not only adult prisoners in prisons, but also juvenile offenders in correctional educative institutions. It became an important element in the educational programs of the Polish penitentiary system in that period.

Keywords: physical education, penitentiary system, prison, interwar period

Patryk TOMASZEWSKI*

Akademicki Związek Sportowy przy Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie – zarys działalności¹

Streszczenie

W artykule przybliżono dzieje Akademickiego Związku Sportowego działającego w Wilnie przy Uniwersytecie Stefana Batorego od 1921 do 1939 r. Tekst przede wszystkim ukazuje historię AZS, jego rozwój i to, na jakie trudności natrafiał. Artykuł ma charakter syntezy porządkującej rozproszoną wiedzę na temat działającego przy USB Akademickiego Związku Sportowego. Przedstawiono historię poszczególnych sekcji AZS i ukazano najważniejsze osiągnięcia sportowe oraz zaprezentowano najważniejszych działaczy i sportowców AZS.

Słowa kluczowe: Akademicki Związek Sportowy, Uniwersytet Stefana Batorego, sport akademicki

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie działalności Akademickiego Związku Sportowego w Wilnie. Problematyka poruszona w tekście dotyczy historii wileńskiego klubu akademickiego – tego, jak się rozwijał, jakie przejawiał działania i na jakie trudności natrafiał. Problem badawczy ma charakter opisowy. Badano okres od udokumentowanego powstania AZS przy USB w 1921 r. aż do zakończenia jego działalności, które nastąpiło wraz z zamknięciem przez władze litewskie wileńskiej wszechnicy 15 grudnia 1939 r.

Przy badaniu źródeł archiwalnych, zawartości czasopism, a także opracowań posłużono się metodą analityczno-porównawczą. Analiza tekstów została uzupełniona syntezą polegającą na całościowym ujęciu badanej problematyki.

* Dr, adiunkt, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych, Katedra Myśli Politycznej, e-mail: patrykt@umk.pl.

¹ Niniejszy tekst powstał w ramach badań prowadzonych w granicę pt. HINC ITUR AD ASTRA. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie 1919–1939.

Podczas pisania artykułu niezmiernie pomocne były wcześniejsze ustalenia takich naukowców, jak Henryk Laskiewicz czy Roman Wryk².

W tekście uwzględniono dotychczas niewykorzystane przez badaczy dokumenty znajdujące się w Litewskim Centralnym Archiwum Państwowym w Wilnie. Niestety, zbiór dotyczący wileńskiego AZS jest nieduży – liczy kilkanaście kartek. Jednak niektóre z informacji w nim zawartych, szczególnie w sprawozdaniach za lata 1927, 1930, 1931, oraz kilka dokumentów korespondencji AZS z Senatem i Rektorem USB stanowią cenne źródło informacji do odtworzenia historii AZS.

Wilno w okresie dwudziestolecia międzywojennego było miastem dużym jak na warunki Polski, ze zróżnicowaną strukturą narodowościową. W 1921 r. liczyło 129 tys. mieszkańców, w 1931 r. – 196 tys., zaś w 1936 – już 208 tys. mieszkańców³. Niemniej położone było na uboczu głównych szlaków komunikacyjnych i handlowych. Jak pisał Walerian Meysztowicz: „Po zwycięskiej wojnie 1920 r. Wilno zostało dużym miastem, o wielkich tradycjach, w wąskim i ubogim pasie ziemi, pomiędzy dwoma martwymi kulturalnie i handlowo granicami [...]”⁴. Od momentu przyłączenia tzw. Litwy Środkowej do Polski widać było w mieście rozwój organizacji kultury fizycznej: stowarzyszenia działające już od dawna, jak Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, jak i zupełnie nowe kluby, koła i sekcje sportowe, a także okręgowe branżowe związki sportowe.

W mieście o tradycjach akademickich musiało dojść do powstania szkoły wyższej. Wilno było w czasach II RP drugim po Krakowie najstarszym ośrodkiem akademickim w Polsce. Tamtejszy uniwersytet został utworzony z Kolegium Jezuickiego przez króla Stefana Batorego w 1578 r. jako Akademia Wileńska⁵. W 1832 r. zamknięto go w ramach represji po powstaniu listopadowym. Wskrzeszony jako Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie dekretem Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego z dnia 28 sierpnia 1919 r.⁶ Niedługo po otwarciu przy uczelni zaczęły powstawać różnego typu organizacje studenckie.

² Stan badań odnoszących się do działającego przy USB AZS jest dość pokaźny. Znaczenie fundamentalne ma wydana w 1998 r. w Szczecinie praca H. Laskiewicz, *Kultura fizyczna na Wileńszczyźnie w latach 1900–1939. Zarys monograficzny dziejów*, Szczecin 1998. Ponadto ważne informacje na temat wileńskiego AZS znajdują się w następujących pracach: R. Wryk, *Narodziny i rozwój Akademickiego Związku Sportowego do roku 1949*, Poznań 2014; tenże, *Akademicki Związek Sportowy 1908–1939*, Poznań 1990; H. Mażula (red.), *Do mety Wilią znaczonej. Sport polski na Litwie: historia i teraźniejszość*, Wilno 2005; A. Ćwikliński, *Fragmety z historii AZS Wilno*, [w:] K. Obodyński (red.), *Sport i wychowanie fizyczne w środowisku akademickim*, Warszawa 1985; Cz. Michalski, *Sport akademicki w Wilnie w latach 1919–1939*, [w:] *Przeszłość polskiej kultury fizycznej*, „Zeszyty Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie” 2004, nr 89.

³ Zob. *Mały rocznik statystyczny 1936*, Warszawa 1936, s. 14.

⁴ W. Meysztowicz, *Gawędy o czasach i ludziach*, Londyn 1993, s. 236.

⁵ Zob. P. Rabikauskas, *Przywileje Fundacyjne Akademii Wileńskiej*, [w:] L. Piechnik, K. Puchowski (red.), *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków 1996, s. 28.

⁶ Zob. A. Wrzosek, *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w roku 1919*, [w:] *Księga pamiątkowa, ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, lata 1919–1929, Wilno 1929, s. 26.

Historia Akademickiego Związku Sportowego sięga 1909 r., gdy powstał pierwszy Związek przy Uniwersytecie Jagiellońskim. Celem organizacji było rozbudzenie wśród młodzieży zamiłowania do sportu i wspieranie materialnie członków, aby mogli rozwijać siły fizyczne poprzez sporty, gry i zabawy ruchowe⁷.

W okresie międzywojennym AZS zaczął działać jako pierwszy w 1918 r. w Warszawie, w 1919 r. w Poznaniu, oficjalnie w 1921 r. w Wilnie, a w 1922 r. we Lwowie i Lublinie.

Nie jest znana dokładna data rozpoczęcia prac nad powołaniem wileńskiego Akademickiego Związku Sportowego, prawdopodobnie pierwsze kroki ku jego sformalizowaniu podjęto już na początku 1920 r. Działacze miały wówczas trzy sekcje – lekkoatletyki, tenisa ziemnego i piłki nożnej, które skupiały ok. 30 studentów⁸. Sytuacja polityczno-wojskowa na kresach spowodowała jednak, że AZS nie prowadził w 1920 r. większej aktywności.

Oficjalne rozpoczęcie działalności Akademickiego Związku Sportowego w Wilnie datuje się na 17 marca 1921 r. Jak wspominało na łamach pisma „Alma Mater Vilnensis”, grupa założycielska była niewielka⁹. Pierwszym prezesem AZS został Franciszek Ksok, wraz z Bohdanem Dowborem, A. Zapaśnikiem, J. Dankszą i M. Gierzodem stanowili trzon liczącej 180 członków organizacji¹⁰. Pierwszym kuratorem z ramienia USB był prof. dr Jerzy Aleksandrowicz (który sam biegał na nartach)¹¹. Kolejnym prezesem został Olgierd Tarasiewicz¹². W następnych latach prezesurę Zarządu AZS powierzono profesorom: Józefowi Patkowskieu (1926), Stefanowi Kempistemu (1928), Erwinowi Kosmidrowi (1933–1937), w latach 1937–1939 utworzono nowe stanowisko – kierownika klubu – którym był Aleksander Wigura¹³. Do aktywnych działaczy w początkowym okresie istnienia AZS należał wiceprezes w latach 1921–1925 – Bohdan Dowbór¹⁴.

W różnych latach kuratorami, a czasami jednocześnie prezesami (niektórzy z nich czynnie uprawiali sport) AZS byli profesorowie USB: Tadeusz Pawlas, Erwin Kuśmider, Jerzy Lande, Henryk Niewodniczański, Stefan Kempisty, Olgierd Chomiński, Tadeusz Czeżewski, Juliusz Rudnicki, Stanisław Hiller, Jan Weyssenhoff, Michał Rejcher, Tadeusz Szeligowski¹⁵.

⁷ Zob. R. Wryk, *Narodziny i rozwój Akademickiego Związku Sportowego do roku 1949*, Poznań 2014, s. 30–31.

⁸ Zob. R. Wryk, *Akademicki Związek Sportowy 1908–1939*, Poznań 1990, s. 142; tenże, *Narodziny i rozwój...*, s. 82; H. Laskiewicz, *Kultura fizyczna...*, s. 21; *Z historii AZS-u wileńskiego*, „Dekada” 1935, nr 21, s. 12.

⁹ Zob. A. Salmonowicz, *Akademicki Związek Sportowy w Wilnie*, „Alma Mater Vilnensis” 1924, z. 2, s. 98.

¹⁰ Zob. R. Wryk, *Narodziny i rozwój...*, s. 82.

¹¹ Tamże.

¹² Zob. J. Chełmecki, *Studenckie zrywy*, [w:] H. Mażula (red.), *Do mety...*, s. 43.

¹³ Zob. H. Laskiewicz, *Kultura fizyczna...*, s. 21–22.

¹⁴ Tamże, s. 114.

¹⁵ Zob. J. Chełmecki, *Studenckie zrywy...*, s. 44.

Początkowo większą aktywność przejawiały dwie sekcje: piłki nożnej i lekkoatletyczna¹⁶. Sekcja piłki nożnej była pierwszą powstałą w Wilnie, po niej dopiero zaczęły działać kolejne przy Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” i Wojskowym Klubie Sportowym, następnie zaś zarejestrowany został klub policyjny o nazwie Towarzystwo Sportowe „Wilja”. W roku 1922 pisano na łamach wileńskiego „Słowa”, że drużyna piłkarska AZS miała spory potencjał¹⁷. W 1925 r. zaś powstał najważniejszy klub wileński – „Pogoń”. Należy dodać, iż od 1916 r. działał również w Wilnie klub piłkarski mniejszości żydowskiej „Makkabi”¹⁸.

Zimą 1921 r. profesorowie USB Jerzy Aleksandrowicz i Stefan Kempis oraz studenci Bohdan i Marian Niemczyccy zaczęli trenować biegi narciarskie, zorganizowano dzięki nim przy AZS sekcję tego sportu¹⁹.

Związek od początku działalności borykał się z problemami finansowymi i lokalowymi. Siedziba AZS-u znajdowała się początkowo na ul. Wielkiej 54, później – z pewną przerwą funkcjonowania klubu bez lokalu – przy ul. Wielkiej 17. W początkowym okresie dochodziło do napięć między AZS a władzami USB, konflikt dotyczył boiska przekazanego do dyspozycji AZS-u w roku 1921, a odebranego mu ze względu na brak należytej nad nim pieczy. W piśmie do AZS z 27 czerwca 1922 r. wskazywano, iż podczas meczów piłkarskich niszczone było ogrodzenie boiska, a opiekę nad nim również w niedzielę podczas rozgrywek muszą mieć stróże uniwersyteccy. Zdarzały się także napaści na nich ze strony widzów. Rektor USB zarządził, aby ochronę ogrodzenia zapewnił AZS, w innym wypadku jego zawodnicy nie będą wpuszczani na teren boiska. Boisko znajdowało się przy Collegium Czartoryskiego przy ul. Zakrętowej. Boisko zostało oficjalnie odebrane AZS decyzją Senatu USB 7.12.1923 r.²⁰ Kolejne boisko AZS znajdowało się w parku Żeligowskiego (dzisiejszy Ogród Bernardyński), zaś salę sportową usytuowano w akademiku na ul. Bakszta 10. Ze względu na zaistniałą sytuacją lokalową AZS w Wilnie wystosował pismo do władz uczelni dnia 16 kwietnia 1923 r., w którym oświadczone, iż ze względu na brak lokalu AZS zawiesza działalność, a majątek przekazuje pod opiekę Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej USB²¹. Postawę władz AZS-u można uznać za symboliczną, a demonstracja miała zwrócić uwagę Senatu USB na sytuację klubu. Zawieszenie działalności AZS spowodowało powstanie przy USB komisji sportowej w składzie: Wacław Komarnicki, Józef Patkowski, Jerzy Aleksandrowicz, Jerzy Lande, Jan Weyssehoff²² (wszyscy byli pro-

¹⁶ Zob. A. Salmonowicz, *Akademicki Związek Sportowy...*, s. 98.

¹⁷ „Słowo” 1922, nr 3, s. 3.

¹⁸ Zob. J. Goksiński, *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939 r. Regiony, branże, frekwencja*, t. 1, Warszawa 2013, s. 354.

¹⁹ Zob. J. Urniaż, *U podstaw – entuzjazm i praca*, [w:] H. Mażula (red.), *Do mety...*, s. 31.

²⁰ Stowarzyszenia sportowe, Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas (LCVA), Fond. 175, Ap. 1 I A, B. 575.

²¹ Tamże.

²² Dzięki ustaleniom Henryka Laskiewicza znamy składy Komisji Sportu Senatu USB z lat 30. Przewodniczył jej od 1933 do 1939 r. prof. Stefan Kempisty. Zob. H. Laskiewicz, *Kultura fizyczna...*, s. 117.

fesorami). Ostatecznie studenci uniwersytetu wyszli z inicjatywą odrodzenia AZS, co nastąpiło na walnym zebraniu 10 kwietnia 1924 r. Związek przyjął nowe ramy statutowe, udzielił autonomii poszczególnym sekcjom sportowym²³.

W 1923 r. mimo kłopotów lokalowych, finansowych i formalnego zawieszenia działalności (od kwietnia) nie zahamował się rozwój sekcji. W tym roku działały przy wileńskim AZS sekcja wioślarska i narciarska. Pierwsza z nich nie miała własnego taboru, ale korzystała ze sprzętu Wileńskiego Towarzystwa Wioślarskiego. Kierowali nią prawnik prof. Jerzy Lande oraz astronom dr Stanisław Szeligowski. Warto podkreślić, że w 1923 r. czwórki klepkowe ze sternikiem doktorem Szeligowskim zdobyły mistrzostwo Wilna. W sekcji narciarskiej odczyty organizował m.in. prof. Lande, z zamiłowania taternik. Zaprezentował on referat pt.: „O turystyce wysokogórskiej letniej i zimowej”. Sekcja narciarska wspólnie z 6 p.p. leg. zbudowała skocznię narciarską na północnym stoku góry Trzykrzyskiej na Antokolu²⁴. Skocznia umożliwiała skoki do 30 metrów²⁵. Sekcja narciarska działająca przy Akademickim Związku Sportowym była pierwszą tego typu organizacją powstałą w Wilnie²⁶. Jej prężny rozwój pozwolił już w 1924 r. uruchomić własną składnicę i wypożyczalnię sprzętu, a działacze sekcji urządzali wycieczki podmiejskie i odczyty. Pierwszymi osobami, które zostały instruktorami i bardzo aktywnie uczestniczyły w rozbudowie sekcji, byli: Bohdan Dowbór i Marian Niemczynowicz, a z grona naukowców czynnie w niej działał będący jej prezesem znany filozof prof. Tadeusz Czyżowski²⁷. W 1924 r. sekcja narciarska przystąpiła do Polskiego Związku Narciarstwa²⁸. 10 lutego 1924 r. odbyły się pierwsze zawody narciarskie. W konkurencji biegowej uczestniczyło 7 zawodników, na dystansie 4 km, pierwszy był Olgierd Tarasiewicz. W konkurencji skoków wystartowało 4 zawodników, 1. miejsce zajął również Tarasiewicz²⁹. W kolejnych latach odbywały się zawody w skokach narciarskich, które w 1927 r. wygrał Bohdan Dowbór, zaś w 1931 i 1932 r. Wiktor Stankiewicz. Natomiast w zawodach ogólnopolskich z okazji otwarcia nowej skoczni na Antokolu, które miały miejsce 27 stycznia 1935 r., zawodnik wileńskiego AZS-u Czapliński zajął V lokatę w kombinacji, zaś w skokach indywidualnych – IV³⁰. 5–6 lutego 1928 r. z inicjatywy Ośrodka Wychowania Fizycznego w Wilnie i AZS przeprowadzono propagandowe zawody narciarskie. W biegu narciarskim dziewcząt (uczennic szkół wileńskich) na dystansie 3 kilometrów zwyciężyła Olechnowiczówna. W innych

²³ Zob. A. Salmonowicz, *Akademicki Związek Sportowy...*, s. 101.

²⁴ Tamże, s. 100.

²⁵ Stowarzyszenia sportowe, LCVA, Fond 175, AP. 1 I A, B. 575.

²⁶ Zob. T. Ratkowski, *Rozwój narciarstwa w Wilnie*, [w:] R. Wryk (red.), *Sport akademicki w relacjach i wspomnieniach*, Poznań 2009, s. 203.

²⁷ Tamże, s. 204.

²⁸ Zob. J. Urniaż, *U podstaw...*, s. 31.

²⁹ Zob. A.S., *Narciarstwo w Wilnie*, „Stadjon” 1924, nr 10, s. 14.

³⁰ *Bochenek mistrzem Wilna. Otwarcie nowej skoczni na Antokolu*, „Przegląd Sportowy” 1935, nr 9, s. 4.

zawodach narciarskich, w biegu kobiet na dystansie 3 km, zwyciężyła narciarka AZS Wilno – Daukszanka³¹. Do najlepszych biegaczek narciarskich na Wileńszczyźnie należały: Batrzebówna, Etówna, Daukszanka, Grabowicka, Kalinowska, Latwisówna, Mincerówna, Wasilewska, Wojciechowiczówna. W 1931 r. mistrzynią Wilna w biegu narciarskim została Litwisówna³². W 1929 r. sekcja narciarska liczyła 100 członków obojga płci, co świadczy o jej popularności³³.

W 1923 r. działały jeszcze sekcja tenisowa kierowana przez Stefana Mokrzyckiego³⁴, a także sekcja pływacka³⁵ oraz piłki koszykowej (ówczesna nazwa). Warto dodać, iż każda z sekcji miała swój zarząd. Poszczególne sekcje musiały samodzielnie się finansować, Zarząd Główny współfinansował wyłącznie kupno sprzętu³⁶.

W połowie lat 20. unormowała się sytuacja lokalowa AZS, na początku siedziba znajdowała się na ulicy Bakszta, później przy sali gimnastycznej umiejscowionej w piwnicy gmachu głównego USB przy ul. Świętojańskiej 10 (wejście w arkadzie oddzielającej dziedziniec im. Piotra Skargi od dziedzińca Marcina Poczobuta-Odlanieckiego). Sala gimnastyczna miała rozmiar ok. 250 m² i 10 metrów wysokości. Ponadto nad salą znajdowały się sekretariat, miejsce do gry w tenisa stołowego, świetlica, szatnie męska i damska, natryski i ubikacje³⁷. AZS korzystał jeszcze z sali sportowej znajdującej się w Domu Akademickim na Górze Boufałowej 4³⁸.

W 1925 r. sekcja wioślarska kupiła sprzęt wodny, do jego przechowywania wybudowano hangar. 13.06.1926 r. oficjalnie rozpoczęła działalność przystań wioślarska AZS nad Wilią (ul. Kościuszki 12). Znajdowały się tam boisko do siatkówki i prowizoryczny basen pływacki, a w 1929 r. powstał budynek przystaniowy³⁹. W okresie letnim to tam koncentrowało się życie sportowe i towarzyskie sekcji, która starała się rozwijać. Jak pisano w „Przeglądzie Sportowym”, wioślarze AZS poszli właściwą drogą pracy, sprowadzając z dwukrotnie z Warszawy dr. Mazurka w celu polepszenia „stylu pracy”⁴⁰.

³¹ Zob. T. Drozdek-Małołepsza, *Sport kobiet w Polsce w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy” (1928)*, „Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku” 2015, nr 1, <http://www.arlrw.usz.edu.pl/numery-archiwalne/nr-1-25-2015/283-drozdek-malolepsza-t-sport-kobiet-w-polsce>

³² Zob. T. Drozdek-Małołepsza, *Narciarstwo kobiet w Polsce 1919–1939*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2010, t. 9, s. 67.

³³ Zob. T. Ratkowski, *Rozwój narciarstwa...*, s. 204.

³⁴ Sekcja tenisowa miała kłopoty ze względu na stosunkowo drogi sprzęt i utrzymanie kortów. Sekcje tenisowe w 1922 r. posiadał poza AZS – 3 Pułk Saperów oraz klub „Wilja”. Zajęcia miały bardziej towarzyski charakter, gdzie bardziej zaawansowani zawodnicy dzielili się umiejętnościami praktycznymi z początkującymi. Za: J. Urniaż, *U podstaw...*, s. 31.

³⁵ W Wilnie nie było krytego basenu, co utrudniało uprawianie tego sportu. Do wybijających się zawodników należeli: Hanka Mincerówna, Mieczysław Pimpicki, Artur Piotrowicz, Walentyna Piotrowicz, Janina Siesicka i Henryk Dukalski. A. Ćwikliński, *Fragmety...*, s. 145.

³⁶ Stowarzyszenia sportowe, LCVA, Fond 175, AP. 1 I A, B. 575.

³⁷ Zob. A. Ćwikliński, *Fragmety...*, s. 131.

³⁸ Zob. J. Chełmecki, *Studenckie zrywy*, s. 46.

³⁹ Stowarzyszenia sportowe, LCVA, Fond 175, AP. 1 I A, B. 575.

⁴⁰ *Ruch wioślarski nad Wilją*, „Przegląd Sportowy” 1926, nr 37, s. 5.

Dzięki staraniom wileńskiego AZS udało się w 1937 r. osiągnąć znaczący sukces w postaci ośrodka sportów wodnych, w którym to akademicy mogli ćwiczyć w bardzo dobrych warunkach. Ośrodek powstał dzięki wsparciu finansowemu USB, Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przyniesienia Wojskowego oraz pracy własnej akademików. Ośrodek sportów wodnych znajdował się w Żydziszkach nad Jeziolem Trockim. W ośrodku znajdowały się basen pływacki z trampoliną, boisko do siatkówki i koszykówki, urządzenia lekkoatletyczne, pomost wioślarsko-żeglarski oraz schronisko na 40 miejsc noclegowych⁴¹.

W połowie lat 20. utworzono sekcję bokserską AZS. Podobne sekcje działały jeszcze przy klubach „Makkabi”, „Pogoń”, „Siła”, 3. Pułku Saperów oraz Żydowskim Akademickim Klubie Sportowym⁴². Sekcja bokserska trenowała pod kierunkiem Władysława Kłoczковского. Pierwsze zawody w Wilnie zorganizowano w 1926 r., a rok później AZS był inicjatorem akademii bokserskiej. W latach 1929–1932 sekcja była kilkakrotnie rozwiązywana i reaktywowana, jednak dzięki aktywności Kazimierza Hałaburdy udało się zebrać grupę miłośników boks. W latach 1933–1936 kierownikami sekcji bokserskiej byli: Stanisław Kuropatwa, Adam Ćwikliński⁴³ i Władysław Łatyszojc. Sportowcy sekcji zdobyli w 1936 r. tytuł drużynowego mistrza okręgu⁴⁴.

Kolejne lata przyniosły rozwój poszczególnych sekcji sportowych. W 1926 r. odbył się obóz letni w Uzdrowisku Akademickim w Nowiczach (był to majątek ziemski w powiecie święciańskim – wydzierzawiony przez bratnię pomoc od dr. Hermana Hansena). Odbyły się również sztafeta Wilno – Nowa Wilejka – Wilno czy mająca zadanie promocji sportów wodnych defilada wioślarska⁴⁵.

W 1926 r. powstała sekcja hokeja⁴⁶. Wśród zawodników znalazł się wielki animator sportu, a zarazem wykładowca akademicki profesor fizyki Jan Weysenhoff⁴⁷. W rozegranych w 1926 r. mistrzostwach Wilna zwyciężył AZS. Prezesem Wileńskiego Okręgowego Związku Hokejowego w 1929 r. został wybrany Weysenhoff⁴⁸.

W sprawozdaniu z 1927 r. zapisano, iż kilkakrotnie próbowano stworzyć sekcję szermierczą, jednak ta z braku „sił organizacyjnych”, nie przetrwała próby czasu⁴⁹. W owym czasie szermierka w innych ośrodkach akademickich rozwijała

⁴¹ Zob. R. Wryk, *Narodziny i rozwój ...*, s. 110.

⁴² Zob. J. Urniaż, *U podstaw...*, s. 34.

⁴³ Zob. A. Ćwikliński, *Fragmety...*, s. 136.

⁴⁴ Tamże, s. 137.

⁴⁵ Zob. J. Urniaż, *U podstaw...*, s. 34.

⁴⁶ Tamże, s. 33.

⁴⁷ Jan Weysenhoff (1889–1972) jako sportowiec grał w krakowskich klubach piłkarskich Wisła i Cracovia, był współzałożycielem Polskiego Związku Piłki Nożnej. W 1921 r. kierował polską drużyną narodową w meczu z Węgrami. Napisał pierwszy w Polsce podręcznik gry w piłkę nożną w Polsce. Zob. J. Weysenhoff, *Mała Encyklopedia Sportu L-Ż*, Warszawa 1987, s. 601.

⁴⁸ Zob. J. Urniaż, *U podstaw...*, s. 34.

⁴⁹ Tamże.

się dosyć prężnie, poza klubami sportowymi ten sport uprawiali też korporanci. Wśród studenckich klubów największe osiągnięcia w tym sporcie miały AZS-y z Lwowa, Poznania, Warszawy i Krakowa.

Wileński AZS borykał się poza problemami lokalowymi z brakiem instruktorów. Zarząd AZS wspominał o brakach w wyszkolonej kadrze instruktorskiej. W celu poprawienia tego stanu rzeczy AZS współpracował z wileńskimi klubami sportowymi i zarządami związków sportowych, szczególnie bliskie kontakty miał z Miejskim Ośrodkiem Wychowania Fizycznego, od którego wypożyczał sprzęt, ośrodek wspierał także AZS swymi instruktorami⁵⁰.

Rodzi się pytanie, skąd AZS czerpał środki finansowe. Otóż był subsydiowany przez Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego przy Ministerstwie Spraw Wojskowych⁵¹, ponadto otrzymywał subwencję od Rektora USB oraz posiadał środki ze składek członkowskich.

W 1926 r. rozegrano, w salce z jednym stołem do tenisa stołowego, nieformalne mistrzostwa Wilna między AZS a zespołem „Makkabi”⁵². Szczególnie silny był Żydowski Akademicki Klub Sportowy. Pierwsze oficjalne mistrzostwa Wilna odbyły się w 1932 r. O medal rywalizowały 4 zespoły będące w klasie „A”: „Makkabi”, „Ogniwo”, ŻAKS i AZS. Zawody zorganizował ŻAKS, którego zawodnicy w nich wygrali⁵³. Rok później zostały zorganizowane przez Wileński Okręgowy Związek Tenisa Stołowego Mistrzostwa Okręgu, w których uczestniczyły 22 zawodników, w tym 7 z ŻAKS i 2 z AZS. W 1933 r. w OZTS zrzeszonych było 6 klubów, w tym ŻAKS i AZS⁵⁴.

Ciekawą inicjatywą podjętą przez wileński AZS było zorganizowanie w 1935 r. I Międzykorporacyjnego Mistrzostwa w tenisie stołowym. W zawodach uczestniczyli przedstawiciele korporacji: „Leonidania”, „Piłsudia”, „Polonia”, „Batoria”, „Vilnensia”, „Polesia”, „Śniadecja” i „Cresovia”. Rywalizowano przez 7 dni w systemie każdy z każdym w składzie trzech zawodników. Nagrodę przechodnią zdobyła korporacja „Leonidania” (Wołowski, Bułhak, Juniewicz), drugie miejsce „Polonia”, trzecie zaś „Batoria”. Indywidualnie pierwszą pozycję zajął Wysock z korporacji „Vilnensia”, drugą Stuchowicz z „Piłsudii”, trzecią – Kielkowicz z „Polonii”. W końcówce lat 30. zainteresowanie w Wilnie tenisem stołowym zmalało⁵⁵.

Mimo problemów finansowych, lokalowych i sprzętowych AZS się rozwijał. W roku akademickim 1926/1927 związek liczył 183 członków zwyczajnych,

⁵⁰ Stowarzyszenia sportowe, LCVA, Fond. 175, Ap. 1 I A, B. 575.

⁵¹ Zob. R. Wryk, *Akademicki Związek Sportowy...*, s. 174–175.

⁵² Zob. W. Pięta, *Tenis stołowy nową ofertą sportowo-rekreacyjną w Akademickim Związku Sportowym w Polsce w latach 1926–1939*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2010, t. 9, s. 81.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże, s. 81–82.

114 nadzwyczajnych – w tym 50 uczniów⁵⁶. W 1930 r. liczył 520 członków, w tym 455 zwyczajnych i 65 nadzwyczajnych⁵⁷.

Akademicki Związek Sportowy organizował również obozy dla swych członków. W 1926 r. odbył się obóz w Uzdrowisku Akademickim w Nowiczach (majątek Nowicze nad Żejmianą – jako uzdrowisko działał do 1929 r.), podczas którego odbywały się stałe treningi wioślarskie i pływackie⁵⁸.

Na przełomie lat 20. i 30. w lekkoatletyce wybijającym się zawodnikiem AZS-u był Zieniewicz, który w lekkoatletycznych mistrzostwach okręgu wileńskiego rozegranych 29 maja 1929 r. zajął drugie miejsce w skokach w dal, zaś w 1930 r. był drugi w rzucie dyskiem (3.07.1930 r.)⁵⁹. W biegach zaś podczas lekkoatletycznych mistrzostw okręgu wileńskiego mężczyzn rozegranych 3 lipca 1930 r. drugą lokatę na dystansach 400, 800 i 1500 metrów wywalczył Wacław Sidorowicz z AZS-u⁶⁰.

Z zachowanego obszernego sprawozdania za 1930 r. wynika, że przy AZS działały sekcje wioślarska, narciarska, tenisowa, lekkoatletyczna, gier sportowych, hokeja, szermiercza i bokserska. W skład Zarządu Głównego w 1930 r. wchodził: Bohdan Dowbór – prezes, Jerzy Grabowiecki – wiceprezes, Szumański – wiceprezes, Kwasielwicz – skarbnik, Chmielewski – sekretarz⁶¹.

Z sukcesów poszczególnych sekcji wyróżnić należy w tym roku biegaczy. Student Stankiewicza zwyciężył w mistrzostwach Wilna, zaś w kategorii kobiet – studentka Latwisówna. Tenisiści z AZS wygrywali w zawodach organizowanych w Wilnie, poza tym z ich inicjatywy powołano w mieście Okręgowy Związek Tenisowy⁶².

Sekcja hokeja, jedna z najstarszych działających przy AZS, miała bardzo dobrą drużynę, a jej trzech zawodników brało udział w mistrzostwach Polski w hokeju rozegranych w Krynicy. Sekcja szermiercza, o której była już mowa, z powodu braku innych drużyn w okręgu nie uzyskała znaczących wyników.

Z kolejnych informacji za rok akademicki 1931/1932 dowiadujemy się, że w ramach AZS czynne były sekcje: wioślarska⁶³, tenisowa, narciarska, gier sportowych (ta wydzieliła się z sekcji lekkoatletycznej – w jej ramach istniały drużyna koszykówki i siatkówki), lekkoatletyczna⁶⁴. Podobnie jak w poprzednich latach AZS borykał się z problemami finansowymi – wspomniano w sprawozdaniu, że nie ma środków na kontynuację budowy kortów tenisowych (dzięki wsparciu

⁵⁶ Tamże, s. 82.

⁵⁷ Stowarzyszenia sportowe, LCVA, Fond. 175, Ap. 1 I A, B. 575.

⁵⁸ *Życie sportowe prowincji*, „Przegląd Sportowy” 1926, nr 32, s. 2.

⁵⁹ Zob. H. Laskiewicz, *Kultura fizyczna...*, s. 128–129.

⁶⁰ Tamże, s. 129.

⁶¹ Stowarzyszenia sportowe, LCVA, Fond. 175, Ap. 1 I A, B. 575.

⁶² Tamże.

⁶³ W 1931 r. odpowiedzialnym za prace sekcji został z ramienia Zarządu Głównego AZS w Wilnie – Lech Beynar (Paweł Jasienica).

⁶⁴ Stowarzyszenia sportowe, LCVA, Fond. 175, Ap. 1 I A, B. 575.

finansowemu osoby prywatnej zostały oddane do użytku dwa korty – 10 lipca 1931 r.). Natomiast sekcja szermiercza i bokserska nie miały pieniędzy na opłacenie instruktorów⁶⁵.

W 1935 r. w skład AZS wchodziło 13 sekcji: piłki nożnej, tenisa, lekkoatletyczna, narciarska, bokserska, szermiercza, pływacka, wioślarska, żeglarska, kajakowa⁶⁶, hokejowa, gier sportowych, turystyczna⁶⁷. Henryk Laskiewicz, pisał, że sekcja żeglarska została w 1932 r. przejęta przez Akademicki Związek Morski⁶⁸, jednak w sprawozdaniu z 1935 r. jest podawana jako istniejąca przy AZS. Natomiast Adam Ćwikliński wskazywał, że sekcja żeglarska zorganizowała wspólnie ze Akademickim Związkiem Morskim obóz nad jez. Narocz dla żeglarzy-bojowców, podczas którego padł rekord Polski szybkości (133,5 km/godz). Działaczami sekcji byli: Jan i Leokadia Grabowiec, Mieczysław Starkiewicz i Mieczysław Pimpicki⁶⁹. Prawdopodobne jest, że po prostu istniała współpraca pomiędzy sekcją a Akademickim Związkiem Morskim.

Rozwój sportu akademickiego spowodował, iż sekcje i zawodnicy AZS brali udział w zawodach zarówno na szczeblu okręgowym, jak i ogólnopolskim.

W mistrzostwach Wilna w piłce nożnej drużyna AZS zajęła w 1921 r. drugie miejsce na 4 zespoły biorące udział w zawodach⁷⁰. W kolejnym roku AZS zdobył drugą pozycję w klasie A (ogółem występował w niej 4 sezony na 17 możliwych)⁷¹. Generalnie piłka nożna w okręgu wileńskim stała na niskim poziomie. Co jakiś czas zmieniano nazwy drużyn, poza tym dochodziło do fuzji zespołów. Początkowo jednym z najważniejszych zawodników piłkarskich, a jednocześnie opiekunem sekcji, był prof. Jan Weysenhoff⁷². Drużyna piłkarska AZS miała różne koleje losu, na początku 1923 r. została rozwiązana, a jej zawodnicy przeszli do drużyny „Lauda” Wilno, pod koniec tego roku na nowo jednak pojawiła się drużyna AZS. Część zawodników akademików w kolejnym roku wsparło drużynę „Wilii” Wilno. Sekcja piłki nożnej AZS od 1926 r. działała w oparciu o zawodników rozwiązanego klubu Towarzystwo Sportowe „Wilja” (w 1926 r. grała w klasie B). Dzięki tej zmianie AZS w 1927 r. zajął trzecią pozycję w klasie A. W kolejnym roku był czwarty, a w 1929 r. szósty. W 1930 r. sekcja piłki nożnej została zlikwidowana. Po jakimś czasie wznowiła działalność, w kolejnych latach piłkarze AZS występowali już wyłącznie

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Według Ćwiklińskiego sekcja kajakowa działała od połowy lat 20. Miała charakter turystyczno-krajoznawczy, a kierował nią Aleksander Garnysz. Wśród kajakarzy był Wacław Korabowicz, prezes Klubu Włóczęgów Wileńskich. A. Ćwikliński, *Fragmety...*, s. 142.

⁶⁷ Zob. J. Pacuk, *Kronika życia akademickiego*, „Alma Mater Vilnensis” 1935, z. 12, s. 94.

⁶⁸ Zob. H. Laskiewicz, *Kultura fizyczna...*, s. 22.

⁶⁹ Zob. A. Ćwikliński, *Fragmety...*, s. 147.

⁷⁰ Zob. J. Urniaż, *U podstaw...*, s. 29.

⁷¹ Zob. J. Goksiński, *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939 r. Kluby*, t. 2, Warszawa 2013, s. 20–21.

⁷² Zob. R. Wryk, *Akademicki Związek Sportowy...*, s. 229.

w klasie B. Natomiast do klasy A dostał się zespół Żydowskiego Akademickiego Klubu Sportowego⁷³.

W roku 1935 drużyna piłki siatkowej mężczyzn zdobyła drugie miejsce na mistrzostwach Polski, zaś drużyna koszykówki była druga w swojej grupie. Druga połowa lat 30. to znaczny rozwój siatkówki i męskiej, i kobiecej. W 1935 r. panie zajęły trzecią pozycję na mistrzostwach Polski we Lwowie, natomiast mężczyźni brali udział już w 1929 r. w finale mistrzostw Polski, ukończyli je na czwartym miejscu⁷⁴. Sześć lat później zdobyli wicemistrzostwo kraju, zaś w styczniu 1938 r. w Łodzi tytuł mistrza Polski⁷⁵. Był to w okresie międzywojennym największy sukces sportowy, nie tylko akademików, ale sportu na Wileńszczyźnie. Do najlepszych siatkarzy należeli: Witold Gerutto, Witold Minerwin, Wiktor Szumakowicz i Witold Wieromiej⁷⁶. 30.01.1937 drużyna piłki siatkowej mężczyzn z Wilna zdobyła I miejsce w Turnieju Miast⁷⁷.

W siatkówce kobiet AZS Wilno trzykrotnie startował w mistrzostwach Polski: w 1933 r. zajął piątą lokatę, w 1934 – trzecią, a w 1935 r. – szóstą. Najlepszą zawodniczką była Jadwiga Kondrymowiczówna⁷⁸.

W kraju ceniono hokeistów wileńskiego AZS. Do kadry Polski powołano bramkarza Władysława Wirę-Kirę. Zawodnicy AZS (Czesław i Józef Godlewscy oraz Wiro-Kiro) byli reprezentantami Polski w mistrzostwach Europy w hokeju w Krynicy-Zdrój w 1931 r., gdzie Polska drużyna zdobyła srebrny medal⁷⁹. Natomiast sama drużyna AZS z Wilna była plasowana jako trzecia drużyna akademicka w Polsce, za zespołami z Warszawy i Poznania. Hokeiści w latach 1928–1930 w finałach mistrzostw Polski zajęli piąte miejsce, a w 1931 r. – szóste⁸⁰.

W lekkoatletyce wyróżniał się biegacz Waław Sidorowicz, który w 1931 r. reprezentował Polskę na dystansie 1500 metrów w Trójmeczcu Bałtyckim w Wilnie. Poza tym dobre wyniki osiągał w lekkoatletyce Tadeusz Szumański, wiceprezes AZS w latach 1930–1933. W trakcie mistrzostw Polski w pięcioboju lekkoatletycznym zawodniczka AZS Wilno Zofia Czarnocka zajęła III miejsce⁸¹. Natomiast w lekkoatletycznych Mistrzostwach Polski w 1935 r. trzecią pozycję w skoku wzwyż zajął Witold Gierutta⁸².

⁷³ Zob. J. Goksiński, *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939 r. Regiony, branże, frekwencja*, t. 1, Warszawa 2013, s. 354–360.

⁷⁴ *Mistrzostwa Polski w siatkówce*, „Stadjon” 1929, nr 42, s. 11.

⁷⁵ Zob. J. Urniaż, *U podstaw...*, s. 38.

⁷⁶ Zob. J. Chełmecki, *Studenckie zrywy...*, s. 48.

⁷⁷ Zob. A. Ćwikliński, *Fragmety...*, s. 140.

⁷⁸ Zob. R. Wryk, *Akademicki Związek Sportowy...*, s. 216.

⁷⁹ Zob. R. Wryk, *Narodziny i rozwój ...*, s. 133.

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ Zob. T. Drozdek-Małołepsza, *Sport kobiet w działalności Akademickiego Związku Sportowego w okresie II Rzeczypospolitej. Zarys dziejów*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Pedagogika” 2014, t. 23, s. 489, <http://dx.doi.org/10.16926/p.2014.23.36>.

⁸² Zob. A. Ćwikliński, *Fragmety...*, s. 143.

Dobre wyniki w latach 30. zajmowali narciarze biegowi – w 1937 r. w VI Międzynarodowych Akademickich Mistrzostwach Polski w Krynicy Michał Juszczyński zajął dziewiąte miejsce, a Mieczysław Starkiewicz i Mieczysław Pimpicki uplasowali się w drugiej dekadzie⁸³. Warto dodać, iż Pimpicki, nie tylko biegał na nartach – w 1935 r. zdobył wicemistrzostwo Polski w maratonie pływackim na dystansie 6 km nad jez. Trockim⁸⁴.

Według punktacji (za rok 1927) zespołów wioślarskich zamieszczoną w 1928 r. w piśmie „Sport Wodny” AZS Wilno plasował się na 10. miejscu z 12 klasyfikowanych klubów⁸⁵.

W międzyklubowych regatach Wilna w 1927 r., pierwszą lokatę zajęła w czwórkach klepkowych pań osada AZS pod sterem Jarkiwiżówny. W biegu zaś jedynek półwycigowych pań na dystansie 1500 metrów wygrała Daukszna z AZS⁸⁶. W sierpniowych regatach wioślarskich w Grodnie w 1930 r., w kategorii jedynek klepkowych drugie miejsce zajął Przemysław Nieciecki, zaś w czwórce klepkowej nowicjuszy, o puchar prezydenta Grodna, wygrała osada AZS w składzie: Kazimierz Bartoszewicz, Piotr Bieśkowicz, Stanisław Dębiński, Lej Bejnar (Paweł Jasienica), sternik Jarosław Nieciecki. W czwórkach klepkowych pań zwyciężyła drużyna AZS w składzie: Natalia Kortówna, Janina Misiewiczówna, Janina Haazówna, Katarzyna Stankiewiczówna i sternik Władysława Adamowiczówna. W czwórkach o mistrzostwa Grodna zwyciężył AZS w składzie: Jarosław Nieciecki, Jerzy Kapel, Tadeusz Bobrowski, Donat Jasioński, sternik Przemysław Nieciecki⁸⁷.

We wrześniu 1933 r. odbyły się w Wilnie II Międzynarodowe Regaty Wioślarskie, w których I miejsce w biegu jedynek młodszych zajął utalentowany Jerzy Kapel⁸⁸. W wioślarstwie szczególnie dobrze wiodło się kobietom, w latach 1929–1939 były wysoko notowane w tabelach Polskiego Związku Towarzystw Wioślarskich. W 1931 r. osiągnęły drugą lokatę, natomiast w 1939 Maria Kapel zdobyła mistrzostwo Polski w konkurencji jedynek. Jej brat Jerzy Kapel był w 1936 r. wicemistrzem Polski w jedynekach, a także zwycięzcą regat międzynarodowych w Rydze (1934), Budapeszcie (1936) oraz dwukrotnie w Paryżu (1936 i 1937)⁸⁹.

Dobrze radziła sobie sekcja bokserska, której zawodnicy w 1936 r. zdobyli tytuł drużynowego mistrza okręgu. Do najlepszych zawodników należeli: Jan Michalski, Adam Ćwikliński, Igor Piekarski, Stanisław Lendzin, Wacław Łukmin, Mikołaj Polakow, Aleksander Kulesza, Stanisław Goliczyn, Lubomir Silewicz. Co ciekawe, prezesem sekcji bokserskiej (1926 r.) był działacz Młodzieży Wszechpol-

⁸³ Zob. J. Urniaż, *U podstaw...*, s. 39.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Zob. W. Długoszewski, *Punktacja klubów wioślarskich*, „Sport Wodny” 1928, nr 4, s. 53.

⁸⁶ *Międzyklubowe regaty Wilna*, „Sport Wodny” 1928, nr 16, s. 270.

⁸⁷ W.O., *Regaty wioślarskie w Grodnie*, „Sport Wodny” 1930, nr 11, s. 226.

⁸⁸ *AZS Wilno*, „Akademicki Przegląd Sportowy” 1933, nr 6–7, s. 4.

⁸⁹ Zob. J. Chełmecki, *Studenckie zrywy...*, s. 48.

skiej, Klubu Włóczęgów Wileńskich – Kazimierz Hałaburda. Inny poeta i członek Klubu Włóczęgów Wileńskich Józef Maśliński również trenował boks i narciarstwo. Sekcja rozpadła się w 1939 r. i została wchłonięta przez „Elektrit” Wilno⁹⁰.

W pływactwie zawodniczką z Wilna w 1935 r. zdobyły drużynowe wicemistrzostwo Polski w pływaniu długodystansowym. Najlepszą zawodniczką była Hanka Mincerówna⁹¹.

Wybitnymi działaczami AZS na terenie Wileńszczyzny byli zasiadający w Okręgowym Związku Bokserskim: Romuald Hołownia, Aleksander Wigura i Adam Ćwikliński, w Okręgowym Związku Gier Sportowych – Romuald Hołownia i Wiktor Lisiecki, w Okręgowym Związku Hokeja na Lodzie, wspomniany już, Jan Weysenhoff, w Okręgowym Związku Narciarstwa – Jarosław i Przemysław Niecieccy, w Okręgowym Związku Tenisa – Bohdan Dowbór i Jan Grabowiecki, w Okręgowym Związku Wioślarstwa – Wiktor Lisiecki i Wiktor Stankiewicz⁹².

Wilno było stosunkowo małym ośrodkiem akademickim, a uniwersytet borykał się z problemami finansowymi, co wpływało negatywnie na podstawy materialne działania AZS. Udało się wykładowcom i studentom działającym w AZS wypromować wiele dyscyplin sportowych, zawodnicy niektórych z nich odnosili sukcesy poza Wilnem. Przede wszystkim były to siatkówka, zarówno mężczyzn, jak i kobiet, oraz lekkoatletyka. Ponadto znani byli w Polsce niektórzy hokeiści wywodzący się z Wilna. Natomiast na terenie miasta zawodnicy AZS-u byli widoczni również w biegach narciarskich, boksie czy nawet skokach narciarskich. Mimo początkowo dobrego startu nie udało się szerzej rozwinąć piłki nożnej. Pośród działających przy uczelniach wyższych AZS-ach wileński nie należał do czołówek, co było pochodną położenia miasta, kondycji sportu na Wileńszczyźnie, niedostatecznego finansowania, a także wielkości Wszechnicy Batorowej, która była najmniejszym uniwersytetem w kraju, poza niepaństwowym Katolickim Uniwersytetem Lubelskim.

Bibliografia

Źródła

Stowarzyszenia sportowe, Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas (LCVA), Fond. 175, Ap. 1 I A, B. 575.

Źródła drukowane

Wrzosek A., *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w roku 1919*, [w:] *Księga pamiątkowa, ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, lata 1919–1929, Wilno 1929.

Mały rocznik statystyczny 1936, Warszawa 1936.

⁹⁰ Tamże, s. 49.

⁹¹ Zob. R. Wryk, *Akademicki Związek Sportowy...*, s. 263.

⁹² Zob. J. Chełmecki, *Studenckie zrywy...*, s. 45.

Prasa

- „Akademicki Przegląd Sportowy” 1933.
„Alma Mater Vilnensis” 1924, 1935.
„Dekada” 1935.
„Przegląd Sportowy” 1935.
„Słowo” 1922.
„Sport Wodny” 1928, 1930.
„Stadjon” 1924, 1929.

Literatura

- Chelmecki J., *Studenckie zrywy*, [w:] H. Mażula (red.), *Do mety Wilią znaczonej. Sport polski na Litwie: historia i terażniejszość*, Wilno 2005.
- Ćwikliński A., *Fragmety z historii AZS Wilno*, [w:] K. Obodyński (red.), *Sport i wychowanie fizyczne w środowisku akademickim*, Warszawa 1985.
- Drozdek-Małołepsza T., *Narciarstwo kobiet w Polsce 1919–1939*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna”, 2010, t. 9.
- Drozdek-Małołepsza T., *Sport kobiet w działalności Akademickiego Związku Sportowego w okresie II Rzeczypospolitej. Zarys dziejów*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Pedagogika” 2014, t. 23, <http://dx.doi.org/10.16926/p.2014.23.36>.
- Drozdek-Małołepsza T., *Sport kobiet w Polsce w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy” (1928)*, „Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku” 2015, nr 1.
- Goksiński J., *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939 r. Regiony, branże, frekwencja*, t. 1, Warszawa 2013.
- Goksiński J., *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939 r. Kluby*, t. 2, Warszawa 2013.
- Laskiewicz H., *Kultura fizyczna na Wileńszczyźnie w latach 1900–1939. Zarys monograficzny dziejów*, Szczecin 1998.
- Mejsztowicz W., *Gawędy o czasach i ludziach*, Londyn 1993.
- Pięta W., *Tenis stołowy nową ofertą sportowo-rekreacyjną w Akademickim Związku Sportowym w Polsce w latach 1926–1939*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2010, t. 9.
- Rabikauskas P., *Przywileje Fundacyjne Akademii Wileńskiej*, [w:] L. Piechnik, K. Puchowski (red.), *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków 1996.
- Ratkowski T., *Rozwój narciarstwa w Wilnie*, [w:] R. Wryk (red.), *Sport akademicki w relacjach i wspomnieniach*, Poznań 2009.
- Urniał J., *U podstaw – entuzjazm i praca*, [w:] H. Mażula (red.), *Do mety Wilią znaczonej. Sport polski na Litwie: historia i terażniejszość*, Wilno 2005.
- Weysenhoff J., *Mała Encyklopedia Sportu L-Ż*, Warszawa 1987.
- Wryk R., *Akademicki Związek Sportowy 1908–1939*, Poznań 1990.
- Wryk R., *Narodziny i rozwój Akademickiego Związku Sportowego do roku 1949*, Poznań 2014.

The Student Sports Association of Stephen Báthory University in Vilnius – outline of the activities

Abstract

The purpose of this article is to present the activities of the Academic Sports Association in Vilnius, but, above all, to show how it developed between 1920–1939 and what challenges and difficulties their members were facing. The author tries to answer the research question whether the sporting achievements of academic athletes connected with the USB were known and recognized outside the region of Vilnius.

Keywords: Stephen Báthory University in Vilnius, Student Sports Association, Academic Sports

Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA*

„Przegląd Sportowy” jako informator i propagator sportu kobiet w Polsce w roku olimpijskim (1936)

Streszczenie

W pracy przedstawiono sport kobiet w Polsce w oparciu o czasopismo „Przegląd Sportowy” z 1936 r. Upowszechniał on sport kobiet w Polsce poprzez doniesienia, materiały i artykuły dotyczące uwarunkowań sportu kobiet, współzawodnictwa sportowego oraz osiągnięć sportowych kobiet. Kobiety niezbyt licznie uczestniczyły w strukturach organizacyjnych sportu w Polsce. W 1936 r. zakończyła działalność Międzynarodowa Federacja Sportu Kobiet. Najpowszechniej uprawianymi dyscyplinami sportu przez kobiety w Polsce w omawianym okresie były gimnastyka, gry sportowe i lekkoatletyka. Panie uprawiały również inne dziedziny sportu, m.in. kajakerstwo, łucznictwo, łyżwiarstwo, narciarstwo, pływanie, saneczkarstwo, szermierkę, tenis i wioślarstwo. Największe sukcesy na arenie międzynarodowej osiągały wówczas w lekkoatletyce, łucznictwie i tenisie. Do najlepszych kobiet w sporcie należy zaliczyć: Jadwigę Jędrzejowską, Janinę Kurkowską-Spychajową, Marię Kwaśniewską, Jadwigę Wajs i Stanisławę Walasiewicz.

Słowa kluczowe: kobiety, sport, czasopismo „Przegląd Sportowy”, Polska, 1936 r.

Wprowadzenie

Celem pracy jest przedstawienie rozwoju sportu kobiet w Polsce w świetle „Przeglądu Sportowego” z 1936 r. Pismo ukazywało się w latach 1921–1939. W 1936 r. było wydawane w Warszawie, ukazywało się dwa razy w tygodniu. „Przegląd Sportowy” poświęcony był bieżącym wydarzeniom sportowym w Polsce i za granicą. Przybliżał także różne aspekty ruchu sportowego kobiet. Objętość tego bogato ilustrowanego czasopisma wynosiła 6 stron¹.

* Dr, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Wydział Pedagogiczny, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii, e-mail: t.drozdek-malolepsza@ajd.czest.pl.

¹ W 1936 r. ukazało się 110 numerów czasopisma „Przegląd Sportowy”.

W odniesieniu do piśmiennictwa dotyczącego rozwoju sportu kobiet w II Rzeczypospolitej największe znaczenie poznawcze posiadają prace T. Drozdek-Małołepszej i M. Rotkiewicz². Warto nadmienić, iż publikacje podejmujące problematykę sportu kobiet w Polsce w okresie międzywojennym nie uwzględniają w sposób szczegółowy kwerendy czasopisma „Przegląd Sportowy”. Z zakresu sportu kobiet w Polsce w świetle tego czasopisma zostało dotąd opublikowanych jedenaście prac, odnoszących się do lat 1921–1931 oraz do 1933 i 1935 r. Przygotowano prace poruszające problematykę sportu kobiet w Polsce w świetle „Przeglądu Sportowego” za 1932 i 1934 r.³

² T. Drozdek-Małołepsza, *Stan badań nad dziejami wychowania fizycznego i sportu kobiet w Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] S. Zaborniak (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, Rzeszów 2005, s. 13–21; też, *Sport strzelecki kobiet w Polsce w okresie międzywojennym*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2012, nr 11, s. 13–25; też, *Sporty zimowe kobiet w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] L. Rak, E. Małołepszy (red.), *Narciarstwo Polskie 1888–2008*, Jasło 2009, s. 105–115; też, *Uwarunkowania rozwoju ruchu sportowego kobiet w Polsce w latach 1919–1939. Zarys problematyki*, [w:] T. Drozdek-Małołepsza (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce. Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, t. 1, Częstochowa 2011, s. 149–163; M. Rotkiewicz, *Rozwój sportu kobiet w Polsce okresu międzywojennego*, „Sport Wyczynowy” 1979, nr 3–4, s. 3–21.

³ T. Drozdek-Małołepsza, *Sport kobiet w Polsce w latach 1921–1922 w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy”*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2013, t. 12, nr 2, s. 63–72; też, *Sport kobiet w Polsce na łamach czasopisma „Przegląd Sportowy” (1923–1924)*, „Zeszyty Naukowe Almajer Szkoła Wyższa z siedzibą w Warszawie” 2014, nr 2 (71), s. 165–177; też, *Sport kobiet w Polsce w 1925 roku w świetle „Przeglądu Sportowego*, [w:] J. Kwieciński, M. Tomczak, M. Łuczak (red.), *Sport i wychowanie fizyczne w badaniach naukowych. Teoria i praktyce*, Konin 2014, s. 223–233; też, *Sport kobiet w Polsce na łamach czasopisma „Przegląd Sportowy” (1927)*, „Zeszyty Naukowe Almajer Szkoła Wyższa z siedzibą w Warszawie” 2014, nr 3 (72), s. 273–287; też, *Sport kobiet w Polsce w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy” (1926)*, [w:] M. Zowisło, J. Kosiewicz (red.), *Sport i turystyka w zwierciadle wartości społecznych*, Kraków 2015, s. 210–219; T. Drozdek-Małołepsza, *Sport kobiet w Polsce w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy” (1929)*, „Szkice Humanistyczne” 2015, t. 15, nr 1–2, s. 61–75; też, *Women’s Sport in Poland in the Light of „Przegląd Sportowy” [Sports Review] Magazine (1930)*, [w:] T. Drozdek-Małołepsza, A. Buková (red.), *Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania kultury fizycznej i turystyki (Teoretické i praktické podmienky telesnej kultúry a turistíky)*, Częstochowa 2015, s. 29–45; też, *Sport kobiet w Polsce w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy” (1928)*, „Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku” 2015, nr 1–4 (25–28), s. 9–21; też, *Sport kobiet w Polsce w świetle pisma „Przegląd Sportowy” (1935)*, „Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego i Turystyki w Białymstoku” 2015, nr 1 (11), s. 5–15; T. Drozdek-Małołepsza, *Sport kobiet w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy” (1931)*, [w:] J. Kosiewicz, E. Małołepszy, T. Drozdek-Małołepsza (red.), *Z dziejów wychowania fizycznego, sportu i turystyki w Polsce i w Europie*. Częstochowa 2016, s. 113–127; <http://dx.doi.org/10.16926/zdwsit.07>; też, *Women’s sport in Poland in the light of “Przegląd Sportowy” [Sports Review] magazine (1933)*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2015, t. 14, nr 2, s. 73–91; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2015.14.17>.

Metody i problemy badawcze

W badaniach zostały wykorzystane następujące metody: analiza źródeł historycznych, indukcji, dedukcji, syntezy oraz porównawcza. Wysunięto następujące problemy badawcze:

1. W jakim zakresie „Przegląd Sportowy” z 1936 r. upowszechniał sport kobiet?
2. Jaki poziom sportowy prezentowały w tym okresie Polki na tle międzynarodowym?

W zakresie badań źródłowych wykorzystano kwerendę czasopisma „Przegląd Sportowy” z 1936 r. Wykorzystano literaturę tematyczną, ze szczególnym uwzględnieniem publikacji dotyczących sportu kobiet w Polsce na łamach tego magazynu (1921–1931, 1933, 1935).

Wyniki badań

W połowie sierpnia 1936 r. przestała istnieć Międzynarodowa Federacja Sportu Kobiet (MFSK)⁴. Organizacja ta powstała w 1921 r. i podejmowała działania mające na celu walkę o równouprawnienie kobiet w sporcie. Została włączona do Międzynarodowej Federacji Lekkiej Atletyki. Rozpatrzono projekt rozgrywania światowych igrzysk kobiecych jako mistrzostw Europy. Najbliższe mistrzostwa Europy kobiet odbyłyby się wspólnie z męskimi w Paryżu w 1938 r. Gdyby ten pomysł upadł, światowe igrzyska kobiece planowano zorganizować w Wiedniu w 1938 r.⁵

W niektórych gremiach udział kobiet nadal pomijano. W styczniu 1936 r. odbyły się wybory władz oddziałów regionalnych Polskiego Związku Dziennikarzy Sportowych. W wybranych nowych zarządach w Krakowie i Warszawie zabrakło pań⁶.

Kobiety brały udział w zarządach związków sportowych. Janina Kurkowska-Spychajowa została wiceprezesem Polskiego Związku Łuczniczego (PZŁ), natomiast Janinę Dymecką wybrano na członka zarządu Polskiego Związku Strzelectwa Sportowego (PZSS)⁷. W dniu 5 kwietnia 1936 r. w Warszawie obradowali działacze Polskiego Związku Piłki Ręcznej (PZPR, wcześniej Polskiego Związku Gier Sportowych). W skład zarządu PZPR weszła Barbara Olczak. Delegaci oprócz zmiany nazwy związku podjęli decyzję o przeprowadzaniu mistrzostw Polski w koszykówce i piłce siatkowej w sezonie zimowym, natomiast hazeny i piłki ręcznej w sezonie letnim⁸.

⁴ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 69, s. 2.

⁵ Tamże.

⁶ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 6, s. 4.

⁷ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 28, s. 4.

⁸ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 30, s. 4.

Ważnym elementem w działalności sportowej było kształcenie kadr dla potrzeb szkolenia sportowego. W marcu 1936 r. na miesięczny kurs instruktorski połączony z pracą treningową wyjechała z Polski do Budapesztu grupa 4 lekkoatletów z udziałem Marii Kwaśniewskiej⁹.

Reprezentantki Polski w gimnastyce przygotowywały się do igrzysk olimpijskich (IO) w Berlinie w 1936 r. w kwietniu na obozie treningowym (uczestniczyli w nim również gimnastycy) na obiektach Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego (CIWF, od 1936 r. Akademia Wychowania Fizycznego)¹⁰. Na zakończenie zgrupowania odbył się pokaz gimnastyczny, m.in. z udziałem przewodniczącego Polskiego Komitetu Olimpijskiego (PKOl) – płk. Kazimierza Głabisza. Po pokazie K. Głabisz stwierdził: „Poziom był nierówny. Panie zaprezentowały się lepiej. Panowie wybitnie przemęczeni, mają jeszcze duże braki. Pokaz wypadł bardzo efektownie, ale to jeszcze za mało do wydania świadectwa dojrzałości olimpijskiej”¹¹.

16 czerwca 1936 r. PKOl ogłosił wstępne listy dyscyplin i uczestników IO w Berlinie. Do udziału w IO zgłoszono gimnastyczki z Towarzystwa Gimnastycznego (TG) „Sokół”, które od 1 lipca 1936 r. miały przebywać na obozie w Warszawie. Wśród lekkoatletek powołano Marię Kwaśniewską, Jadwigę Wajs oraz Stanisławę Walasiewicz¹². W czerwcu 1936 r. odbyły się eliminacyjne przedolimpijskie zawody gimnastyczne Sokolic, w których wzięło udział 13 zawodniczek, w tym lekkoatletka J. Wajs¹³. Zwyciężyła Klara Sierońska (Śląsk), wyprzedzając Wisławę Noskiewicz i Alinę Cichecką (Warszawa). W dniu 5 lipca 1936 r. w Warszawie grupa gimnastyczek – Sokolic w obecności m.in. prezesa Związku Towarzystw Gimnastycznych (ZTG) „Sokół” w Polsce płk. Franciszka Arciszewskiego oraz przedstawiciela PKOl kpt. Jana Barana złożyła przysięgę olimpijską. Sokolice przebywały na obozie sportowym, zlokalizowanym na obiektach CIWF, ćwicząc około 6 godzin dziennie. Ćwiczenia wolne prowadziła kierownik grupy olimpijskiej Gołaszewska, natomiast ćwiczenia na przyrządach gimnastyk „Sokoła” – Edmund Kosman¹⁴.

Polskie gimnastyczki wystąpiły na IO w Berlinie. Jediną dziedziną gimnastyki w programie IO w kategorii kobiet był wielobój gimnastyczny. W zawodach wzięło udział 8 zespołów. Polki zaprezentowały się dość dobrze, zajmując V miejsce. Zwyciężyły gimnastyczki Niemiec, przed zespołami Czechosłowacji i Węgier¹⁵.

28–29 listopada 1936 r. zostały rozegrane pierwsze mistrzostwa Polski w gimnastyce¹⁶. Głównym organizatorem zawodów był ZTG „Sokół” w Pol-

⁹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 24, s. 3.

¹⁰ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 34, s. 3.

¹¹ Tamże.

¹² „Przegląd Sportowy” 1936, nr 51, s. 2.

¹³ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 49, s. 2.

¹⁴ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 57, s. 5.

¹⁵ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 70, s. 4; 1936, nr 74, s. 4.

¹⁶ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 91, s. 5.

sce. Wielobój gimnastyczny kobiet obejmował osiem konkurencji, złożonych z ćwiczeń obowiązkowych i dowolnych na równoważni, na poręczach, ćwiczeń wolnych i skoku. Mistrzynią Polski w gimnastyce została Marta Majowska (TG „Sokół” Katowice-Brynów), tytuł wicemistrzyni Polski wywalczyła Janina Skirlińska (TG „Sokół” Kraków), III miejsce zajęła Klara Sierońska (TG „Sokół” Świętochłowice)¹⁷.

Popularnymi dyscyplinami sportu wśród kobiet były gry sportowe. W piłce siatkowej nie tylko przeprowadzano rywalizację w zakresie tradycyjnej gry w zespołach sześciuosobowych. W styczniu 1936 r. w Warszawie odbył się turniej siatkówki par mieszanych, w których wzięli udział reprezentanci Akademickiego Związku Sportowego (AZS) Warszawa i „Polonii” Warszawa¹⁸. W turnieju wzięły udział m.in.: Gregołaajtysówna i Obuchowicz; Maria Kamecka i Jerzy Gregołaajtys oraz Stankiewiczówna i Waclaw Zgliński („Polonia”) i H. Bruszkiewicz i Romuald Wirszyłło; Piotrowska i Słyk oraz Barbara Stefańska i Staniszewski (AZS). W turnieju zwyciężyła para „Polonii” Warszawa – Maria Kamecka i Jerzy Gregołaajtys¹⁹.

W styczniu i w lutym 1936 r. przeprowadzano rozgrywki, które miały na celu wyłonić najlepsze drużyny w poszczególnych okręgach. W okręgu krakowskim mistrzostwo w piłce siatkowej zdobyła „Olsza” Kraków; w okręgu pomorskim do najlepszych drużyn należały zespoły TG „Sokół” Grudziądz i „Gryfu” Toruń²⁰. Turniej finałowy o Puchar PZGS w piłce siatkowej kobiet rozegrano w dniach 7–8 marca 1936 r. w Częstochowie²¹. W zawodach wzięły udział zespoły (mistrzyni na szczeblu okręgu): AZS Warszawa, „Gryf” Toruń, HKS Łódź, „Olsza” Kraków, „Strzelec” Lwów oraz Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej (SMP) Częstochowa. Puchar PZGS przypadł siatkarkom AZS Warszawa, II miejsce zajął zespół „Olszy” Kraków, III – „Gryf” Toruń, zaś IV – „Strzelec” Lwów²². W drużynie AZS Warszawa wystąpiły: H. Bruszkiewicz, Irena Brzustowska, Edyta Holfeier, I. Jaśnikowska, Piotrowska, B. Stefańska i Zdzisława Wiszniewska²³.

W styczniu 1936 r. odbyły się w koszykówce zawody na szczeblu okręgu o Puchar Polskiego Związku Gier Sportowych (PZGS). W okręgu lwowskim najlepsza okazała się drużyna „Droru” Lwów, która w decydującym meczu pokonała koszykarki „Młode Wizo”²⁴. Turniej finałowy o Puchar PZGS w koszykówce miał

¹⁷ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 101, s. 5.

¹⁸ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 1, s. 2.

¹⁹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 4, s. 4.

²⁰ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 5, s. 3; 1936, nr 15, s. 5.

²¹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 22, s. 2.

²² „Przegląd Sportowy” 1936, nr 23, s. 4, 6. Drużynę „Gryfu” Toruń reprezentowały: Bolidowa, Kopycińska, Kwiatkowska, Lilje, Miklasówna, Rynkowska i Skrzypińska. Funkcję kierownika drużyny pełnili Chojnicki i Malce.

²³ Tamże, s. 6. Kierownikiem drużyny siatkarek AZS Warszawa był Nowak.

²⁴ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 8, s. 5; 1936, nr 10, s. 3. Drużynę „Droru” Lwów reprezentowały: Bauer, Katz, Lacher, Lieber, Massówna, Schlimper.

odbyć się w Warszawie w hali YMCA 18–19 stycznia 1936 r.²⁵ W turnieju miały wziąć udział: „Polonia” Warszawa (mistrz okręgu warszawskiego), „Makkabi” Kraków (okręg krakowski), IKP Łódź (okręg łódzki). Brak materiałów źródłowych nie pozwala na omówienie mistrzostw.

Mistrzostwa Polski w hazenie odbyły się w Białymstoku 27–28 czerwca 1936 r.²⁶ W zawodach wystąpiły następujące drużyny: AZS Warszawa, „Czarni” Lwów, IKP Łódź, „Warta” Poznań oraz WKS „Jagiellonia” Białystok. Na zawody nie przyjechały hazenistki ŁKS Łódź. Zawody rozegrano systemem „każdy z każdym”. W meczu decydującym o zdobyciu mistrzostwa Polski zespół IKP Łódź pokonał AZS Warszawa (2:1). Mistrzem Polski na 1936 r. została zatem drużyna IKP Łódź, srebrny medal przypadł zespołowi AZS Warszawa, zaś brązowy – „Warcie” Poznań. W drużynie IKP wyróżniły się Zofia Filipiak, Jadwiga Głażewska, H. Gruszczyńska i Kasperska, w zespole AZS Warszawa, bramkarka B. Stefańska oraz Z. Wiszniewska.

W dniu 30 stycznia 1936 r. na turniej gier sportowych do Estonii wyjechała drużyna AZS Warszawa (sekcja kobieca i męska)²⁷. W programie zawodów planowano rozegrać mecze z zespołami TSS „Russ” i „Kalev” Tallin oraz YMCA Tartu. Sekcja pań AZS Warszawa przegrała w meczu piłki siatkowej z zespołem „Kalev” Tallin (0:2), a w meczu koszykówki zremisowała z TSS „Russ” Tallin (8:8)²⁸.

W drugiej połowie marca 1936 r. odbył się w Warszawie dwudniowy turniej gier sportowych z udziałem drużyn warszawskich – AZS i „Polonii” oraz zespołu lotewskiego Universitates Sports (US) Ryga. We współzawodnictwie w piłce siatkowej siatkarki AZS pokonały drużynę US Ryga (2:0), natomiast zawodniczki „Polonii” poniosły porażkę²⁹. Polskie drużyny lepiej spisały się w meczach koszykówki. Zarówno koszykarki AZS, jak i „Polonii” odniosły zwycięstwo. Następnie drużyny warszawskie rozegrały mecze z przybyłym do stolicy estońskim zespołem TSS „Russ” Tallin³⁰. Drużyny AZS i „Polonii” pokonały Estonki zarówno w meczach koszykówki, jak i piłki siatkowej. Sekcja gier sportowych pań AZS Warszawa wyjechała w grudniu 1936 r. na kolejny cykl meczów towarzyskich z drużynami estońskimi w Tartu, wygrywając większość spotkań w koszykówce i w piłce siatkowej³¹. Drużynę warszawskiego AZS reprezentowały: Bąkowska, H. Bruszkiewicz, I. Brzustowska, Frydrych, E. Holfeier, B. Stefańska, Zofia Wardyńska, Z. Wiszniewska i H. Woynarowska³².

²⁵ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 4, s. 4.

²⁶ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 54, s. 3.

²⁷ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 8, s. 5. Sekcję pań AZS Warszawa reprezentowały: H. Bruszkiewicz, I. Brzustowska, Wanda Gąsiorowska, E. Holfeier, I. Jaśnikowska, B. Stefańska, Z. Wiszniewska, Helena Woynarowska oraz B. Olczak (zawodniczka „Polonii” Warszawa, zgodę na jej wyjazd wyraził PZGS).

²⁸ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 12, s. 3.

²⁹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 26, s. 4.

³⁰ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 28, s. 2.

³¹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 107, s. 3.

³² „Przegląd Sportowy” 1936, nr 109, s. 1.

O rosnącej popularności gier sportowych kobiet może świadczyć fakt, iż rozgrywki w tych dyscyplinach w Polsce – jak relacjonowała redakcja „Przeglądu Sportowego” – były prowadzone na różnych obszarach Polski (m.in. w okręgach krakowskim, lwowskim, łódzkim, pomorskim, warszawskim)³³. Ponadto turnieje gier sportowych były rozgrywane w szkolnictwie, m.in. 29 marca 1936 r. odbyły się zawody koszykówki z udziałem słuchaczek szkół wieczorowych i świetlic o Nagrodę Wydziału Oświaty i Kultury Zarządu Miejskiego w Warszawie³⁴.

Do dyscyplin sportowych, gdzie udział kobiet był znaczący, należy zaliczyć lekkoatletykę. W latach 30. XX w. kobiety w tej dyscyplinie sportu rywalizowały zarówno w okresie zimowym (hale i sale sportowe), jak i w innych porach roku na obiektach otwartych. W sezonie zimowym zawody lekkoatletyczne, z udziałem kobiet przeprowadzano m.in. w CIWF w Warszawie oraz w Krakowie³⁵. Przed zimowymi (halowymi) mistrzostwami Polski w lekkoatletyce, w niektórych okręgach rozegrano mistrzostwa z udziałem kobiet na szczeblu okręgu, m.in. okręgu pomorskiego, poznańskiego i warszawskiego³⁶. Zimowe (Halowe) mistrzostwa Polski w lekkoatletyce odbyły się w Przemyślu 22–23 lutego 1936 r. W zawodach udział wzięło 19 kobiet i 30 mężczyzn. W poszczególnych konkurencjach zwyciężyły: Jadwiga Wajs (TG „Sokół” Łódź) w skoku w dal z miejsca (2,38 m), w pchnięciu kulą (11,63 m) oraz w skoku wzwyż (151,5 cm); Maria Freiwald („Makkabi” Kraków) w biegu na dystansie 50 m przez płotki (8,3 s); Lubicz (AZS Poznań) w biegu na dystansie 500 m (1 min 29,5 s) i w skoku w dal z rozbiegu (4,96 m); Jadwiga Batiuk („Strzelec”) Lwów w biegu na dystansie 50 m (7,0 s). W klasyfikacji zespołowej I miejsce zajęło TG „Sokół” Łódź, przed AZS Warszawa i AZS Poznań. Na uwagę zasługuje bardzo dobry start J. Wajs. Jej wynik w skoku wzwyż był lepszy od rekordu Polski w hali³⁷.

Popularną konkurencją wśród lekkoatletów w okresie wiosennym były biegi na przełaj. Zawody dla kobiet zostały m.in. przeprowadzone w Bielsku i Warszawie³⁸. W kwietniu 1936 r. odbyły się w Poznaniu mistrzostwa Polski w biegu na przełaj na trasie liczącej 1500 m. W zawodach wzięło udział 9 pań reprezentujących AZS Poznań, AZS Warszawa, Kolejowe Przysposobienie Wojskowe (KPW) Poznań, Supraśl, TG „Sokół” Chorzów, TG „Sokół” Toruń, „Warszawiankę”. Zwyciężyła lekkoatletka AZS Warszawa – Nowacka, wyprzedzając Lubicz (AZS Poznań) i Kwasiborską (SKS Supraśl)³⁹.

³³ M.in. „Przegląd Sportowy” 1936, nr 5, s. 3; 1936, nr 8, s. 3. W drużynie piłki siatkowej TG „Sokół” Grudziądz występowały: Gackowska, Józefowicz, Łykowska, Staruszkiewicz, Ożdżanka, Wiśniewska. W zespole koszykarek „Pogoni” Lwów: Barańska, Lichterska, Neusterdówna, Pawłówna, Strawska, Weiss. Funkcję kierownika sekcji sprawowała Łuszczyńska.

³⁴ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 28, s. 2.

³⁵ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 6, s. 2; 1936, nr 16, s. 4.

³⁶ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 15, s. 4–5.

³⁷ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 18, s. 2.

³⁸ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 26, s. 4.

³⁹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 34, s. 4.

W zawodach rozgrywanych na otwartych stadionach organizowano m.in. zawody lokalne, mistrzostwa okręgu, zawody międzymiastowe, zawody międzyokręgowe czy mistrzostwa Polski. Zaliczane do najlepszych lekkoatletek w Polsce – M. Kwaśniewska i J. Wajs wzięły udział (poza konkursem) w meczu pomiędzy reprezentacjami Grudziądz i Bydgoszczy, zorganizowanym 21 maja 1936 r.⁴⁰ Bardzo dobrze zaprezentowała się M. Kwaśniewska (Łódzki Klub Sportowy, ŁKS), uzyskując w rzucie oszczepem wynik lepszy od rekordu Polski (41,60 m). Warto jednak zwrócić uwagę, iż znalazły się głosy krytyczne w stosunku do poczyznań Polskiego Związku Lekkiej Atletyki (PZLA) w odniesieniu do przygotowań do IO najlepszych polskich lekkoatletek. W. Trojanowski na łamach „Przeglądu Sportowego” pisał o braku odpowiedniego trenera w celu realizacji właściwego przygotowania sportowego:

Własiewiczówna ma własnego opiekuna, p. Griffina. Nie jest to wprawdzie «mąż zaufania» PZLA, ale mamy podstawy, aby go mimo to zaufaniem obdarzyć. Wajsówna trenuje samopas, ale trenuje bez koła, bo [...] go nie ma! Rzuciła już na treningu dyskiem 45,52 m (!), ale gdy widzieliśmy ją w akcji z koła na zawodach w Bydgoszczy, obok znakomitego wyrzutu zademonstrowała – fatalny obrót, większość rzutów wykraczając. Wajsówna trenuje zatem źle i wielka szkoda, że «opiekun» o tym nie wie. Kwaśniewska. Pisaliśmy już o tym, że swego opiekuna nie oglądała już [...] od grudnia. Jej wynik, jak sama przyznaje, jest dziełem przypadku⁴¹.

Obydwie lekkoatletki udanie wystartowały w mistrzostwach okręgu łódzkiego⁴². Zawody odbyły się na początku czerwca 1936 r. J. Wajs osiągnęła w rzucie dyskiem rezultat 43,35 m, natomiast M. Kwaśniewska w rzucie oszczepem po raz kolejny uzyskała najlepszy wynik w Polsce (42,12 m). Jeszcze lepsze rezultaty panie osiągnęły podczas zawodów pokazowych TG „Sokół” w Pabianicach w dniu 21 czerwca 1936 r.⁴³ J. Wajs rzuciła dyskiem na odległość 45,77 m, natomiast M. Kwaśniewska w rzucie oszczepem osiągnęła 43,09 m. W obydwu przypadkach były to wyniki lepsze od rekordów Polski. Jak stwierdziła M. Kwaśniewska po zawodach: „Tydzień treningu z Lokajskim bezpośrednio po Budapeszcie, dał mi więcej niż wszystkie dotychczasowe obozy. W Budapeszcie zdobyłam kondycję, a resztę rozwinął Lokajski w CIWF-ie”⁴⁴. J. Wajs wzięła udział w konkursie rzutu dyskiem podczas pokazów sokolich, jakie zorganizowano 29 czerwca 1936 r. w Aleksandrowie (pod Łodzią). Polska dyskobolka w najlepszej próbie uzyskała wynik 46,55 m. Wynik nie mógł zostać uznany jako rekord Polski ze względu na brak odpowiedniej obsady sędziowskiej⁴⁵.

⁴⁰ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 43, s. 1, 4.

⁴¹ W. Trojanowski, *Dwóję takim olimpijczykom! Smutne zaniedbania formy gwiazd lekkoatletycznych*, „Przegląd Sportowy” 1936, nr 45, s. 6.

⁴² „Przegląd Sportowy” 1936, nr 48, s. 4.

⁴³ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 52, s. 1, 1936, nr 53, s. 5.

⁴⁴ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 53, s. 5.

⁴⁵ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 54, s. 4.

14 czerwca 1936 r. odbyły się mistrzostwa kobiet w innych okręgach, m.in. białostockim, krakowskim, pomorskim, śląskim i warszawskim⁴⁶. Na wysokim poziomie przebiegał konkurs skoku w dal na zawodach okręgu warszawskiego. Janina Wencłówna („Skra” Warszawa) uzyskała w skoku w dal 5,07 m, wyprzedzając Duninówną 4,99 m. Tydzień później, 21 czerwca 1936 r. przeprowadzono mistrzostwa okręgu lwowskiego. Najlepszą lekkoatletką mistrzostw została zawodniczka „Strzelca” Lwów – J. Batiuk, zdobywczyni dziesięciu pierwszych miejsc⁴⁷.

XV Lekkoatletyczne Mistrzostwa Polski pań zostały przeprowadzone w Łodzi 4–5 lipca 1936 r. Zostały zgłoszone zawodniczki z następujących okręgów: białostockiego, lwowskiego, łódzkiego, pomorskiego, śląskiego i warszawskiego⁴⁸. Wśród uczestniczek mistrzostw zabrakło lekkoatletek z okręgu poznańskiego. Najlepszą zawodniczką mistrzostw została J. Wajs. Zdobyła cztery tytuły mistrzowskie, m.in. w swojej koronnej konkurencji – rzucie dyskiem (42,51 m); w pchnięciu kulą (12,12 m); w skoku w dal z miejsca (2,33 m) oraz w skoku wzwyż (1,45 m). M. Kwaśniewska z dużą przewagą zwyciężyła w rzucie oszczepem (42,77 m), natomiast bardzo dobry wynik uzyskała J. Wencłówna w skoku w dal z miejsca (5,08 m). W klasyfikacji okręgów zwyciężyła Łódź (118 pkt.) przed Warszawą (100 pkt.) i Pomorzem (74 pkt.). Pewną niespodzianką było zwycięstwo w klasyfikacji klubowej lekkoatletek TG „Sokół” Grudziądz (74 pkt.)⁴⁹.

Po mistrzostwach Polski najlepsze lekkoatletki przygotowywały się do IO w Berlinie. Jak informowała redakcja „Przeglądu Sportowego”, J. Wajs „zawiadomiła zarząd «Sokoła», że zmuszona jest zrezygnować z obozu zarówno gimnastycznego, jak i lekkoatletycznego, gdyż PZLA nie zgodził się sprowadzić do Warszawy jej trenera Marciniaka z Pabianic. Wajsówna postanowiła trenować w Pabianicach wyłącznie dysk”⁵⁰. Do Polski 9 lipca 1936 r. przyплыnęła (na statku „Batory”) z USA do Gdyni S. Walasiewicz⁵¹. Jedna z najlepszych sprinterek świata zamieszkała na obiektach CIWF. W kolejnym numerze (58.) na łamach „Przeglądu Sportowego” czytamy: „Olimpijki łódzkie Wajsówna i Kwaśniewska dzięki staraniom władz lekkoatletycznych i olimpijskich przybędą [...] na obóz na Bielany i to prawdopodobnie już w poniedziałek (13 lipca) i pozostaną na nim do chwili wyjazdu do Berlina”⁵².

Udanie zaprezentowały się polskie lekkoatletki – olimpijki na zawodach w Czeładzi, w dniu 26 lipca 1936 r. S. Walasiewicz w biegu na dystansie 100 m osiągnęła 11,6 s, J. Wajs w rzucie dyskiem – 43,62 m, natomiast rezultat M. Kwaśniewskiej w rzucie oszczepem był lepszy od rekordu Polski (44,03 m)⁵³.

⁴⁶ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 50, s. 4.

⁴⁷ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 52, s. 6.

⁴⁸ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 55, s. 6; 1936, nr 56, s. 3.

⁴⁹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 56, s. 3.

⁵⁰ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 57, s. 4.

⁵¹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 58, s. 1.

⁵² Tamże, s. 4.

⁵³ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 62, s. 6.

Na IO w Berlinie jako pierwsza z lekkoatletek zaprezentowała się Maria Kwaśniewska⁵⁴. Konkurs rzutu oszczepem odbył się 2 sierpnia 1936 r. przy niesprzyjających warunkach atmosferycznych. Zawodniczkom dokuczał głównie chłód. W tych warunkach w zawodach zwyciężyły reprezentantki Niemiec, Tilly Fleischer (45,18 m), przed Luise Krüger (43,29 m). Maria Kwaśniewska zdobyła brązowy medal z wynikiem 41,80 m. Po zawodach M. Kwaśniewska stwierdziła: „Więcej zrobiłam niż przypuszczałam, cieszę się [...] z tego brązowego medalu. Przed zawodami bałam się tak strasznie, że nie mogłam utrzymać oszczepu w ręce”⁵⁵. Kolejne dwa medale były dziełem pozostałych polskich olimpijek – w lekkoatletyce. W finale biegu na dystansie 100 m zwyciężyła zawodniczka USA – Helen Stephens (11,5 s), wyprzedzając S. Walasiewicz (11,7 s) i reprezentantkę Niemiec Käthe Krauss (11,9 s)⁵⁶. Na bardzo wysokim poziomie stał konkurs rzutu dyskiem. Pierwsze miejsce zajęła Gisela Mauermayer (47,63 m), na drugim uplasowała się J. Wajs (46,22 m), na trzecim Paula Mollenchauer (39,80 m). Start polskich lekkoatletek należy uznać jako bardzo udany, wszystkie zdobyły medale⁵⁷.

Warto zwrócić uwagę, iż J. Wajs miała na początku października 1936 r. przenieść się do Łodzi, ponieważ miała otrzymać pracę w firmie Grohman Scheibler⁵⁸. Redakcja „Przeglądu Sportowego” w numerze 90. z 1936 r. podała następującą informację: „Jadwiga Wajsówna zwróciła się o zwolnienie z TG «Sokół» Łódź i osiadzie w Zgierzu, gdzie zasilić ma sekcję lekkoatletyczną KS «Boruta». Przyczyną «przesiedlenia» naszej rekordzistki jest otrzymanie nowej pracy”⁵⁹.

Mistrzostwa Polski w trójboju lekkoatletycznym zostały przeprowadzone w Krakowie 30 sierpnia 1936 r.⁶⁰ W zawodach wzięły udział tylko trzy zawodniczki. Mistrzynią Polski została Maria Kwaśniewska, wyprzedzając Małgorzatę Wiśniewską (TG „Sokół” Grudziądz) i Janinę Skirlińską (TG „Sokół” Kraków). M. Kwaśniewska została także mistrzynią Polski w pięcioboju lekkoatletycznym. Zawody z udziałem 8 zawodniczek z okręgów: krakowskiego, lwowskiego, łódzkiego i śląskiego, zostały rozegrane 4 października 1936 r. w Sosnowcu⁶¹.

Działacze lekkoatletyczni ogłaszali doroczne rankingi sportowców. Komisja Sportowa Łódzkiego Okręgowego Związku Lekkiej Atletyki (Łódzki OZLA) opublikowała ranking 10 najlepszych lekkoatletów i 3 najlepszych lekkoatletek miasta Łodzi. Wśród kobiet najlepsza okazała się M. Kwaśniewska (Łódzki Klub Sportowy, ŁKS), II miejsce zajęła Henryka Słomczewska (WIMA), III – Pacówna (TPSJ)⁶². Polski Związek Lekkiej Atletyki (PZLA) na posiedzeniach zarządu

⁵⁴ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 65, s. 1.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 66, s. 3.

⁵⁷ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 68, s. 4.

⁵⁸ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 84, s. 2.

⁵⁹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 90, s. 4.

⁶⁰ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 75, s. 1.

⁶¹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 85, s. 4.

⁶² „Przegląd Sportowy” 1936, nr 10, s. 4.

zatwierdzał rekordy Polski. Na łamach 15 numeru „Przeglądu Sportowego” ukała się informacja, dotycząca zatwierdzenia rekordu Polski M. Kwaśniewskiej (ŁKS) w pięcioboju lekkoatletycznym (283 pkt)⁶³. Warto nadmienić, iż część lekkoatletek mniejszości żydowskiej, reprezentantek Polski, m.in. zawodniczka „Makkabi” Wilno Sonia Lewin w 1935 r. na stałe przeniósła się do Palestyny⁶⁴.

Dyscypliną, w której Polki należały do najlepszych na świecie, było łucznicstwo. Bardzo dobre wyniki uzyskały przedstawicielki tej dyscypliny na mistrzostwach okręgu w Krakowie⁶⁵. We współzawodnictwie drużynowym najlepszym zespołem okazały się łuczniczki Poczтового Przynsposobienia Wojskowego (PPW), natomiast w rywalizacji indywidualnej Zofia Bunsch (TG „Sokół”), ustanowiła rekord świata w strzelaniu na krótkie dystanse. W dniu 24 lipca 1936 r. odbył się korespondencyjny mecz łuczniczy Polska – Anglia w Krakowie i Londynie⁶⁶. W rywalizacji pań Polki zdecydowanie pokonały łuczniczki Anglii (2720:2117). Udany był także start polskich łuczniczek na mistrzostwach świata w Pradze, które odbyły się 13–17 sierpnia 1936 r.⁶⁷ W rywalizacji indywidualnej w wieloboju łuczniczym zwyciężyła Janina Kurkowska-Spychajowa, tytuł wicemistrzyni świata zdobyła inna Polka Maria Pańkow. W klasyfikacji zespołowej najlepszy okazał się zespół Polski (J. Kurkowska-Spychajowa, M. Pańkow, Z. Bunsch), wyprzedzając Czechosłowację i Szwecję.

Polscy łyżwiarze realizowali pracę treningową nie tylko w Polsce, ale także za granicą. Na przełomie grudnia 1935 r. i stycznia 1936 r. przez 3 tygodnie trenowali w Wiedniu Zofia Nehring oraz Nowacka i kpt. J. Theuer⁶⁸. Podczas pobytu w Wiedniu Z. Nehring jako pierwsza kobieta oficjalnie na zawodach pokonała dystans 10 000 m, uzyskując czas 23 min 48,5 s. Mimo, treningów Zofii Nehring w Wiedniu i w Warszawie, zarząd Polskiego Związku Łyżwiarskiego (PZŁ) nie zdecydował się na udział łyżwiarki na mistrzostwach świata w łyżwiarstwie szybkim w Sztokholmie⁶⁹. Słuszny wniosek wysuwa redakcja „Przeglądu Sportowego”. Na jego łamach czytamy: „Gdy zafundowano Nehringowej pobyt w Wiedniu, po to żeby startowała w Sztokholmie, obowiązkiem PZŁ było wysłać ją do stolicy Szwecji”⁷⁰.

Corocznie odbywały się międzynarodowe zawody w łyżwiarstwie figurowym „O mistrzostwo Zakopanego”⁷¹. W zawodach przeprowadzonych 20 stycznia 1936 r. w jeździe figurowej pań zwyciężyła Edyta Popowicz, wyprzedzając

⁶³ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 15, s. 4.

⁶⁴ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 22, s. 6.

⁶⁵ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 47, s. 4.

⁶⁶ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 62, s. 4.

⁶⁷ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 75, s. 5.

⁶⁸ Zob. L. Langinger, *Rekord nierówny rekordowi. Łyżwiarze polscy na lodowisku w Wiedniu*, „Przegląd Sportowy” 1936, nr 1, s. 3.

⁶⁹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 8, s. 4.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże.

Reisinger (Austria, Wiedeń) i Ernę Scheibert (Śląskie Towarzystwo Łyżwiariskie – ŚTL); w jeździe parami najlepsi okazali się Węgrzy – Lewitzky, Düinger, II miejsce zajęła para polska – Zofia Bilor i Tadeusz Kowalski, natomiast III para austriacka – Hawel, Heidinger. Mistrzostwa Europy w łyżwiarstwie figurowym odbyły się 25–26 stycznia 1936 r. w Berlinie⁷². Polskę reprezentowała para Stefania i Erwin Kalusowie (rodzeństwo), którzy zajęli V pozycję. Zwyciężyła niemiecka para Maxi Herber i Ernst Baier. Jazdę indywidualną kobiet wygrała Sonja Henie (Norwegia). Polki w tej konkurencji nie wzięły udziału.

Kobiety uprawiały też narciarstwo. Pod koniec stycznia 1936 r. odbyły się w Nowym Targu zawody narciarskie TG „Sokół” z okręgów krakowskiego i podhalańskiego⁷³. W biegu narciarskim na dystansie 5 km zwyciężyła Bronisława Staszek-Polankowa, wyprzedzając Lorenc (obydwie Zakopane). W lutym 1936 r. odbyły się w Wilnie mistrzostwa Polski Kolejowego Przynsposobienia Wojskowego (KPW) w narciarstwie. W biegu narciarskim pań na dystansie 8 km zwyciężyła Halina Ławrynowicz (KPW „Ognisko” Wilno)⁷⁴. Mistrzynią Polski w kombinacji alpejskiej podczas zawodów rozegranych w marcu 1936 r. została Helena Marusarzówna⁷⁵.

Kobiety uczestniczyły w marszu huculskim „Szlakiem II Brygady”. Marsz został przeprowadzony w lutym 1936 r. Uczestniczyło w nim 7 pań, spośród których 3 ukończyły marsz. Spośród kobiet najlepsza okazała się Wojnasiewicz (Związek Strzelecki – ZS – Bystra), przed Malinowską (Warszawski Klub Narciarski – WKN)⁷⁶.

Z inicjatywy polskich działaczy narciarstwa organizowano zawody z udziałem narciarzy z zagranicy. W dniach od 31 stycznia do 2 lutego 1936 r. w Worochcie odbyły się Akademickie Międzynarodowe Narciarskie Mistrzostwa Polski, w których uczestniczyli narciarze z Łotwy i z Polski. W konkurencjach kobiecych, w biegu na dystansie 6 km zwyciężyła Mirza Mursinsone (Łotwa, ASK Ryga), wyprzedzając Mazurek (AZS Warszawa) i Postępską (AZS Wilno); w biegu zjazdowym I miejsce zajęła Dolińska (KTN Lwów) przed Ustupską (AZS Kraków) i Stanisławą Zatwarnicką (AZS Warszawa). Nagrodę dla najlepszego sportowca z zagranicy odebrała Mirza Mursinsone⁷⁷.

Kolejną dziedziną sportu realizowaną przez panie było pływanie. Redakcja „Przeglądu Sportowego” publikowała informacje o zawodach pływackich, w których brały udział kobiety. Były to m.in. mecze pływackie klubów sportowych⁷⁸. Mistrzostwa Polski w pływaniu przeprowadzono w Ciechocinku 18–19 lipca 1936 r. W konkurencjach kobiecych należy odnotować kilka bardzo dobrych wyni-

⁷² Tamże, s. 5.

⁷³ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 9, s. 5.

⁷⁴ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 16, s. 4.

⁷⁵ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 20, s. 2; 1936, nr 25, s. 6.

⁷⁶ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 16, s. 4.

⁷⁷ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 10, s. 4.

⁷⁸ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 26, s. 2.

ków, m.in. rezultaty lepsze od rekordów Polski zanotowano: w sztafecie 4×100 m zespół AZS Warszawa (Trajdos, Bruczówna, Holfeier i Kratochwila), osiągnął 6 min 09,3 s (wynik lepszy od poprzedniego rekordu o blisko 19 s); w wyścigu na dystansie 100 m stylem grzbietowym Renata Morawska („Delfin” Warszawa) uzyskała 1 min 34,0 s (wynik lepszy o 1,4 s. od rekordu Polski); w sztafecie 3×100 m stylem zmiennym zespół „Hakoach” Bielsko (4 min 48,0 s)⁷⁹. Forma pływaków klubu „Hakoach” Bielsko była na wysokim poziomie przed mistrzostwami Polski. Na zawodach w Katowicach 6 lipca 1936 r. panie w biegu sztafetowym uzyskały 4 min 53,0 s (wynik lepszy od rekordu Polski o 0,8 s); natomiast Gertruda Dawidowicz wyrównała rekord Polski na dystansie 100 m stylem dowolnym (1 min 19,4 s)⁸⁰. Różnica pomiędzy poziomem kobiecego pływania w Polsce i na świecie była dość duża, m.in. Mastenbrock (Holandia) przepłynęła na IO dystans 100 m stylem dowolnym w czasie 1 min 06,4 s⁸¹.

W ramach szermierki kobiety uprawiały floret. Ośrodkiem, w którym rozwijała się ta konkurencja szermierki była Łódź⁸². Do najlepszych florecistek łódzkich należy zaliczyć Matczak, Rajchman i Świerczewską. W numerze 11. z 1936 r. redakcja „Przeglądu Sportowego” informowała o uczestniczkach zawodów na Górnym Śląsku we florecie⁸³. W zawodach tych rywalizowały m.in. Adamiak, Drochocka, Drozdowska, Godzilińska, Harazim, Jasińska, Malczyk, Srokowska, Herta Stanoszkówna (SKS, jedna z najlepszych florecistek w Polsce), Szwedzianka, Wasilewska i Wieczorek. H. Stanoszkówna okazała się najlepsza w gronie 9 florecistek podczas Ogólnopolskich Mistrzostwach Warszawy przeprowadzonych na przełomie lutego i marca 1936 r.⁸⁴ H. Stanoszkówna wygrała sześć pojedynków stosunkiem trafień 5:0, jeden stosunkiem trafień 5:1, natomiast wynikiem 5:4 pokonała Hercokową, która zajęła II miejsce. Kolejne zawody florecistki rozegrały we Lwowie. Ponownie zwyciężyła H. Stanoszkówna, natomiast kolejne pozycje zajęły Godzilińska, Grochowska, Krokowska oraz Adamiak (Lwowski Klub Szermierczy)⁸⁵.

W latach 30. XX w. najlepszą tenisistką w Polsce, a także jedną z najlepszych na świecie była Jadwiga Jędrzejowska. Podczas przeprowadzonych mistrzostw Polski we Lwowie w czerwcu 1936 r. została rozstawiona w poszczególnych konkurencjach: grze indywidualnej, deblowej i mieszanej⁸⁶. J. Jędrzejowska zdobyła tytuł mistrzyni Polski w grze pojedynczej, pokonując w finale Gertrudę Volkmer-Jacobsen (6:3, 11:9); w grze mieszanej (wspólnie z J. Hebłą) zwyciężając G. Volkmer-Jacobsen i Kazimierza Tarłowskiego (6:3, 2:6, 6:3)⁸⁷.

⁷⁹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 60, s. 4.

⁸⁰ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 56, s. 6.

⁸¹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 68, s. 6.

⁸² „Przegląd Sportowy” 1936, nr 28, s. 3.

⁸³ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 11, s. 4.

⁸⁴ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 20, s. 1; 1936, nr 21, s. 3.

⁸⁵ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 27, s. 3.

⁸⁶ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 47, s. 2.

⁸⁷ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 50, s. 1.

J. Jędrzejowska brała udział w wielu turniejach międzynarodowych o najwyższej randze, m.in. w styczniu 1936 r. startowała w mistrzostwach Niemiec na kortach w Bremie⁸⁸. W grze pojedynczej J. Jędrzejowska awansowała do półfinału, gdzie przegrała z Marie Horn⁸⁹. Jeszcze większe sukcesy zanotowała J. Jędrzejowska podczas turnieju w Mentonie, wygrywając w grze pojedynczej oraz w grze podwójnej (wspólnie z Angielką Susan Noel)⁹⁰. Kolejny sukces międzynarodowy J. Jędrzejowska osiągnęła podczas turnieju w Atenach (mistrzostwa Grecji), w kwietniu 1939 r.⁹¹ W finale gry pojedynczej, przegrała z reprezentującą Danię Hilde Krahwinkel-Sperling, natomiast w finale gry mieszanej wspólnie z Józefem Hebdą pokonali parę angielsko-francuską – Yorke, Journau. Po zakończeniu zawodów w Atenach J. Jędrzejowska uczestniczyła w turnieju w Budapeszcie, zwyciężając w finale gry pojedynczej z Helen Jacobs (USA)⁹².

Najważniejszym turniejem dla J. Jędrzejowskiej był Wimbledon. W turnieju tym w grze deblowej za partnerkę miała Susan Noel, natomiast w grze mieszanej Jacquesa Brugnona (Francja)⁹³. W Wimbledonie znalazła się wśród 8 rozstawionych tenisistek w grze pojedynczej⁹⁴. W meczu gwarantującym awans do półfinału pokonała Angielkę Kay Stammers (6:2, 6:3), by w meczu o finał przegrać z Helen Jacobs (4:6, 2:6)⁹⁵. H. Jacobs w finale pokonała Hilde Krahwinkel-Sperling.

W rankingu PZLT, ogłoszonym w październiku 1936 r., na pierwszym miejscu znajdowała się J. Jędrzejowska, na II sklasyfikowano G. Volkmer-Jacobsen, na III – M. Rudowską, na IV – Głowacką, zaś na V – Zofię Jędrzejowską⁹⁶.

Mistrzostwa Polski w wioślarstwie zorganizowano 26 lipca 1936 r. na Brdzie w Bydgoszczy. W konkurencjach kobiecych w czwórce półwyciągowej zwyciężyła osada Wileńskiego Towarzystwa Wioślarskiego, przed Warszawskim Klubem Wioślarek (WKW) i Towarzystwem Wioślarskim Toruń; w jedynkach I miejsce zajęła Janina Grabicka (WKW)⁹⁷. W innej dyscyplinie sportów wodnych – kajakarstwie – również przeprowadzono mistrzostwa Polski⁹⁸. Zawody odbyły się na dystansie 1 km. W konkurencji jedynek pań (składaki) zwyciężyła Trojańska (Kraków); w dwójkach mieszanych – Lanżanka i Fajkowski (Grudziądz); w dwójkach mieszanych (składaki) – Trojańska i Włodarczyk (Kraków).

Sportowcy klubów mniejszości żydowskiej przygotowywali się do przeprowadzonych w dniach 18–24 lutego 1936 r. w Bańskiej Bystrzycy (Czechosłowa-

⁸⁸ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 6, s. 2.

⁸⁹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 8, s. 5.

⁹⁰ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 22, s. 6.

⁹¹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 34, s. 5.

⁹² „Przegląd Sportowy” 1936, nr 38, s. 3.

⁹³ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 46, s. 7.

⁹⁴ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 49, s. 2.

⁹⁵ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 55, s. 1; 1936, nr 56, s. 4.

⁹⁶ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 88, s. 6.

⁹⁷ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 62, s. 4.

⁹⁸ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 72, s. 3.

cja) II Igrzysk Zimowych „Makkabi”⁹⁹. W tym celu planowano zorganizować mistrzostwa Polski „Makkabi” w Krzemieńcu, 8–9 lutego 1936 r. W składzie polskiej reprezentacji „Makkabi” były L. Schwarzbart (narciarstwo) i Regina Enker (narciarstwo i saneczkarstwo). Sukces odniosła R. Enker, zdobywając brązowy medal w biegu narciarskim na dystansie 7 km¹⁰⁰.

Począwszy od 1926 r., redakcja czasopisma organizowała „Plebiscyt «Przeglądu Sportowego» na 10 Najlepszych Sportowców w Polsce”. W plebiscycie za rok 1935 zwycięstwo odniósł wioślarz Roger Verey (25 318 głosów)¹⁰¹. Na listach plebiscytu obecne były kobiety. Na III miejscu uplasowała się Stanisława Walasiewicz (21 702), piąta była Jadwiga Jędrzejowska (14 157), trzynasta Jadwiga Wajs, a dwudziesta Zofia Nehring.

Polki nie wzięły udziału w zimowych igrzyskach olimpijskich w Garmisch-Partenkirchen w 1936 r., co nie wynikało z niskiego poziomu sportowego polskich łyżwiarek i narciarek. Warto zwrócić uwagę, iż na tych igrzyskach kobiety rywalizowały w łyżwiarstwie figurowym i narciarstwie alpejskim. W kombinacji alpejskiej (slalom i zjazd) zwyciężyła reprezentantka Niemiec – Christl Cranz; w łyżwiarstwie figurowym w kategorii solistek najlepsza okazała się S. Henie, zaś w parach Maxi Herber i Ernst Baier¹⁰².

Zakończenie

„Przegląd Sportowy” upowszechniał sport kobiet w Polsce poprzez doniesienia, materiały i artykuły dotyczące uwarunkowań sportu kobiet, współzawodnictwa sportowego na arenie lokalnej, regionalnej, ogólnopolskiej i międzynarodowej. Na łamach czasopisma publikowano informację dotyczące osiągnięć sportowych kobiet na arenie krajowej i międzynarodowej.

Najpowszechniej uprawianymi dyscyplinami sportu przez kobiety w Polsce w omawianym okresie były gimnastyka, gry sportowe i lekkoatletyka. Panie uprawiały również inne dziedziny sportu, m.in. kajakarstwo, łucznictwo, łyżwiarstwo, narciarstwo, pływanie, saneczkarstwo, szermierkę, tenis i wioślarstwo. Poziom sportowy kobiet w Polsce był zróżnicowany. Największe sukcesy na arenie międzynarodowej osiągały w lekkoatletyce, łucznictwie i tenisie. Do najlepszych kobiet w sporcie w analizowanym okresie należy zaliczyć Jadwigę Jędrzejowską, Janinę Kurkowską-Spychajową, Marię Kwaśniewską, Jadwigę Wajs i Stanisławę Walasiewicz.

⁹⁹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 8, s. 4.

¹⁰⁰ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 18, s. 2.

¹⁰¹ „Przegląd Sportowy” 1936, nr 8, s. 4.

¹⁰² „Przegląd Sportowy” 1936, nr 13, s. 2; 1936, nr 16, s. 2, 6.

Bibliografia

A. Źródła

1. Prasa

„Przegląd Sportowy” 1936.

B. Literatura

Drozdek-Małołepsza T., *Sport kobiet w Polsce w latach 1921–1922 w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy”*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2013, t. 12, nr 2.

Drozdek-Małołepsza T., *Sport kobiet w Polsce na łamach czasopisma „Przegląd Sportowy” (1923–1924)*, „Zeszyty Naukowe Almajer Szkoła Wyższa z siedzibą w Warszawie” 2014, nr 2 (71).

Drozdek-Małołepsza T., *Sport kobiet w Polsce w 1925 roku w świetle „Przeglądu Sportowego”*, [w:] J. Kwieciński, M. Tomczak, M. Łuczak (red.), *Sport i wychowanie fizyczne w badaniach naukowych. Teoria praktyce*, Konin 2014.

Drozdek-Małołepsza T., *Sport kobiet w Polsce w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy” (1926)*, [w:] M. Zowisło, J. Kosiewicz (red.), *Sport i turystyka w zwierciadle wartości społecznych*, Kraków 2015.

Drozdek-Małołepsza T., *Sport kobiet w Polsce na łamach czasopisma „Przegląd Sportowy” (1927)*, „Zeszyty Naukowe Almajer Szkoła Wyższa z siedzibą w Warszawie” 2014, nr 3 (72).

Drozdek-Małołepsza T., *Sport kobiet w Polsce w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy (1928)*, „Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku” 2015, nr 1–4 (25–28).

Drozdek-Małołepsza T., *Sport kobiet w Polsce w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy” (1929)*, „Szkice Humanistyczne” 2015, t. 15, nr 1–2.

Drozdek-Małołepsza T., *Sport kobiet w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy” (1931)*, [w:] J. Kosiewicz, E. Małołepszy, T. Drozdek-Małołepsza (red.), *Z dziejów wychowania fizycznego, sportu i turystyki w Polsce i w Europie*, Częstochowa 2016, <http://dx.doi.org/10.16926/zdwwsit.07>.

Drozdek-Małołepsza T., *Sport kobiet w Polsce w świetle pisma „Przegląd Sportowy” (1935)*, „Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego i Turystyki w Białymstoku” 2015, nr 1 (11).

Drozdek-Małołepsza T., *Sport strzelecki kobiet w Polsce w okresie międzywojennym*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2012, nr XI.

Drozdek-Małołepsza T., *Sporty zimowe kobiet w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] L. Rak, E. Małołepszy (red.), *Narciarstwo Polskie 1888–2008*, Jasło 2009.

Drozdek-Małołepsza T., *Stan badań nad dziejami wychowania fizycznego i sportu kobiet w Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] S. Zaborniak (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, Rzeszów 2005.

Drozdek-Małołepsza T., *Uwarunkowania rozwoju ruchu sportowego kobiet w Polsce w latach 1919–1939. Zarys problematyki*, [w:] T. Drozdek-Małołepsza (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce. Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, t. 1, Częstochowa 2011.

- Drozdek-Małołepsza T., *Women's Sport in Poland in the Light of „Przegląd Sportowy” [Sports Review] Magazine (1930)*, [w:] T. Drozdek-Małołepsza, A. Buková (red.), *Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania kultury fizycznej i turystyki (Teoretické i praktické podmienky telesnej kultúry a turistiky)*, Częstochowa 2015.
- Drozdek-Małołepsza T., *Women's sport in Poland in the light of „Przegląd Sportowy” [Sports Review] magazine (1933)*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2015 t. 14, nr 2, <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2015.14.17>.
- Rotkiewicz M., *Rozwój sportu kobiet w Polsce okresu międzywojennego*, „Sport Wyczynowy” 1979, nr 3–4.

„Przegląd Sportowy” [Sports Review] as an information magazine propagating women's sports in Poland in the olympic year 1936

Abstract

The paper presents women's sport in Poland in the light of „Przegląd Sportowy” [„Sports Review”] of 1936. „Sports Review” popularized women's sport in Poland through reports, materials and articles concerning conditions for women's sports, women's sports competition and achievements. Only very few women participated in organization structures of sport in Poland. In 1936 the International Women's Sports Federation ceased to exist.

The most popular sports disciplines practiced by women in Poland in the discussed period were gymnastics, sports games and athletics. Women also practiced other sports disciplines, among others, canoeing, archery, skating, skiing, swimming, tobogganing, fencing, tennis and rowing. Polish women were most successful in the international arena in athletics, archery and tennis. The best women in Polish sport included: Jadwiga Jędrzejowska, Janina Kurkowska-Spychajowa, Maria Kwaśniewska, Jadwiga Wajs and Stanisława Walasiewicz.

Keywords: women, sport, „Przegląd Sportowy” [Sports Review] magazine, Poland,

Marek ORDYŁOWSKI*

Leonard SZYMAŃSKI**

Nadzór operacyjny Służby Bezpieczeństwa nad ruchem sportowym w Polsce Ludowej w latach osiemdziesiątych

Streszczenie

Nadzór operacyjny służb bezpieczeństwa nad sportem w Polsce Ludowej miał miejsce, podobnie jak nad innymi dziedzinami życia państwowego i społecznego, w całym okresie 1944–1989. Do lat 80. nie miał jednak charakteru stałego. Wprowadzono go dopiero w związku z opozycją większości społeczeństwa wobec rządzącej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Stałą ochroną operacyjną sportu i turystyki kierował w Polsce Wydział IX Departamentu III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a w województwach, od 1983 r., Wydziały III Wojewódzkich Urzędów Spraw Wewnętrznych. W ramach działalności operacyjnej Służby Bezpieczeństwa (SB) prowadzono „Sprawy obiektowe” oraz „Sprawy operacyjnego sprawdzania”. Obejmowały one wszystkie aspekty działalności sportowej klubów, a w największym stopniu koncentrowały się na sprawach osobowych oraz na zabezpieczeniu ogólnopolskich i międzynarodowych imprez sportowych.

Materiały źródłowe dotyczące sprawowanego w Polsce nadzoru SB nad ruchem sportowym są w dużym stopniu zniszczone. Egzemplifikacją skali, form i metod działania organów bezpieczeństwa są m.in. prowadzone w województwie wałbrzyskim SPRAWY OBIEKTOWE o kryptonimach „STADION” i „IKAR”. Pierwsza obejmowała 51 klubów sportowych, 14 okręgowych związków sportowych oraz ponad 6 tysięcy sportowców. Druga dotyczyła środowiska Aeroklubu Ziemi Wałbrzyskiej, liczącego 120 członków i 3 pracowników. W niej SB koncentrowała się przede wszystkim na nadzorze nad personelem latającym oraz stałej jego weryfikacji, gdyż bardzo częste dochodziło w tym czasie w Polsce do uprowadzania samolotów.

Słowa kluczowe: służba bezpieczeństwa w Polsce w latach 80., nadzór operacyjny nad ruchem sportowym na przykładzie województwa wałbrzyskiego

* Prof. dr hab., Doñośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu, e-mail: marek.ordylowski@wp.pl.

** Prof. dr hab., Wyższa Szkoła Handlowa we Wrocławiu, e-mail: lszymanski@poczta.fm.

Wstęp

W Polsce Ludowej aparat bezpieczeństwa był na usługach partii komunistycznej, a jego nadzór operacyjny dotyczył wszystkich aspektów życia społecznego i państwowego. W dużym stopniu był wzorowany na modelu funkcjonującym w Związku Radzieckim, gdyż kontrolowanie Polski przez ZSRR poprzez organy bezpieczeństwa, cywilne i wojskowe było prawdopodobnie najskuteczniejsze. Najbardziej rygorystyczny nadzór miał miejsce w latach 1944–1956, gdy większość kierowniczych stanowisk w resorcie bezpieczeństwa oraz w wojewódzkich i powiatowych urzędach bezpieczeństwa publicznego zajmowały osoby szkolone w Kujbyszewie, najczęściej pochodzenia żydowskiego. W latach tych dokonano też przy pomocy tych osób zbrodni przeciwko narodowi polskiemu, torturując i mordując tysiące Polaków będących w opozycji wobec nowej władzy, tzw. ludowej¹.

W procesie rozwoju Polski Ludowej wraz z ekipami partyjno-rządowymi zmieniały się struktury organizacyjne służb bezpieczeństwa oraz ich formy i metody działań, ale nadzór ten był zawsze ścisły i rygorystyczny, do czego przyczyniały się same organy, wyolbrzymiające skalę i rodzaje zagrożeń. Powodowało to też stały liczbowy rozwój aparatu bezpieczeństwa.

Nadzór operacyjny nad ruchem sportowym do przełomu lat 70. i 80. dotyczył głównie wyjazdów polskich sportowców za granicę i przyjazdu ekip sportowych z krajów zachodnich. Był on stąd sporadyczny i najczęściej powiązany z nadzorem operacyjnym nad ruchem turystycznym. W latach 80., ze względu na złożoną sytuację społeczno-polityczną i opozycyjnie nastawioną do „władzy ludowej” większość społeczeństwa, ruch sportowy w Polsce objęto stałą „ochroną” organów bezpieczeństwa. Dotyczyła większości organizacji i stowarzyszeń sportowych oraz wszystkich aspektów życia sportowego: codziennej działalności klubów, wyborów władz, kontaktów sportowych, finansów itp. Wnioski o otwarcie „Spraw obiektowych” (SO) były składane przez Wydziały III Komend Wojewódzkich MO (od 1983 r. przez Wydziały III Wojewódzkich Urzędów Spraw Wewnętrznych) i zatwierdzane przez Departament III MSW. Wnioski składano prawdopodobnie na polecenie tegoż resortu. Obok spraw obiektowych prowadzono też często „Sprawy operacyjnego rozpracowania” (SOR), określane najczęściej jako „Sprawy operacyjnego sprawdzania”. Dotyczyły zwykle problemów incydentalnych.

Należy podkreślić, że materiały źródłowe nadzoru nad ruchem sportowym w Polsce są bardzo skromne, gdyż w większości zostały zniszczone. Dotyczy to wszystkich charakterystycznych okresów rozwoju Polski Ludowej. Jeżeli idzie o lata 80., to w zasobach IPN we Wrocławiu najbardziej reprezentatywne dokumenty nadzoru nad sportem dolnośląskim związane są z województwem wałbrzyskim. Ponieważ system tego nadzoru był opracowany centralnie i dotyczył

¹ Zob. np. K. Szwagrzyk, *Żydzi w aparacie represji na Dolnym Śląsku*, [w:] J. Hytrek-Hryciuk (red.), *Wokół marca 68 na Dolnym Śląsku. Materiały konferencyjne*, Oddział IPN – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu we Wrocławiu. Wrocław 2008, s. 99–116.

terenu całego kraju, kasus wałbrzyski jest stąd reprezentatywny w odniesieniu do całego polskiego ruchu sportowego. Polskie społeczeństwo było również inwigilowane przez wojskowe struktury kontrwywiadowcze, do 1957 r. był to Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego, a później Wojskowa Służba Wewnętrzna (WSW), której Oddział III zwalczał dywersję ideologiczną². Dokumenty z działalności organów informacji wojskowej i WSW zostały jednak w latach 1988–1990 zniszczone, stąd nie mamy wiedzy o prowadzonym w latach 80. nadzorze nad ruchem sportowym. Miał on jednak miejsce, bo SB w Wałbrzychu miała obowiązek, przy każdej okazji, współpracować w tym zakresie z Wojskową Służbą Wewnętrzną.

Struktury organizacyjne i zasady działania Służby Bezpieczeństwa w Polsce w latach osiemdziesiątych

Po wydarzeniach grudniowych 1970 r. i dojściu do władzy ekipy gierkowskiej dokonano w działalności aparatu bezpieczeństwa szeregu zmian³, a szczególnie, wiodąca rola w działalności operacyjnej przypadła Departamentowi III i podległemu mu pionowi III SB, zajmującemu się sprawami wewnętrznymi państwa (z wyjątkiem Kościoła). Na zmiany strukturalne wpłynęła też reforma administracyjna kraju, dokonana w 1975 r., gdyż w związku z wprowadzeniem dwustopniowej struktury władzy i administracji oraz dokonaniem podziału administracyjnego kraju na 49 województw i gminy, zlikwidowano Komendy Powiatowe MO z komórkami SB. Na poziomie województw funkcjonowały Komendy Wojewódzkie MO z wydziałami SB (III) o strukturze zbliżonej do MSW. Na szczeblu gmin zorganizowano posterunki i komisariaty MO bez etatów dla służby bezpieczeństwa. Departament III MSW i pion III, który zwalczał m.in. dywersję ideologiczną, polityczną i ekonomiczną, terror i przeciwstawianie się działalności państwowej, miał w celu rozpoznania tworzyć grupy obiektowo-zagadnieniowe i mógł delegować i lokować tajnie swoich pracowników w przedsiębiorstwach, instytucjach naukowych i kulturalnych, ośrodkach masowego przekazu itp. Pion ten był wspierany przez inne komórki SB i MO oraz prokuraturę i sądownictwo. Departament III i podległy mu pion budzi szczególne zainteresowanie, gdyż głównie jemu właśnie podlegało zabezpieczenie operacyjne ruchu turystycznego i sportowego w Polsce⁴.

² Zob. np. W. Tkaczew, *Organa informacji Wojska Polskiego 1943–1956. Kontrwywiad Wojskowy*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007; Z. Palski, *Agencja informacji wojskowej*, Warszawa 1992.

³ Zob. H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1997, s. 237–259.

⁴ Tamże. O skali stosowanego nadzoru operacyjnego w Polsce świadczyła np. liczba 8 tys. funkcjonariuszy SB zatrudnionych w 1971 r. w Centrali MSW.

W związku z likwidacją w 1975 r. komórek powiatowych SB, co spowodowało znaczną lukę w działalności operacyjnej, 23 I 1983 r. dokonano podziału województw na kilkaset rejonów, w których utworzono Komendy Rejonowe MO, z komórkami SB. Ważną rolę miał w nich odgrywać dział do spraw techniki operacyjnej. W teren skierowano też część funkcjonariuszy SB z Centrali MSW i KW MO. W 1983 r. weszła w życie ustawa o urzędzie ministra spraw wewnętrznych i zakresie działania podległych mu organów. W miejsce komend wojewódzkich, rejonowych, miejskich i dzielnicowych MO, wprowadziła urzędy spraw wewnętrznych: wojewódzkie, rejonowe, miejskie i dzielnicowe, którymi kierowali już nie komendanci, a szefowie. Komisariatami i posterunkami MO nadal kierowali komendanci⁵. W tej strukturze organizacyjnej resort spraw wewnętrznych funkcjonował do 9 kwietnia 1990 r., do utworzenia Urzędu Ochrony Państwa i rozwiązania Służby Bezpieczeństwa.

W latach 80. nadzór operacyjny nad ruchem sportowym sprawował głównie Wydział IX Departamentu III MSW, a w województwach Wydziały III KW MO, a później Wydziały III Wojewódzkich Urzędów Spraw Wewnętrznych (WUSW), współpracujące z innymi jednostkami SB, Milicją Obywatelską, ORMO, WSW, WOP itp. W latach tych działalność operacyjną opierano na tajnych współpracownikach (TW) kontaktach operacyjnych (KO) i kontaktach służbowych (KS). Kontakt operacyjny był podlegającą rejestracji niższą kategorią agentury, a w pionie wywiadu był odpowiednikiem TW. Kontakt służbowy dotyczył osób na kierowniczych stanowiskach, które z tego tytułu były zobowiązane do udzielania informacji funkcjonariuszom SB. Ogół informatorów to w nomenklaturze SB osobowe źródło informacji (OZI)⁶.

Działalność SB była regulowana zarządzeniami MSW, które dotyczyły wszystkich aspektów życia społecznego i państwowego. Teczka pracy tajnego współpracownika była dokumentem tajnym – specjalnego znaczenia. Przechowywał ją w miejscu do tego przeznaczonym oficer operacyjny, u którego TW był „na kontakcie”. W arkuszu przebiegu współpracy należało zanotować każde spotkanie, a w wypadku informacji pisemnej – odnotować ten fakt i podać w uwagach numer ewidencyjny sprawy lub nazwę jednostki, dla której przeznaczano tę informację. W przypadku niezyskania istotnej informacji notowano tylko fakt spotkania. Materiały uzyskiwane z operacyjnego nadzoru nad ruchem sportowym miały różny charakter. Były to zwykle bardzo obszerne sprawozdania pisemne (donosy) dotyczące codziennych spraw związanych z działalnością organizacji sportowych:

⁵ Tamże, s. 255–256.

⁶ Zob. S. Krzyżanowska, W. Trębacz, *Sprawa operacyjnego rozpracowania „Kaskader”*, Oddział IPN we Wrocławiu. Wrocław 2007, s. 17–25. W procesie historycznym podejście SB do swojej agentury zmieniało się. Do 1956 r. byli rezydenci, agenci prowadzeni przez rezydentów, i informatorzy. W latach 60. i 70. obok tajnych współpracowników korzystano z kontaktów poufnych, które były nierejestrowaną formą agentury, oraz z kontaktów obywatelskich. Ponieważ był wówczas zakaz werbowania na informatorów członków PZPR, kontakt obywatelski pozwalał na omijanie go.

finansów, zebrań wyborczych, konfliktów itp. Największe znaczenie miały sprawy personalne – szczegółowe oceny działalności osób uważanych za wrogów Polski Ludowej. Osoby te, według SB, miały najczęściej „podejrzane” kontakty w ramach międzynarodowego współzawodnictwa sportowego. Z tego też względu Wydziały III SB ściśle współpracowały z Wydziałami Paszportów, a formy tej współpracy były regulowane zarządzeniami MSW. Informatorzy składali często sprawozdania ustnie, a inspektorzy operacyjni sporządzali z tego meldunki. Dokumenty były przechowywane w archiwum (Biuro „C”). Meldunki sporządzano na specjalnych drukach, zawierających 17 rubryk, wskazujących na: identyfikator meldunku; treść informacji; kod informacji; datę nadania meldunku; nr rejestracyjny „C”; dane osobowe inspektora operacyjnego; zagrożenia (poparte faktem); zagadnienia; obiekt; resort i pion; środowisko; data powstania zagrożenia (poparte faktem); źródło (chodziło o informatora); ocena źródła; ocena informacji; stosowane formy, środki i nagrody w pracy operacyjnej; sposób wykorzystania meldunku; sposób zakończenia sprawy; nazwisko i imię oraz numery osoby (osób) rejestrowanej w „C”, do danego zagrożenia (poparte faktem). Wszystkie opracowywane dokumenty były tajne, a wiele miało klauzulę: „tajne, specjalnego znaczenia”.

Sprawy formalne przedstawiamy tak szeroko, gdyż bez tego trudno sobie wyobrazić skalę, formy i metody działalności operacyjnej SB w ruchu sportowym. O działalności tej najwięcej jednak mówi zawartość teczek dotyczących spraw obiektowych o określonym kryptonimie. W Wałbrzychu, a najprawdopodobniej i w innych województwach, prowadzoną sprawę dzielono na 4 części. Pierwsza zawierała dane ogólne: spis zawartości; karty kontrolne; wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej; charakterystyka operacyjna obiektu; punkty newralgiczne obiektu; plan operacyjny obiektu; działalność innych jednostek biorących udział w zabezpieczeniu obiektu: Służba Milicji, WSW, Straż Przemysłowa, ORMO. W części II obok szczegółowego spisu zawartości teczki znajdowały się: wykaz tajnych współpracowników i kontaktów operacyjnych, wykaz elementu podejrzanego, wykaz prowadzonych spraw, wykaz osób utrzymujących kontakty z zagranicą, wykaz cudzoziemców przyjeżdżających lub utrzymujących kontakty z obiektem, wykaz faktów wrogiej działalności, wykaz osób dopuszczonych do wykonywania prac tajnych (dotyczyło to administracji państwowej). W części III, obok spisu treści, były: plany przedsięwzięć operacyjnych, materiały operacyjne dotyczące obiektu (doniesienia, materiały śledcze itp.), karty sprawdzenia w Biurze „C”, działalność zapobiegawcza (rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze, podjęte przeciwdziałania przez administrację obiektu, instrukcje partyjne), działalność represyjna (odpisy wniosków o wszczęcie postępowania przygotowawczego oraz aktów oskarżenia). Część IV, obok szczegółowego spisu treści, zawierała: materiały oficjalne o obiekcie, opracowania, notatki informacyjne i inne materiały uogólniające, korespondencję na temat obiektu; plany obiektu z uwzględnieniem możliwości dotarcia w przypadku naruszenia porządku i bezpieczeństwa publicznego, odpisy wydanych opinii, dotyczących osób zatrudnionych w obiekcie, wniosek zakończenia (zaniechania) sprawy.

Dokumentacja obiektowa była bardzo obszerna i zawierała kilkaset różnych dokumentów. Bardzo bogata była np. korespondencja między poszczególnymi wojewódzkimi wydziałami SB, gdyż wzajemnie zasięgały opinii o niektórych osobach, a w wypadku międzynarodowych lub ogólnopolskich imprez sportowych dokładnie informowały się o składzie reprezentacji z ich województw, ocenach zagrożeń, zabezpieczeniach itp. Doraźnie, o czym już wspominaliśmy, były z kolei prowadzone „Sprawy operacyjnego sprawdzania”. W latach 1983–1984 prowadzono np. w Lubinie taką sprawę o kryptonimie „FAUL”, dotyczącą próby przekupienia sędziego piłki nożnej, a zamieszczone były m.in. kluby Zagłębie Lubin i Górnik Wałbrzych⁷.

Z zawartości teczek dotyczących nadzoru operacyjnego nad ruchem sportowym wynika, że SB miała wszechstronne dane nie tylko o wszystkich jednostkach ruchu sportowego w województwie wałbrzyskim, ale i o osobach z nimi powiązanymi. Jeżeli takie tecki w województwach się zachowały, to jest to chyba najlepsze i najwszechstronniejsze źródło dla historyków zajmujących się dziejami ruchu sportowego w Polsce Ludowej.

Analiza dokumentów służb bezpieczeństwa dotyczących nie tylko ruchu sportowego czy turystycznego, ale i innych aspektów życia społecznego i państwowego pozwala zwrócić uwagę na działalność formalną SB, sztapową, powtarzającą się systematycznie z roku na rok i sztucznie wyolbrzymiającą wszelkie zagrożenia w celu pozyskania etatów i większych środków na swoją działalność. Resort spraw wewnętrznych i podległe mu pionierzy nie dostrzegały jakby zmieniającej się w latach 80. sytuacji politycznej na świecie. Gdy w połowie tej dekady w Związku Radzieckim I sekretarzem KC KPZR został Michaił Gorbaczow, z czym wiązała się rezygnacja Związku Radzieckiego z walki klasowej oraz możliwość współistnienia bloku państw realnego socjalizmu i tzw. imperialistycznych, w działalności SB w Polsce niewiele się zmieniło. Nadzór nad ruchem sportowym był nadal rygorystyczny, do czego skłaniała częsta odmowa sportowców powrotu do kraju. Był to jeden z powodów nieobecności sportowców polskich na igrzyskach olimpijskich w Los Angeles w 1984 r., a w odniesieniu do igrzysk letnich w Seulu i zimowych w Calgary (1988) Wydział IX Departamentu III MSW prowadził sprawy obiektowe, wyolbrzymiając zagrożenia oraz skrupulatnie filtrując i inwigilując osoby kandydujące do wyjazdu. A. Pasko szeroko np. opisuje procedury zastosowane przez Wydział IX przed wyjazdem do Calgary i w czasie trwania igrzysk, na których SB nadal sprawowała, pod kierunkiem naczelnika Wydziału IX, nadzór operacyjny nad polską ekipą⁸.

Dokumentacja działalności operacyjnej SB z lat 80. nad życiem społecznym i państwowym jest wprawdzie bardzo ograniczona, ale jednoznacznie wskazuje na

⁷ IPN Wr., sygn. 022/547. Korupcja w piłce nożnej ma zatem mocne korzenie w przeszłości i była bardzo trudna do wykrycia, udowodnienia i ukarania. Jeżeli idzie o sprawę lubińską, która była związana z pokerem i wygraniem przez sędziego określonej kwoty, to po kilku miesiącach została ona rozmyta.

⁸ Zob. np. A. Pasko, *Kryptonim „Calgary” w 1988 r.*, [w:] L. Nowak, R. Urban (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, Wyd. AWF, Gorzów Wlkp. 2014, s. 229–237.

obawy, a nawet strach władzy ludowej, a zwłaszcza komunistycznej partii, przed wrogo nastawioną wobec niej częścią społeczeństwa. Były to miliony, stąd też w zasobach SB znajdowały się miliony teczek wrogów ludu, ale najczęściej dotyczyły one tego ludu. W czasach Bieruta liczba teczek wynosiła, wg Dominiczaka, blisko 10 milionów, a potem stale rosła. Strach był też podstawowym motywem przyzwalania przez partię na mnożenie etatów w resorcie spraw wewnętrznych i strukturach „siłowych”. W 1971 r. w Centrali MSW było zatrudnionych ponad 8 tys. osób, a w późniejszych latach liczba ta wzrosła. W latach 80. ściślejza też była więź resortu z PZPR, gdyż kilka osób z kierownictwa MSW było członkami Komitetu Centralnego, Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej lub Centralnej Komisji Rewizyjnej, a 27 osób otrzymało w okresie dekady stopnie generalskie⁹. Studiując dokumenty, odnosi się wrażenie, że partia, wobec niewydolności rządu i administracji państwowej, złożyła sprawy kraju w ręce SB-eków. Zajmowali się wszystkim i wszystkimi, a ruch sportowy czy turystyczny był jedynie niewielkim fragmentem ich działalności, raczej drugorzędny.

SPRAWA OBIEKTOWA O KRYPTONIMIE „STADION” NR EWIDENCYJNY 5858 NA WOJEWÓDZKI KOMPLEKS KULTURY FIZYCZNEJ I SPORTU W WAŁBRZYCHU.

**Wniosek złożony 8 XII 1982 r., zatwierdzony przez Departament III
MSW 14 XII 1982 r. Wszczęcie SO 6 I 1983 r., zakończenie 24 XI 1989 r.**

W ramach SO „STADION” objęto nadzorem operacyjnym SB 150 zatrudnionych osób, 51 klubów sportowych, 14 okręgowych związków sportowych oraz ponad 6 tys. zawodników. Celem tego nadzoru była przede wszystkim ochrona przed wpływami antysocjalistycznymi; ujawnianie faktów rodzących sytuacje konfliktowe oraz inne sytuacje prowadzące do naruszenia prawidłowości funkcjonowania klubów sportowych¹⁰.

Część I dokumentacji SO zawierała opracowania wymienione we wprowadzeniu. W „Charakterystyce Zagadnienia Klubów Sportowych na terenie woj. Wałbrzyskiego”, prezentującej i oceniającej wszystkie jednostki ruchu sportowego województwa wałbrzyskiego, uzasadnienie wszczęcia sprawy znacznie rozbudowano w punkcie „Sytuacja operacyjna”. Podkreślono wprawdzie, że do chwili obecnej nie notowano istotnych zagrożeń, które wymagałyby operacyjnego sprawdzenia, a ujawniane doraźne fakty i zagrożenia były likwidowane, ale stwierdzono konieczność ochrony ruchu sportowego, który do tej pory nie był nią objęty. Uzasadnieniem były też „Prognozy zagrożeń”. Wśród nich wymieniono

⁹ Zob. H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa...*, s. 239–259.

¹⁰ IPN Wr., sygn. 036/56/4.

m.in.: negatywne oddziaływanie grup antysocjalistycznych; propagowanie poglądów politycznych negatywnych w stosunku do partii; celowe negatywne działania skierowane przeciwko linii politycznej partii; negatywne wystąpienia polityczne w czasie imprez sportowych; wykorzystywanie technicznych środków małej poligrafii do powielania nielegalnych materiałów o treści antysocjalistycznej; powstawanie nastrojów niezadowolenia i krytyczne wypowiedzi pod adresem partii i rządu; decyzje powodujące nieprawidłowe stosunki międzyludzkie; utrzymywanie kontaktów o niejasnym charakterze z obywatelami krajów kapitalistycznych. Prognozy zagrożeń były w zasadzie powielane co roku, gdy dokonywano oceny sytuacji związanej ze Sprawą Obiektową „STADION”.

Ochrona ruchu sportowego wymagała własnej sieci tajnych współpracowników, tymczasem w „**Ocenie sił i środków**” Wydział III KW MO w Wałbrzychu podkreślił brak własnych informatorów. Nie posiadały ich też w ruchu sportowym i inne jednostki KW MO, a informacje uzyskiwano dotychczas jedynie z Biura Paszportowego i wiązały się one z wyjazdami zagranicznymi sportowców. Tymczasem potrzeby związane z siecią tajnych współpracowników dla potrzeb SO „STADION” obliczano na 5 TW i 4 KO, a w najbliższym czasie liczone przede wszystkim na kontakty służbowe z jednostkami organizacyjnymi Urzędu Wojewódzkiego, Wojewódzkiej Federacji Sportu i klubami sportowymi. Były one dla SB bardzo ważne, gdyż sytuacja społeczno-polityczna w kraju utrudniała pozyskiwanie źródeł informacji, a często się zdarzało, że osoby już pozyskane, najczęściej na podstawie kompromitujących materiałów, wymigiwały się od współpracy bądź jedynie ją markowały.

Mimo braku sił i środków „**Główne kierunki pracy operacyjnej**” Wydziału III KW MO w Wałbrzychu były szeroko planowane i uwzględniały: aktywną działalność rozpoznawczą w celu pozyskania źródeł informacji; utrzymywanie kontaktów służbowych; aktywne ujawnianie, rozpoznawanie i likwidowanie faktów niegospodarności, niedbalstwa itp. oraz ustalanie winnych; ujawnianie i likwidowanie źródła zagrożeń prowadzących do konfliktów lub zakłócających funkcjonowanie klubów sportowych; aktywne rozpoznawanie pracowników, działaczy i zawodników pod kątem:

- osób o negatywnych bądź wrogich postawach wobec polityki partii i rządu;
- osób sympatyzujących, popierających lub podejmujących działania z inspiracji aktywizujących się grup antysocjalistycznych;
- osób utrzymujących podejrzane kontakty z obywatelami z krajów kapitalistycznych.

Wydział III planował także ścisłą współpracę z Wydziałem Paszportów, a w sprawach ochrony poszczególnych obiektów środowiska sportowego na terenie województwa wałbrzyskiego i zabezpieczenia operacyjnego większych imprez sportowych z innymi jednostkami SB, zwłaszcza z Wydziałem Zabezpieczenia Operacyjnego, oraz jednostkami MO.

Co roku Wydział III sporządzał „**Analizę i ocenę stanu bezpieczeństwa w zagadnieniu klubów sportowych na terenie woj. Wałbrzyskiego**”, obejmującą m.in.: „Sytuację operacyjną”; „Prognozę zagrożeń”; oraz „Ocenę sił i środków”.

Opracowywał ponadto „Główne kierunki pracy operacyjnej”. W zasadzie w latach 1983–1989 sytuacja w ruchu sportowym województwa wałbrzyskiego nie zmieniła się, co Wydział III mógł wiązać ze swoją aktywnością. Uwidoczniła się ona poprzez systematyczny wzrost liczby osobowych źródeł informacji (OZI). W 1983 r. Wydział III posiadał w klubach sportowych 1 źródło informacji (TW); na przełomie 1984 i 1985 r. 5 TW, a pod koniec 1985 r. OZI liczyło 6 TW i 1 KO; w 1986 r. było 10 TW i 1 KO; w 1987 r. – 10 źródeł informacji, a w 1988 r. – 12 informatorów kategorii TW¹¹. Nie był to wprawdzie wynik imponujący i Wydział III podkreślał zwykle potrzebę poszerzenia OZI, ale jeszcze raz podkreślamy, że w porównaniu z latami 60. czy 70., nie był to okres sprzyjający pozyskiwaniu informatorów.

Najważniejsze dokumenty związane z operacyjnym zabezpieczaniem ruchu sportowego w województwie wałbrzyskim gromadzone były w części II SO „STADION”, gdyż dotyczyły spraw personalnych: **wykaz tajnych współpracowników i kontaktów operacyjnych; wykaz elementu podejrzanego i wykaz prowadzonych spraw; wykaz osób utrzymujących kontakty z zagranicą; wykaz cudzoziemców przyjeżdżających lub utrzymujących kontakty z obiektem; wykaz faktów wrogiej działalności; wykaz osób dopuszczonych do wykonywania prac tajnych.** Gdyby część II dokumentacji SO „STADION” zawierała wymienione dokumenty, byłaby główną podstawą oceny skali, form oraz metod sprawowanego przez SB nadzoru operacyjnego nad ruchem sportowy. Ponieważ jednak większość wymienionych materiałów usunięto, o sprawowanym nadzorze możemy wnioskować jedynie z dokumentów pośrednich znajdujących się w innych częściach ewidencji SO „STADION”. Z dokumentów personalnych zachował się jedynie wykaz TW i KO o określonych kryptonimach oraz wykaz osób dopuszczonych do prac tajnych. W Wałbrzychu w latach 1983–1989 przez OZI przewinęło się 13 osób. Z kolei dopuszczenie do prac tajnych dotyczyło urzędników administracji państwowej, zajmujących kierownicze stanowiska w obszarze kultury fizycznej. W Polsce Ludowej była to sprawa rutynowa i nazwisk nie utajniano, ale też i sprawy, którymi się zwykle urzędnicy zajmowali niewiele miały wspólnego z tajnością, jednak na każdym kroku zawsze w PRL obowiązywała. Z dokumentów wynika, że co jakiś czas dokonywano samooceny pracy operacyjnej w zakresie działalności ujętej w części II SO. Dokonana w kwietniu 1985 r. kontrola oceniła tę działalność na poprawną. Podkreślono m.in. zrealizowanie 5 „Spraw operacyjnego sprawdzania”¹² i właściwe rozmieszczenie źródeł informacji, 6 TW i 1 KO, które nie były jednak wykorzystywane właściwie. Uważano, że pracę z siecią OZI należy podnieść na wyższy poziom i pozyskać nowe źródła w klubach „Chełmiec”, „Victoria” i innych.

¹¹ Tamże, k. 1–35.

¹² Szerzej opisano jedną z takich spraw prowadzonych w 1989 r.: „Sprawa operacyjnego sprawdzania, kryptonim „GEM”, prowadzona od 14 maja do 17 sierpnia, w sprawie założenia w Wałbrzyskiej Wytwórni Sprzętu Sportowego „Polsport” Komitetu Zakładowego NSZZ „Solidarność”. Celem miało być pełne rozpoznanie składu osobowego, struktury oraz wewnętrznych stosunków i programu działania. Zagadnienie rozpracowywano przy pomocy 2 TW o kryptonimach: „PRECELEK’ I „ZEFIR”. IPN Wr., sygn. 025/519.

Na formy i metody SB w nadzorze operacyjnym nad ruchem sportowym w Wałbrzychu najwięcej światła rzucają dokumenty części III SO „STADION”. Prezentowane tu są plany przedsięwzięć operacyjnych, materiały operacyjne dotyczące obiektu (doniesienia, materiały śledcze itp.), informacje o działalności zapobiegawczej (m.in. rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze i podjęte przeciwdziałania), dokumentacja działalności operacyjnej (odpisy wniosków o wszczęcie postępowania przygotowawczego i odpisy aktów oskarżenia). Dużo miejsca zajmowały również „meldunki sygnałne” źródeł, dotyczące wszystkich aspektów działalności organizacji kultury fizycznej, przede wszystkim jednak – klubów sportowych. Należy podkreślić, że wszelkie rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze zawsze miały na celu pozyskanie danej osoby do współpracy z SB. Pod tym kątem były też one oceniane.

W III części dokumentowane są m.in. kontakty między wydziałami SB poszczególnych województw. Korespondencja ta była bardzo obszerna i dotyczyła informacji personalnych, zwykle o osobach podejrzanych o wrogą działalność wobec Polski Ludowej, ale najbardziej ożywiona wiązała się z organizacją ogólnopolskich i międzynarodowych imprez sportowych. W 1985 r., na przykład, w związku z organizacją na terenie województwa wałbrzyskiego XV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży w sportach zimowych, prowadzono szeroką korespondencję [szyfrogramy] ze wszystkimi WUSW w Polsce, w celu uzyskania informacji dotyczących reprezentacji z poszczególnych województw: rozpoznanie składu ekipy, a w wypadku ujawnienia osób reprezentujących negatywne postawy polityczne – operacyjne zabezpieczenie ich pobytu i poinformowanie Wydziału III SB w Wałbrzychu. Plan zabezpieczenia spartakiady przewidywał zaś nadzór 1 funkcjonariusza WUSW, 5 funkcjonariuszy RUSW oraz udział kilku źródeł na poziomie TW. W planie szeroko też ujęto przedsięwzięcia związane z zabezpieczeniem. **Calej sprawie smaczku dodaje fakt, że średnia wieku sportowców wynosiła 12 lat.** Jeszcze więcej uwagi Wydział III poświęcał zabezpieczaniu „Biegu Gwarków” (np. XI w 1988 i XII w 1989 r.), a najwięcej imprezom lub przedsięwzięciom międzynarodowym. W Wałbrzychu na szeroką skalę podjęto przedsięwzięcia operacyjne związane z 41. Wyścigiem Pokoju, który 17–18 maja 1988 r. przebiegał przez Wałbrzych, będący miastem etapowym. W planie zabezpieczenia szeroko omówiono prognozę zagrożeń, podejmowano współpracę z wieloma jednostkami SB, a czuwać nad pobytem kolarzy w Wałbrzychu miało 6 funkcjonariuszy WUSW oraz osobowe źródła informacji Wydziału III i innych wydziałów SB. Na podstawie przewidywanych zagrożeń podjęto też liczne przedsięwzięcia operacyjne. SB sprawowała również nadzór nad Międzynarodowym Turniejem Szachowym – Memoriał Rubinsteina, który odbywał się w Polanicy Zdroju. Plan zabezpieczenia był opracowywany na ogólnych zasadach, z prognozą zagrożeń, celami zabezpieczenia, siłami i środkami. Szeroka dokumentacja działalności operacyjnej dotyczyła np. Memoriału odbywającego się w dniach 4–21 sierpnia 1988 r., a nadzór sprawował RUSW w Kłodzku. W tym samym roku,

w dniach 17–27 sierpnia, odbyły się w Wałbrzychu Mistrzostwa Europy Juniorów w Zapasach, które zabezpieczane były według schematu, z tym że jeszcze bardziej rozbudowanego i angażującego więcej sił i środków, gdyż sformułowano zadania dla PIONU MO i zaangażowano do działalności operacyjnej aż 6 funkcjonariuszy WUSW i osobowe źródła informacji Wydziału III¹³. Wydział ten, podobnie jak wydziały SB w innych województwach, uczestniczył też w procesie rozpracowywania osób kandydujących do wyjazdu na igrzyska olimpijskie. Te Sprawy Osobowe prowadził Wydział IX Departamentu III MSW. Przed igrzyskami olimpijskimi w Seulu (1988) zobowiązywał np. wydziały SB w województwach do podjęcia wszechstronnego rozpoznania operacyjnego zawodników i osób towarzyszących ekipie olimpijskiej, ze szczególnym uwzględnieniem prezentowanych postaw i poglądów politycznych, możliwości i ewentualnych zamiarów pozostania za granicą, skłonności do stosowania środków dopingujących, nielegalnego handlu walutą i przemytu”.

W sprawie doraźnego przekazania osobowych źródeł informacji, znajdujących się wśród kandydatów do wyjazdu na igrzyska, prosili wydziały SB o osobny kontakt, a sprawozdania z pełnego rozpoznania operacyjnego miały być przekazane Wydziałowi IX w terminie do 2 miesięcy¹⁴.

Część IV dokumentacji SO „STADION” była obszerna, ale miała raczej charakter uzupełniający. Gromadzono w niej materiały oficjalne dotyczące obiektu; opracowania, notatki informacyjne i inne, materiały uogólniające, korespondencję, plany obiektu z uwzględnieniem możliwości dotarcia w przypadku naruszenia porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz odpisy wydawanych opinii o osobach zatrudnionych w obiekcie. Należy podkreślić, że w lat 80. zatrudnienie na wielu stanowiskach, nawet bardzo podrzędnych, wymagało pozytywnej opinii SB.

SPRAWA OBIEKTOWA O KRYPTONIMIE „IKAR” NR EWIDENCYJNY 8979 NA AEROKLUB ZIEMI WAŁBRZYSKIEJ

Wniosek złożony 25 XI 1983 r., zatwierdzony przez Departament III MSW 10 XII 1983 r. Wszczęcie SO 13 XII 1983, zakończenie 24 XI 1989 r.

Sprawę Obiektową „IKAR” wszczęto na polecenie Departamentu III MSW, w związku z powołaniem 25 marca 1983 r. Aeroklubu Ziemi Wałbrzyskiej. Sprawę Osobową „DEDAL”, związaną z Zarządem Głównym Aeroklubu PRL, prowadził Wydział IX Departamentu III MSW. W latach 80. nadzór operacyjny nad aero-

¹³ IPN Wr., sygn. 036/56/4, k. 110–223.

¹⁴ Tamże, k. 164. Pismo Naczelnika Wydziału IX Departamentu III MSW, ppłk. mgr. Piotra Ochońskiego, z dn. 3 VI 1988 r.

klubami w Polsce był bardzo rygorystyczny, przede wszystkim ze względu na uprowadzanie samolotów bądź takie próby. W uzgodnieniu z WSW Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zajmowało się całościową ochroną operacyjną aeroklubów w Polsce, które były organizacjami paramilitarnymi, a WSW obejmowała nadzorem wszystkie osoby pozostające w służbie wojskowej. O wszystkich sprawach, a m.in. o: zabezpieczeniu lądowisk, sprzętu, personelu latającego i niedomaganiach, wojewódzkie urzędy spraw wewnętrznych miały informować MSW według obowiązującego systemu w PIONIE III SB¹⁵.

Aeroklub Ziemi Wałbrzyskiej miał 3 pracowników i 120 członków, a jego lądowisko znajdowało się w Świebodzicach-Ciernie. Nadzór operacyjny nad nim prowadził Wydział III WUSW w Wałbrzychu w kontakcie z WSW. System nadzoru i jej dokumentacji był identyczny ze stosowanym w SO „STADION”, ale ze względu na możliwość występowania większego zagrożenia popełniania przestępstw wobec ówczesnego porządku prawnego, niektóre zagadnienia działalności operacyjnej były bardziej rozwinięte. Dotyczyło to przede wszystkim spraw personalnych, a w szczególności ciągłej weryfikacji personelu latającego. Zwiększona też była ingerencja MSW w SO „IKAR”. Wydawało ono szereg poleceń i rozporządzeń dotyczących kontroli siedziby aeroklubu i weryfikacji jego członków posiadających uprawnienia do samodzielnego latania. W lipcu 1987 r., o pomoc w przeprowadzeniu takiej pogłębionej weryfikacji zwrócił się też do Wydziałów III WUSW na terenie kraju Aeroklub PRL. Podłożem tych działań były wówczas próby i fakty uprowadzania samolotów.

W nadzorze operacyjnym nad Aeroklubem Ziemi Wałbrzyskiej najważniejsze były sprawy personalne i im poświęcono obszerną korespondencję III Wydziału z WUSW innych województw. Dużo uwagi poświęcano sprawdzaniu poszczególnych osób, przede wszystkim pilotów, oraz kontaktom członków aeroklubu z cudzoziemcami; a także zabezpieczeniu lądowiska i sprzętu. Nadzór był znacznie utrudniony, bo do 1985 r. SB miało w aeroklubie wałbrzyskim tylko jedno źródło KO i dopiero w tym roku pozyskano informatora na poziomie TW. Do 1989 r. stan OZI w Aeroklubie Ziemi Wałbrzyskiej nie zmienił się i był z punktu widzenia SB niedostateczny.

Zakończenie

W okresie Polski Ludowej miał wprawdzie miejsce do lat 80. nadzór operacyjny organów bezpieczeństwa nad ruchem sportowym, podobnie jak i nad innymi dziedzinami życia społecznego i państwowego, ale do tych lat było to dla SB zadanie raczej drugorzędne. Dopiero sytuacja społeczno-polityczna w kraju, która ukształtowała się pod wpływem szerokiego, opozycyjnego wobec władzy ludowej

¹⁵ IPN Wr., sygn. 036/56/3, k. 6–170.

ruchu solidarnościowego lat 1980–1981, a następnie stanu wojennego (13 grudnia 1981 – 22 lipca 1983), stworzyła dla organów bezpieczeństwa sprzyjający grunt do podniesienia na wyższy poziom ich znaczenia dla komunistycznej partii i systemu działania ówczesnej „władzy ludowej”. Podstawą dowartościowania SB były wyolbrzymiane przez nią prognozy zagrożeń ideowo-politycznych i antysocjalistycznych ze strony solidarnościowej opozycji. Obraz tych zagrożeń dotyczył w największym stopniu komunistycznej partii, a oddanie w ręce organów bezpieczeństwa znacznej części władzy w państwie było desperacką próbą ze strony PZPR obrony swej pozycji, czego oczekiwały też partyjne kierownictwa państw tzw. demokracji ludowej. W Polsce nastąpiło ściślejsze powiązanie kierownictwa organów bezpieczeństwa z partią, a SB wypromowała się na główną siłę broniącą porządku realnego socjalizmu, teoretycznie opartego na warstwach ludowych, ale w latach 80. występującą głównie przeciwko nim.

Z dokumentów obrazujących działalność organów bezpieczeństwa w Polsce lat 80. wynika, że były one najlepiej zorientowane w sytuacji społeczno-politycznej państwa. Wprowadzenie nadzoru operacyjnego nad całym społeczeństwem było jednak absurdalne. W ruchu sportowym np. nadzór ten był rutynowy, a nawet sztamkowy, z powielaną co roku prognozą wymyślanych zagrożeń, markowaną często działalnością operacyjną itp. Był on jednak dla ruchu sportowego uciążliwy i prowokował wręcz do postaw antypaństwowych, które nie były jednak częste.

Zgodnie z zaleceniem służbowym Departamentu III MSW 14 marca 1989 r. materiały operacyjne spraw obiektowych „STADION”, na zagadnienie sportu, nr ewidencyjny 5858, i „IKAR”, na środowisko Aeroklubu Ziemi Wałbrzyskiej, nr ewidencyjny 6979, włączono do SO „TURYSTA”, a w związku z powołaniem w MSW, 24 sierpnia 1989 r., Departamentu Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, który w zakresie działania nie uwzględniał ochrony zagadnienia sportu i turystyki, 24 listopada 1989 r. sprawy obiektowe „STADION” i „IKAR” zostały zakończone, a materiały złożone w archiwum. W ten sposób zamknięto jedną z niechlubnych spraw związanych z operacyjnym nadzorem SB nad ruchem sportowym w Polsce.

Bibliografia

A. Źródła

1. Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu, Akta Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej z lat 1980–1990.

B. Literatura

Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990*, Dom Wydawniczy Bellona. Warszawa 1997.

- Krzyżanowska S., Trębacz W., *Sprawa operacyjnego rozpracowania „Kaskader”*, Oddział IPN we Wrocławiu, Wrocław 2007.
- Palski Z., *Agentura informacji wojskowej*, Warszawa 1992.
- Pasko A., *Kryptonim „Calgary” w 1988 r.*, [w:] L. Nowak, R. Urban (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, Wyd. AWF, Gorzów Wlkp. 2014.
- Szwagrzyk K., *Żydzi w aparacie represji na Dolnym Śląsku*, [w:] J. Hytrek-Hryciuk (red.), *Wokół marca 68 na Dolnym Śląsku. Materiały konferencyjne. Oddział IPN – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu we Wrocławiu*, Wrocław 2008.
- Tkaczew W., *Organa informacji Wojska Polskiego 1943–1956. Kontrwywiad Wojskowy*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007.

Operational surveillance of Security Service over sports movement in People’s Republic of Poland in the 80’s

Abstract

Operational surveillance by Security Service over sports in People’s Republic of Poland took place, as in other areas of political state and social life, throughout the years 1944–1989. Until the 80’s, however, it had not been done non-stop. This was introduced in the 80’s – due to the fact that majority of the society was in opposition to the rule of the Polish United Workers’ Party. A constant operational surveillance of sport and tourism in Poland was supervised by Unit IX of Department III in the Ministry of Home Affairs, whereas locally, from 1983, it was done by Units III of the Provincial Offices of Home Affairs. Within the operational work of Security Service [SB] the so-called “Object cases”, as well as “Operational check-out cases” were conducted. Those embraced all aspects of sport’s activities carried out by sports clubs, being focused on personal cases and the surveillance of nationwide and international sports events.

The majority of the source materials concerning the security surveillance over the sport’s movement in Poland have been destroyed. As an example of scale, form and methods used by security organs one should study e.g. the object cases of code names: STADION [Stadium] and IKAR [Icarus].

The first one spread over 51 sports clubs, 14 district sports unions and more than 6 thousand sportsmen. The latter referred to the circle of Aero-Club of the Walbrzych province with its 120 members and 3 employees. Here the Security Service focused on the supervision on the flying staff and regular verification of those people, since at that time hijacking was quite frequent in Poland.

Keywords: Operational supervision of security service, sport movement, Peoples Poland in the 80’S.

Daniel BAKOTA*

Chess in the Częstochowa Voivodeship in the years 1975–1998

Abstract

The paper discusses the development of chess on the territory of the Częstochowa Voivodeship, which existed in the years 1975–1998. The content of the text relates primarily to activities of the Regional Chess Association in Częstochowa established in 1976, as well as to successes of chess players. Not only representatives of Częstochowa clubs were successful, but also those of clubs located in neighbouring communes and towns. These were successes at both all-Poland and international events.

Key words: chess, province of częstochowskie, sport

The aim of this paper is to present the development of chess in the Voivodeship of Częstochowa. The time periods cover the years 1975–1998. The initial date is 1975 – under the act of the Sejm [lower chamber of the Polish Parliament] of the People's Republic of Poland of 28 May 1975 on the national administrative reform, 49 provinces were established in place of the then 17 ones¹. The closing date is marked by year 1998 when the national administrative reform was enforced, as a result of which since 1 January 1999 a three-tier administrative division has started to operate (voivodeships (provinces), districts and communes).

The basic research method used when writing this paper was an analysis of historical sources. Also, the methods of induction and deduction have been applied. The following research areas have been put forward:

- What conditions had an impact on the development of chess in the Voivodeship of Częstochowa in the discussed period?

* Ph.D., Jan Długosz University in Częstochowa, The Faculty of Pedagogy, Institute of Physical Education, Tourism and Physiotherapy; e-mail: danbak@autograf.pl

¹ K. Łabędź, M. Mikołajczyk, *Wielka Historia Polski po 1956* [Great history of Poland after 1956], vol. XV, Cracow 2001, p. 132.

- Were chess players of the Częstochowa Voivodeship in the years 1975–1998 successful in the national and international arena?

The development of chess in the Voivodeship of Częstochowa was under the management of the Regional Chess Association (RChA), whose registered office was located in Częstochowa. It was set up on July 11, 1976. The founding meeting was attended by, among others: Stefan Furs – Vice President of the Polish Chess Association (PChA), Jan Szyma – Vice President of the Voivodeship Sport Federation in Częstochowa, Alojzy Płonka – President of RChA in Katowice and Franciszek Burczyk – member of the Management Board of RChA in Katowice². The Presidents of the Częstochowa RChA in the years 1976–1998 were: Eugeniusz Iwanow (1976–1991), Dariusz Goliszek (1991–1995), Krzysztof Wołek (1995–1997) and Igor Pyrkosz (1997–1998)³.

From 1976 to 1986 RChA of Częstochowa organized, among others: three International Female Junior Tournaments (1976, 1977, 1979), Polish Championships of Voluntary Labour Corps three times (1976, 1977, 1978), Polish Steelworkers' Championships of three times (1984, 1985, 1986), international tournament three times⁴ (in 1981-III cat. of FIDE⁵, in 1983 – 5th cat. of FIDE and in 1984 – 6th cat. of FIDE), qualifiers for the Cadet World Championships (1979), semi-finals of Seniors World Individual Championships (1981, 1983), the final of Individual Polish Championships for the Blind (1979), finals of All-Poland Youth Spartakiade (with 500 participants 1982), 32nd Individual Polish Women's Championships of (1980) and Junior and Senior Team Championship of Silesian Macro region of (1986). In addition, during the period of its activity RChA organized chess matches in different competition classes (“A”, “B” and “C”) on the terri-

² Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 1–3 (VIII-X), 1976, unpaginated. On 13 February 1991 RChA was entered in the register of associations of physical culture and their societies at the Voivodeship Office in Częstochowa. Cf. Wykaz stowarzyszeń kultury fizycznej i ich związków przekazanych wraz z aktami rejestrowymi z Urzędu Wojewódzkiego do Sądu Wojewódzkiego w Częstochowie [*List of physical culture organizations and their associations submitted together with registration files from the Voivodeship Office to the Voivodeship Court in Częstochowa*], p. 6.

³ Compiled from bulletins on the activity of RChA in Częstochowa in the years 1976–1990; Oral account given by Wiesław Goliszek (Vice-President for sport affairs in RChA in Częstochowa in the years 1976–1988) on 17 August 2011.

⁴ Participants in the event included representatives of Brazil, Bulgaria, Czechoslovakia, India, Yugoslavia, GDR, Poland, FRG, Romania and Hungary. See Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 52–55 (I-IV.1985), p. 3.

⁵ FIDE (Federation Internationale des Echecs)-International Chess Federation. It was established on 20 July 1924 in Paris during the 8th Sports Olympic Games on the initiative of P. Vincent, Secretary General of the French Federation. The fifteen countries, whose representatives set up FIDE also included Poland. See. W. Litmanowicz, J. Giżycki, *Szachy od A do Z (a-m)* [*Chess from A to Z (a-m)*], Warsaw, 1986, p. 592.

tory of the Voivodeship of Częstochowa⁶. On 9–11 September 1988 Częstochowa hosted the 1st International Active Chess Tournament. The invited guests came from Magdeburg and Smolensk. The best among Poles was a representative of “Skra” Tadeusz Karpik (3rd place)⁷.

At the beginning of the 1990s RChA in Częstochowa organized a number of tournaments to popularize playing chess, especially among young people in the region of Częstochowa, e.g.: A.Czarnota Memorial “Częstochowa Open” and the Independence Tournament. It is also worth mentioning that in 1991 International Tournament of Chess Talents was held in Częstochowa⁸. In addition, in 1992 and 1993, RChA organized Individual Polish Senior Championships⁹.

Numerous exhibitions also fostered the promotion of chess. From 24 November 1983 until 15 February 1984 an exhibition originated by Andrzej Wasiak could be admired at the District Museum in Częstochowa. The exhibits were lent mainly by such institutions as: Youth Culture Centre (YCC) in Częstochowa, District Museum in Częstochowa, the Malbork Castle Museum, Historical Museum of the City of Cracow, Art Museum in Łódź and National Museums in Kielce, Cracow and Warsaw. In addition, a contribution to the exhibition was made by – the monastery of Jasna Góra in Częstochowa, RChA of Częstochowa and private collectors¹⁰. The second exhibition in a row, dedicated to the chess bookplates, was held in October and November 1984. 385 bookplates were shared by Jerzy Giżycki – a collector from Warsaw¹¹. The theme of the exhibition organized in 1990 were Chess Pieces (among others, there were chess pieces made of ivory, porcelain and metal presented)¹², and in 1998 – Chess Pieces in Art¹³.

In the years 1976–1998, the largest number of chess sections in the Voivodeship of Częstochowa, registered in RChA of Częstochowa was located on the territory of Częstochowa. These sections were present in: Intercompany Workers’ Sports Club (IWSC) „Skra-Barbara” – from 17 December 1978 IWSC „Skra-Komobex, Chess Club (ChC) „Maraton”, Sports Club (SC) „Orkan”, SC „Victoria”, Students’ Sports Club (SSC) „Filutek”, YCC „Skoczki”, Workers’ Sports Club (WSC) „Raków”, WSC „Kolejarz”, SC „Stradom”, SC „Częstochowianka”, Company Community Centre at the B. Bierut Steelworks, Students’ Sports Association “Metalplast”, Inter-School Sports Centre “Żak”, Club of the Polish Association of the Deaf (PAD), Division of PAD “Warta” and “Start-Renoma”. Whereas, in the neighbouring communes and towns chess sections registered in RChA were run

⁶ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa. Jubilee issue of the 40th anniversary of RChA, pp. 8–9.

⁷ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 97–98 (XI-XII.1988), p. 3.

⁸ „Gazeta Częstochowska” [„Częstochowa daily” (newspaper)] 1991, no. 22, p. 9.

⁹ „Gazeta Częstochowska” [„Częstochowa daily” (newspaper)] 1993, no. 16 (94), p. 11.

¹⁰ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 39–42 (I-IV.1984.), p. 6.

¹¹ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 52–55 (I-IV.1985), p. 13.

¹² Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 124 (XII.1990), p. 3.

¹³ „Życie Częstochowy” [„Life of Częstochowa” (daily)] 1998, no. 112, p. 15.

by, among others: SC of Lubliniec “Sparta” Lubliniec, Rural Sports Club (RSC) “Znicz” Kłobuck, Rural Sports Team (RST) Rudniki Wieluńskie, RST “Grom” Poczesna, RST „Vis” Gidle, RST „Piast” Przyrów, RST „Ruch” Hutki, RST Wręczyca Wielka, Company Sports Club (CSC) “Motor” Praszka, SC “Pogoń” Blachownia, SC “Mystal” Myszków, Pulp and Paper Works of Kalety, SSC “Orzeł” Cykarzew and SSC-CC Mykanów.

According to the data from the 1980s, Regional Chess Association had qualified judges. In the ranking list (for the years 1981-1983) developed by the Committee of PChA Referees covering active referees of the central class, that is, those who in the period covered refereed tournaments included in the sports calendar of PChA, referees of Częstochowa took the 8th place in team classification. In individual scoring Józef Żesławski was also ranked the 8th. The following referees came further down the ranking list: D. Borkowski, Ryszard Chmielewski, Tadeusz Goliszek, Eugeniusz Iwanow, Jan Jończyk, R. Kansy, Marek Kozłowski and Piotr Wójcik¹⁴. On 24 April – 5 May 1988 RChA in Częstochowa organized a course for referees. The qualifications of class II referees were awarded to: Ryszard Gawron („Start-Renoma”), Dariusz Goliszek (WSC „Kolejarz”), Albin Kawelczyk and Henryk Kawelczyk (SC „Pogoń” Blachownia) and Mariusz Kula and Witold Żyłan (SC „Stradom”). While the following referees were appointed class III referees: Maciej Dudkiewicz (SC „Stradom”), Ryszard Kapica (non-attached), Krzysztof Kawelczyk (SC „Pogoń” Blachownia), Jerzy Kiedrzyński (SC „Stradom”) and Ryszard Kozieł (WSC „Raków”)¹⁵.

From among the aforementioned sections the most successful one in the national and international arena was the chess section at IWSC “Skra-Barbara”. After the reorganization of competitions in 1975 “Skra” chess players, having played in a separate class for two years, were again included in the Silesian league¹⁶. “Skra” players finished the season of 1975/1976 in the 1st place and participated in the qualifiers for the 2nd league. Unfortunately, these efforts were unsuccessful. However, in the next tournament season (1976/1977) they again took the 1st place in the Silesian league and this time they beat all challengers in qualifiers thus advancing to the 2nd league (after the advance, a coach – Jerzy Konikowski – was assigned to the section)¹⁷.

The chess team of Częstochowa “Skra” was not only successful as a team, but also individually. In 1976, in the Tournament of the Teams of the Voivodeship of Częstochowa, Wiesław Goliszek took the 3rd place (in 1978, in the international tournament in Świnoujście – in group “B” – he won the 2nd place). In 1976, high

¹⁴ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 39–42 (I-IV.1984.), p. 13.

¹⁵ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 99–100 (I-II.1989), p. 8.

¹⁶ J. Sambor, *60 lat Klubu Sportowego „Skra” w Częstochowie /opracowanie monograficzne/ [60 years of “Skra” Sports Club in Częstochowa /monograph study/]*, master’s thesis, University of Physical Education in Katowice 1989, p. 55.

¹⁷ Ibidem, pp. 55–56.

positions of “Skra” chess players were also won at Individual Championships of the City of Częstochowa. Krzysztof Wołek was the winner among seniors, and Elżbieta Jakubowska was the best player among women. In the junior category, the 3rd place went to Tomasz Giżyński, and among sub-juniors the 2nd place was won by Jacek Flis and the 5th place – by Tadeusz Karpik¹⁸.

Another person who also contributed to the successes of “Skra” Częstochowa was Roman Tomaszewski. He won the 1st place at the Polish Younger Junior Championships in Bolesławiec and at the International Junior Tournament in Strzybnica in 1977. In turn, in 1978, at the Individual Polish Championships in fast chess in Kalisz, he took the 3rd place, in qualifiers to the World Junior Championships in Warsaw he won the 1st place, and at the Older Junior Polish Championships he was ranked the 3rd¹⁹.

The tournament season of 1978/1979 ended for the IWSC “Skra-Komobex chess players with their advance to the 1st league. In addition, the end of the 1970s turned out to be a period of further significant successes of “Skra” individual chess players. Roman Tomaszewski took the 11th place at the World Junior Championships in Skien (Norway) and he was 12th at the Polish Senior Championships in Tarnów. Another representative of “Skra” – Jacek Flis – was ranked the 2nd in the International Junior Tournament in Eklo (Belgium) and at the Festival of Kalisz Region. In turn, Tomasz Giżyński won the 1st place in the Tournament of Junior National Team in Warsaw and was ranked the 5th in the tournament in Zalegerszeg (Hungary) and at the Festival of Kalisz Region²⁰.

Individual successes of “Skra” players continued in the next year (1980). In the final of Polish Women’s Championships held in Częstochowa Bożena Sikora was ranked in the 8th position. Other successes were: Roman Tomaszewski’s 10th place in the Akiba Rubinstein’s Remembrance Memorial in Polanica, as well as winning the 1st place in the International Chess Tournament in Mielno by Bogusław Sygulski and the 2nd place in the Junior Tournament in Ploesti (Romania) by Jacek Flis²¹.

At the 33rd Polish Women’s Chess Championships in 1981 Bożena Sikora took the 2nd place. Similarly, the 2nd place, but in 1982, at the Individual Polish Championships, was won by Artur Sygulski. His appointment in 1982 to the Olympic team and a trip to the Chess Olympiad, held in Lucerne (Switzerland), was a great success for this player. It ended with the competitor from Częstochowa taking the 7th place (the best position among Poles)²².

In the 1st half of 1984, the “Skra” Częstochowa players appeared at several international events, and in competitions at the Polish championship level. In the

¹⁸ Ibidem, p. 56.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, p. 57.

²¹ Ibidem, p. 58.

²² Ibidem, pp. 59–61.

international tournament for the Liberation of Katowice Cup Jacek Flis took the 2nd place (thus for the first time fulfilling the requirement for the norm of an international master). After the tournament in Koprivnica (Yugoslavia), Artur Sygulski fulfilled the requirement for this norm for the third time. In the tournament in Zrenjanin (Yugoslavia) Witalij Sapis won the 3rd place (out of 22 competing players). At the national events the highest place in the 1st half of 1984 was taken by Bożena Sikora-Giżyńska (she was ranked the 2nd at the Polish Championships in fast chess)²³. In the 2nd half of 1984, Tadeusz Karpik won the title of the Polish champion in the final of the 25th Polish Correspondence Championships. In the following year (1985), another “Skra” player – Witalij Sapis – won the 2nd place at the Individual Polish Championships in Częstochowa²⁴.

In the 1st half of the 1980s, the team successes of “Skra” included: 1st place at the Polish Championships in fast chess (Katowice – 1982), 2nd place at the Polish Team Championships in chess (Kule near Wąsosz – 1983) and the 3rd place at the Polish Team Championships in fast chess (Kalisz – 1984)²⁵.

In October 1987, the seniors of “Skra”, after several years of playing in the 1st league slipped down to the 2nd league²⁶. A year earlier, the same fate befell the juniors who had been playing in the 1st league since 1980 (similarly to the seniors). After taking the 9th place in the 1st league in 1986 they were demoted²⁷.

In 1987, at the Polish Youth Championships in chess (introduced to the calendar of PChA in 1986) the winner was a player of “Skra” – Dariusz Szopka. Thus, he obtained the 1st norm for the national champion and the right to compete in 1988 in the final of the Polish Championships of seniors²⁸.

Despite the setbacks in the league matches players of “Skra” in the early 1990s were considerably successful individually. In 1990, in the 3rd Schach – Open in Magdeburg Jacek Flis took the 5th place²⁹. In the following year (1991) in the International Chess Tournament in Chorzów Adrian Gleń was ranked the 2nd, and he also won the 1st place in the International Tournament of Chess Talents up to 14 years of age. In the team competition in the International Tournament of Sub Juniors in Strumień in 1991 the team of “Skra” won the 2nd place³⁰. In 1992, the chess section of WSC “Skra” Częstochowa ended its activity.

²³ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 43–49 (V-X.1984), pp. 2–3.

²⁴ J. Sambor, *60 lat Klubu Sportowego...*, p. 65.

²⁵ Ibidem, p. 62.

²⁶ Archiwum Państwowe w Częstochowie [*State Archive in Częstochowa*] (hereinafter: SACz), Urząd Wojewódzki w Częstochowie [*Provincial Office in Częstochowa*] (hereinafter: POCz), file no. 35/35, Report on activities of the Management Board of IWSC “Skra” for the period from 24.03.1984 to 10.09.1988, unpub.

²⁷ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa. Jubilee issue of the 40th anniversary of RChA, p. 3.

²⁸ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 85–86 (IX-XI.1987), p. 3.

²⁹ SACz, POCz, file no. 35/35, Report on activities of WSC “Skra” in Częstochowa for 1990, unpub.

³⁰ SACz, POCz, file no. 35/35, Report on activities of WSC “Skra” in Częstochowa for 1991, p. 56.

A chess section was active in the SC “Victoria” on the territory of Częstochowa, continuously over the years when the Voivodeship of Częstochowa existed. In 1976, the Częstochowa club had two teams that participated in matches of class “A” and “B”. Whereas, in the mid 1980s “Victoria” had three active teams of the chess section totalling 82 players (they were: seniors participating in class “A” matches, class “B” seniors, and juniors participating in class “A” matches)³¹. In the 1990s the chess section was run by one coach – Józef Pydziński (instructor).

The most outstanding among individual successes of “Victoria” players achieved in 1977 was Stanisław Najgebauer’s 1st place in the Tournament of Liberation of Częstochowa³². In 1983, the Championships of Częstochowa ended with the victory of Anna Radecka (junior). Bogusław Nocuń was ranked the 4th at the 1983 Polish Championships (owing to this high position he was appointed a member of the Polish junior national team)³³. Ten years later, in 1993, his club colleague – Sławomir Pilarski at the Voivodeship of Częstochowa Individual Championships took the 2nd place and was thus advanced to semi-finals of the Polish championships³⁴.

In the years 1990–1998, seniors and juniors of “Victoria” were ranked in top positions in class “A” matches (most often took the 2nd and 3rd places). In addition to class “A” competition players of the chess section, they actively participated in tournaments organized on the territory of Częstochowa. For example, in 1994, they took part in the All-Poland Tournament on the occasion of the “Steelworker’s Day”, in the International Tournament on the occasion of the “Power Engineer’s Day”, in the International Tournament on the occasion of the “Railwayman’s Day”, in the International Tournament on the occasion of the “National Independence Day” and in the International Tournament of Chess Talents³⁵.

A strong Częstochowa club specializing in chess only was ChC “Maraton”. Significant results of this club were owed, among others, to Czesław Sajkowho took the 3rd place in 1978 in the international tournament in Świnoujście (in group “B”)³⁶ and Włodzimierz Boborowski who won the 1st place in the 1st H.Szapiela Memorial in Piła, in 1978)³⁷. A great success for the ChC “Marathon” team was their promotion to the 2nd league at the end of the 1970s³⁸. SSC “Filutek”, established in 1995 at the Częstochowa University of Technology was another player from Częstochowa among the 2nd-league teams, albeit only in the 2nd half of the

³¹ SACz, POCz, file no. 35/33, Report on activities of SC “Victoria” in Częstochowa for 1985, unpubl.

³² SACz, POCz, file no. 35/33, Report on activities of SC “Victoria” in Częstochowa for years 1976–1978. Częstochowa, dated 3.06.1978, p. 230.

³³ SACz, POCz, file no. 35/33, Report on activities of SC “Victoria” in Częstochowa for years 1981–1984, unpubl.

³⁴ SACz, POCz, file no. 35/33, Report on activities of SC “Victoria” in Częstochowa in 1994, p. 60.
³⁵ Ibidem.

³⁶ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 6–10 (I-VIII), 1978, unpubl.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 22–25 (V.1980-VI.1981), p. 15.

1990s. A club from the vicinity of Częstochowa, which marked its presence among the 2nd-league teams was SC “Orkan” Gnaszyn. The Gnaszyn chess players won their promotion to the 2nd league in 1984³⁹.

Until 1978, there was a chess section operated at the RST “Grom” Poczesna (founded in 1974). It was dissolved because of shortage of financial resources⁴⁰. The best player of “Grom” was Hanna Grabczyńska (in 1977 she took the 1st place at the RST International Championships, and in 1978, she won the 2nd place in the “Golden Tower” Competition in Warsaw)⁴¹. Similarly, the 2nd place in the 1978 “Golden Tower” Competition was won by an RSC “Znicz” Kłobuck player – Wiesław Skwarczyński⁴².

A chess section also existed in the RSC “Sokół” in Olesno. They, did not participate in any regular competitions, however. Their chess players competed only in “Golden Tower” tournaments and in communal spartakiads of RST⁴³.

The titles of champions of the Voivodeship of Częstochowa (in the category of seniors) in the years 1976-1990 were won by: Krzysztof Wołek (1976 – IWSC „Skra-Barbara”), Bolesław Kawa (1977 – WSC „Raków”), L. Kasprzyk (1978), Tadeusz Karpik (1979 – IWSC „Skra-Komobex”), Włodzimierz Boborowski (1980 – ChC „Maraton”), Jacek Flis (1981 – IWSC „Skra – Komobex”), Witalij Sapis (1982 – IWSC „Skra-Komobex”), Wiesław Szyszkowski (1983 – ChC „Maraton”), Bogusław Nocuń (1984 – SC „Victoria”), Jan Kubik (1985 – IWSC „Skra”), Zdzisław Piech (1986 – ChC „Maraton”), Sławomir Pilarski (1987 – SC „Victoria”), Czesław Sajko (1988 – WSC „Skra”), Bartosz Koćwin (1989 – WSC „Skra”) and Janusz Robaszek (1990 – WSC „Skra”)⁴⁴. Studying this list one may easily notice that the winners of the championships of the Voivodeship of Częstochowa were exclusively representatives of Częstochowa clubs.

The chess players of Students’ Sports Club (SSC) “Hetman” in Częstochowa were particularly successful. The association was established in 1995 on the foundation of the chess club operating at the Primary School No. 33 in Częstochowa. The President of “Hetman” was Elżbieta Pyrkosz. The greatest achievement of the club was Edyta Kupczyk’s Polish female junior vice-championship in classic chess for players up to 14 years of age. Apart from that SSC “Hetman” became in 1998 a club winner of All-Poland Youth Olympiad⁴⁵.

³⁹ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 43–49 (V-X.1984), p. 4.

⁴⁰ P. Kozłowski, *Tenis stołowy w gminie Poczesna* [Table tennis in the commune of Poczesna], final work, Jan Długosz University Częstochowa 2005, p. 9.

⁴¹ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 6–10 (I-VIII), 1978, unpubl.

⁴² Ibidem.

⁴³ SACz, POCz, file no. 18/40, Report on activities of the Rural Sports Club “Sokół” Olesno for the period from 28 November 1975 until 20 December 1978, p. 55.

⁴⁴ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 88–90 (I-IV.1988), p. 16; Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 101–104 (III-VI.1989), p. 5; Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 118–120 (VI-VIII.1990), p. 4.

⁴⁵ <http://hetman.czest.pl/o-klubie/historia> [accessed on: 23.08.2011]

In the years 1976-1987, notable achievements were attained by correspondence chess players at the Polish Championships: Stefan Brzózka (1976 – 1st place), Tadeusz Karpik (1984 – 1st place) and August Warta (1984 – 3rd place, 1987 – 1st place). In 1984 correspondence chess players were promoted to the 2nd league, and Stefan Brzózka reached the semi final of the World Championships in individual competition⁴⁶.

In the period of 1979-1985 chess problemists were also successful at Polish championships: Eugeniusz Iwanow (in the group of selfmates⁴⁷: 3rd place in 1979, 1st place in 1981 together with Saturnin Limbach, 2nd place in 1983 and 1st place in 1984; in the group of helpmates: 2nd place in 1979 and 1983, 3rd place in 1985; in the group of three-movers⁴⁸: 3rd place in 1982), Ryszard Kapica (in the group of helpmates: 2nd place in 1981, 1st place in 1982, 3rd place in 1983 and 1st place in 1985 together with Saturnin Limbach; in the group of three-movers: 1st place in 1981), Saturnin Limbach (in the group of selfmates: 3rd place in 1979 and 1st place in 1981 together with Eugeniusz Iwanow; in the group of helpmates: 1st place in 1979, 3rd place in 1981 and 1st place in 1985 together with Ryszard Kapica) and Jarosław Brzozowicz (in the group of selfmates: 3rd place in 1984; in the group of two-movers⁴⁹: 3rd place in 1985). Whereas at Polish championships in solving chess tasks the best players in the 1980s were Eugeniusz Iwanow (1980 – 3rd place) and Witalij Sapis (1984 – 2nd place)⁵⁰. In 1984, at the Chess Olympiad in Thessaloniki, Eugeniusz Iwanow together with the Polish national team won the 1st place in the group of self-mates⁵¹. Moreover, Eugeniusz Iwanow took the 6th place at the World Championship in Riccione (Italy) in 1985,⁵². In the 3rd World Team Championships in setting chess puzzles (scheduled in 1984.) Eugeniusz Iwanow won the world vice-championship⁵³.

⁴⁶ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 52–55 (I-IV.1985), p. 3.

⁴⁷ selfmate – chess composition, in which Whites start and force Blacks to mate them despite best defensive games of the Blacks. See. W. Litmanowicz, J. Giżycki, *Szachy od A do Z (n – z) [Chess from A to Z (n – z)]*, Warsaw, 1987, p. 1079.

⁴⁸ three-mover- a chess task, in which Whites start and mate Blacks in three moves. This makes it possible to implement complex subjects. See. W. Litmanowicz, J. Giżycki, *Szachy od A do Z (n – z)...*, p. 1253.

⁴⁹ two-mover- a chess task, in which Whites start and mate Blacks in two moves. There can be a threat two-mover, consisting of the following members: 1. start, 2. threat, 3. defence of Blacks, 4. move of the mating side, it can also be of tempo type consisting of the following members: 1. start, 2. move of Blacks, 3. move of the mating side. Additional elements of a two-mover can be: game prepared in the position of a diagram, deceptive moves of the start. See. W. Litmanowicz, J. Giżycki, *Szachy od A do Z (a – m)...*, p. 217.

⁵⁰ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa. Jubilee issue of the 40th anniversary of RChA, pp. 16–17.

⁵¹ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 97–98 (XI-XII.1988), p. 2.

⁵² Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 64–67 (I-IV 1986), p. 5.

⁵³ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 85–86 (X-XI.1987), p. 2.

At the Polish Championships in chess composition in 1988, Stanisław Wójcik took the 6th place in the group of studies, Eugeniusz Iwanow took the 2nd place in the group of selfmates and he took the 1st place in the group of fairy tasks, whereas Ryszard Kapica won the 2nd place in the group of helpmates⁵⁴.

To sum up, it must be noted that chess developed quite rapidly in the Voivodeship of Częstochowa in the years 1975–1998. The activity of the Częstochowa RChA, which throughout the period of its existence organized chess matches in individual competition classes, had a decisive, very positive impact on this process. It was also a highly regarded organizer of many events on the all-Poland and even international level. In addition, the promotion of this game, which also affected its development, was fostered by numerous exhibitions. The most successful players of the discussed period were representatives of Częstochowa “Skra”, e.g. Jacek Flis, Tadeusz Karpik, Witalij Sapis, Bożena Sikora-Giżyńska, Artur Sygulski and Roman Tomaszewski. In the years 1975–1998, correspondence chess players and chess problemists also had considerable achievements.

Bibliography

A. Sources

I. Archival sources

State Archive in Częstochowa

Provincial Office in Częstochowa from years [1948] 1975–1998 [2002]

II. Printed sources

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 1–3 (VIII–X) 1976.

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 6–10 (I–VIII) 1978.

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 22–25 (V.1980–VI.1981)

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 39–42 (I–IV.1984)

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 43–49 (V–X.1984)

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 52–55 (I–IV.1985)

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 64–67 (I–IV.1986)

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 85–86 (X–XI.1987)

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 88–90 (I–IV.1988)

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 97–98 (XI–XII.1988)

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 99–100 (I–II.1989)

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 101–104 (III–VI.1989)

Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 118–120 (VI–VIII.1990)

⁵⁴ Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 121–123 (IX–XI.1990), p. 2.

- Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 121-123 (IX-XI.1990)
- Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa, no. 124 (XII.1990)
- Bulletin of Regional Chess Association of PSF in Częstochowa. Jubilee issue of the 40th anniversary of RChA
- Report on activities of SC “Victoria” Częstochowa for years 1976-1978. Częstochowa, dated 3.06.1978.
- Report on activities of SC “Victoria” Częstochowa for the years 1981-1984.
- Report on activities of SC “Victoria” Częstochowa for 1985.
- Report on activities of SC “Victoria” Częstochowa for 1994.
- Report on activities of the Rural Sports Club “Sokół” Olesno for the period from 28 November 1975 to 20 December 1978.
- Report on activities of WSC “Skra” in Częstochowa for 1990.
- Report on activities of WSC “Skra” in Częstochowa for 1991.
- Report on activities of the Management Board of IWSC “Skra” for the period from 24.03.1984 to 10.09.1988.
- Wykaz stowarzyszeń kultury fizycznej i ich związków przekazanych wraz z aktami rejestrowymi z Urzędu Wojewódzkiego do Sądu Wojewódzkiego w Częstochowie [*List of physical culture organizations and their associations submitted together with registration files from the Provincial Office to the Provincial Court in Częstochowa*]

III. Press

- „Gazeta Częstochowska” [„Częstochowa Daily” (newspaper)] 1991–1993.
- „Życie Częstochowy” [„Life of Częstochowa” (daily)] 1998.

IV. Accounts

- Oral account given by Wiesław Goliszek.

V. Websites

- <http://hetman.czyst.pl/o-klubie/historia>

B. Literature

I. Publications

- Litmanowicz W., Giżycki J., *Szachy od A do Z (a–m)* [Chess from A to Z (a–m)], Warsaw 1986.
- Litmanowicz W., Giżycki J., *Szachy od A do Z (n–z)* [Chess from A to Z (n–z)], Warsaw 1987.
- Łabądź K., Mikołajczyk M., *Wielka Historia Polski po 1956* [Great history of Poland after 1956], vol. XV, Cracow 2001.
- Mała Encyklopedia Sportu L–Ż* [Small encyclopedia of sport L–Ż], Warsaw 1986.
- Świder P., Rejman A., *Z historii sportu szachowego ziemi krośnieńskiej (1945–2007)* [On the history of chess sport in the region of Krosno (1945–2007)], [in:] J. Dżereń (ed.), *Z dziejów kultury fizycznej Polski oraz wybranych regionów i mniejszości narodowych* [On the history of physical culture of Poland and selected regions and national minorities], Płock 2011.

II. Unpublished works

a) master's theses

Sambor J., *60 lat Klubu Sportowego „Skra” w Częstochowie /opracowanie monograficzne/* [60 years of “Skra” Sports Club in Częstochowa /monograph study/], University of Physical Education in Katowice 1989.

b) final works

Kozłowski P., *Tenis stołowy w gminie Poczesna* [Table tennis in the commune of Poczesna], Jan Długosz University, Częstochowa 2005.

Szachy w województwie częstochowskim w latach 1975–1998

Streszczenie

W pracy omówiono rozwój szachów na terenie, istniejącego w latach 1975–1998, województwa częstochowskiego. Tekst dotyczy przede wszystkim działalności powołanego w 1976 r. Okręgowego Związku Szachowego w Częstochowie, jak również osiągniętych przez szachistów sukcesów. Odnosili je reprezentanci nie tylko klubów częstochowskich, ale i klubów położonych w gminach i miastach ościennych. Były to sukcesy zarówno w imprezach ogólnopolskich, jak i międzynarodowych.

Słowa kluczowe: szachy, województwo częstochowskie, sport

Maciej ŁUCZAK*

Julian JAROSZEWSKI**

Wybitni trenerzy medalistów olimpijskich – absolwenci Akademii Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu

Streszczenie

W artykule przedstawiono sylwetki 11 wybitnych trenerów absolwentów poznańskiej Akademii Wychowania Fizycznego: Michała Brzuchalskiego, Janusza Czerwińskiego, Mariana Drażdżewskiego, Krzysztofa Kisiela, Pawła Kowalskiego, Tomasza Andrzeja Kryka, Sławomira Nowaka, Czesława Szulca, Wernera Urbańskiego, Marcina Witkowskiego i Aleksandra Wojciechowskiego.

Wiedza uzyskana w trakcie studiów z zakresu teorii treningu sportowego i przygotowania do uczestnictwa w zawodach sportowych pozwoliła im szkolić z sukcesami wielu reprezentantów Polski i innych krajów, tak w startach olimpijskich, jak i na mistrzostwach świata i Europy oraz w innych imprezach sportowych wysokiej rangi. Są wśród tych sportowców przedstawiciele lekkiej atletyki, pływania, żeglarstwa, kajakarstwa, wioślarstwa i piłki ręcznej.

Słowa kluczowe: biografistyka, igrzyska olimpijskie, sport

Wstęp

Inspirację do przygotowania niniejszego opracowania stanowiły sukcesy na arenie międzynarodowej wychowanków poznańskich trenerów – absolwentów Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu. Kompetencje i zaangażowanie szkoleniowców znacząco przyczyniły się do osiągnięć w lekkiej atletyce, wioślarstwie, kajakarstwie, żeglarstwie, pływaniu oraz piłce ręcznej.

* Dr hab. prof. AWF, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Wydział Wychowania Fizycznego, Sportu i Rehabilitacji, e-mail: luczak.maciej.awf@wp.pl.

** Dr, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie, Wydział Wychowania Fizycznego i Ochrony Zdrowia, e-mail: julius100@wp.pl.

Celem artykułu jest przedstawienie sukcesów trenerskich – absolwentów AWF w Poznaniu w latach 1980–2014. Były one wynikiem odpowiedniego przyswojenia wiedzy zarówno w toku studiów, jak i na kursach doszkalających oraz efektem skutecznego stosowania nabytej wiedzy w pracy szkoleniowej.

Jak dotąd ukazało się zaledwie jedno opracowanie, w którym przybliżono sylwetki wybitnych sportowców i trenerów wywodzących się z poznańskiej AWF. Jest nim monografia pod redakcją Eugeniusza Wachowskiego pt. *Wybitni trenerzy i sportowcy poznańskiej Akademii Wychowania Fizycznego*¹. Praca ta opublikowana została jednak w 1979 r., a od tamtej pory mury AWF w Poznaniu opuściło wielu absolwentów, którzy osiągnęli sukcesy jako zawodnicy i trenerzy. Wymienioną tematykę poruszają w publikacjach dotyczących sportu olimpijskiego i paraolimpijskiego Jerzy Eider i Paweł Eider oraz inni badacze², m.in. Kajetan Hądzelek, Michał Słoniewski, Maria Rotkiewicz, Jerzy Chełmecki, Sławomir Wilk, Ryszard Wasztyl, Teresa Ziółkowska, Marek Ordyłowski, Jerzy Gaj, Bernard Woltmann, Józef Lipiec, Renata Urban, Piotr Godlewski, Ryszard Wryk³ i Wojciech Lipoński. Zwłaszcza dwaj ostatni wnieśli istotny wkład w poszerzenie wiedzy o zawodnikach i szkoleniowcach w kraju i na świecie. R. Wryk jest autorem m.in. takich prac, jak *Początki ruchu olimpijskiego w Polsce*⁴, *Sport olimpijski w Polsce 1919–1939. Biogramy olimpijczyków*⁵, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*⁶, a W. Lipoński napisał m.in. *Olimpizm dla każdego. Popularny zarys o historii, organizacji i filozofii ruchu olimpijskiego oraz Polacy na olimpiadach*⁷.

Podstawą źródłową niniejszej pracy były materiały zdeponowane w Archiwum Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, artykuły prasowe, wspomnienia, kroniki, opracowania. Szczególną wartość poznawczą miały informacje uzyskane ze zbiorów prywatnych, relacje pisemne i ustne Krzysztofa Kisiela, Aleksandra Wojciechowskiego, Wernera Urbańskiego, Mariana Drażdżewskiego, Janusza Czerwińskiego.

¹ E. Wachowski, *Wybitni trenerzy i sportowcy poznańskiej uczelni wychowania fizycznego*, Seria: „Monografie nr 155”, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 1979, s. 52.

² Zob. J. Eider, *Olimpijczycy i paraolimpijczycy klubów sportowych województwa zachodniopomorskiego – Ateny 2004. Olympians and Paralympian's of sports clubs of the West Pomerania province – Athens 2004*, Szczecin 2004; tenże, *Olimpijczycy i paraolimpijczycy województwa zachodniopomorskiego Pekin 2008*, Szczecin 2009; J. Eider, P. Eider, *Olimpijczycy i paraolimpijczycy województwa zachodniopomorskiego Londyn 2012*, Szczecin 2012.

³ Zob. B. Woltmann, *Ryszard Wryk*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Naukowego Kultury Fizycznej” 2013, nr 14, s. 14–15; R. Wryk, *Początki ruchu olimpijskiego w Polsce*, Wyd. Nauka i Innowacje, Poznań 2012, s. 253; R. Wryk, *Sport olimpijski w Polsce 1919–1939. Biogramy olimpijczyków*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2006.

⁴ Zob. R. Wryk, *Początki ruchu olimpijskiego...*, s. 10.

⁵ Zob. R. Wryk, *Sport olimpijski w Polsce...*

⁶ Zob. R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Wyd. Nauka i Innowacje, Poznań 2015. W opracowaniu tym R. Wryk zaprezentował 327 sylwetek zbiorowości olimpijskiej. Znajdują się w niej kariery sportowe cieszących się estymą absolwentów polskich szkół różnego typu oraz żołnierzy, podoficerów i oficerów Wojska Polskiego.

⁷ Zob. M. Łuczak, *Wojciech Lipoński*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Naukowego Kultury Fizycznej” 2009, nr 10, s. 9–10.

Zaprezentowani trenerzy to absolwenci wydziałów poznańskich (Wychowania Fizycznego, Sportu i Rehabilitacji) oraz gorzowskiego Zamiejscowego Wydziału Kultury Fizycznej. Wyszkolili medalistów mistrzostw Europy, świata oraz igrzysk olimpijskich.

Szkice sylwetek sportowych

Krzysztof Kisiel, trener chodu sportowego, absolwent 1973 r.⁸

Od 1985 r. trener Roberta Korzeniowskiego – czterokrotnego złotego medalisty igrzysk olimpijskich (na 50 km w 1996 r. w Atlancie), na 20 km i 50 km 2000 r. w Sydney; na 50 km w 2004 r. w Atenach, trzykrotnego złotego medalisty mistrzostw świata (na 50 km w Atenach w 1997 r., w Edmonton w 2001 r., w Paryżu w 2003 r.), zdobywcy brązowego medalu mistrzostw świata w Goeteborgu w 1995 r., mistrzostw świata, dwukrotnie złotego medalisty mistrzostw Europy (na 20 km w Budapeszcie w 1998 r. i na 50 km w Monachium w 2002 r.) i Pucharów Europy; srebrnego medalisty halowych mistrzostwa świata (na 5000 m w Toronto w 1993 r.), zwycięzcy Grand Prix IAAF (World Walking Challenge w 2003 r. i 2004 r.).

Krzysztof Kisiel urodził się 28 stycznia 1950 r. w Poznaniu. Jego rodzice kilkakrotnie zmieniali miejsce zamieszkania, toteż chodził do trzech szkół podstawowych: w Piaskach, Borkowie Starym i Russowie. W 1968 r. ukończył Technikum Samochodowe w Kaliszu z tytułem technika elektryka o specjalności elektroenergetyka.

Od 3 września 1968 r. pracował jako elektromonter w Kaliskiej Fabryce Pluszu i Aksamitu⁹. W latach 1969–1973 studiował na Wydziale Wychowania Fizycznego poznańskiej AWF. Tytuł magistra otrzymał na podstawie pracy *Działalność sportowa sekcji lekkiej atletyki Klubu Sportowego „Warta” Poznań w latach 1965–1970* (maszynopis, Poznań 1973, s. 116).

W 1968 r. zaczął trenować chód sportowy w KS „Calisia” w Kaliszu. W następnym roku legitymował się już II klasą sportową i dołączył do kadry okręgu juniorów w lekkiej atletyce. W 1969 r. w mistrzostwach Polski na dystansie 20 km zajął ósme miejsce (2:06,16 godz.).

Pracował w Zespole Szkół nr 14 w Kaliszu jako nauczyciel wychowania fizycznego. Pełnił funkcję prezesa Uczniowskiego Klubu Sportowego. Od 1995 r. działał w Zarządzie w Polskim Związku Lekkiej Atletyki¹⁰. Sukcesy szkolonego

⁸ Archiwum Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu (dalej: A. AWF w Poznaniu), *Teczka akt personalnych Krzysztofa Kisiela*, nr dyplomu 1803.

⁹ A. AWF w Poznaniu, *Teczka akt personalnych Krzysztofa Kisiela*; Życiorys własnoręcznie napisany z 12 maja 1969 r., Promotorem pracy był doc. dr Zdobysław Stawczyk z Zakładu Lekkiej Atletyki – Instytut Wychowania Fizycznego i Sportu.

¹⁰ Zob. A. Janiak, *Rozwój lekkiej atletyki na Ziemi Kaliskiej w latach 1919–2008*, maszynopis pracy doktorskiej, Gorzów Wlkp. 2011, s. 290.

przez Kisiela Roberta Korzeniowskiego przyczyniły się do wzrostu społecznego zainteresowania chodem¹¹.

Warto dodać, że osiągnięcia Krzysztofa Kisiela są też wynikiem uczęszczania przez niego na zajęcia prowadzone przez wybitnych lekkoatletów, teoretyków i praktyków poznańskiej AWF, m.in. prof. prof. Zdobysława Stawczyka¹², Eugeniusza Wachowskiego¹³, Bogdana Poprawskiego, Janusza Ludki, Janusza Jackowskiego¹⁴. Program badań naukowych Zakładu Teorii i Metodyki Lekkiej Atletyki koncentrował się w latach 60. XX w. na poszukiwaniu związków między wynikami sportowymi a budową morfologiczną do sportu wysoko kwalifikowanego¹⁵.

Sławomir Nowak, zawodnik, a następnie trener lekkiej atletyki, absolwent 1974 r.¹⁶

Jego najślynniejszym zawodnikiem był specjalizujący się w biegu na 800 m Kenijczyk Wilson Kipketer, zdobywca dwóch medali olimpijskich – srebrnego (2000 r.) i brązowego (2004 r.), mistrz świata na stadionie (1999 r.) i dwukrotny srebrny medalista mistrzostw świata w hali (1999, 2003 r.), mistrz Europy. Szkolona przez Sławomira Nowaka Kamila Chudzik zdobyła brązowy medal mistrzostw świata w siedmioboju (2009 r.), natomiast płotkarka Teresa Gierczak (Nowak) wywalczyła brązowy medal mistrzostw Europy (1969 r.)¹⁷. Podopieczne S. Nowaka ustanowiły 14 rekordów świata (m.in. Grażyna Rabsztyń i Zofia Bielczyk), 15 rekordów Europy i 39 Polski oraz zdobyły dziewięć medali mistrzostw globu i 13 kontynentu.

Sławomir Nowak urodził się 25 maja 1941 r. w Kutnie. Szkołę podstawową ukończył w Gdańsku-Wrzeszczu (w 1951 r.), następnie 5-letnie Technikum Wychowania Fizycznego w Gdańsku Oliwie (w 1963 r.). Zasadniczą służbę wojskową odbył w Warszawie (w latach 1961–1963). W 1964 r. przeniósł się do Warszawy. Tam 1 marca 1964 r. rozpoczął pracę w Warszawskim Klubie Sportowym „Gwardia”¹⁸. W barwach Gwardii Warszawa wywalczył mistrzostwo Polski

¹¹ *Wykład trenera chodźarzy, „Żak Kaliski”* portal akademicki, 2.01.2014 r., s. 1.

¹² Zob. Z. Stawczyk, *Z badań rozkładu tempa w chodach lekkoatletycznych na dystansach 20 i 50 kilometrów*, w: *IV Sympozjum Rola rytmów biologicznych w wychowaniu fizycznym i sporcie*, „Monografie WSWF w Poznaniu” 1973, nr 43, s. 171–177; B. Poprawski, Z. Stawczyk, *Ćwiczenia ogólnorozwojowe lekkoatlety*, „Skrypty WSWF” 1972, nr 13, s. 199.

¹³ Zob. Z. Stawczyk, K. Hoffmann, J. Jackowski i in. *Podstawowe formy pracy treningowej młodych lekkoatletów*, „Skrypty WSWF nr 9”, Poznań 1971, s. 77.

¹⁴ Zob. J. Jackowski, *Morfologiczne podstawy procesów selekcyjnych wśród młodzieży uprawiającej lekkoatletykę*, „Roczniki Naukowe WSWF w Poznaniu” 1968, z. 16, s. 15–44.

¹⁵ Zob. J. Gaj, *Wyższa Szkoła Wychowania Fizycznego w Poznaniu w latach 1950/1951–1972/1973*, [w:] J. Gaj (red.), *Dzieje Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu (1919–1994)*, „Monografie AWF w Poznaniu” nr 312, Poznań 1996, s. 148, 150.

¹⁶ A. AWF w Poznaniu, Teczka Akt osobowych mgra Sławomira Nowaka, Nr dyplomu 596.

¹⁷ Tamże, Arkusz ewidencyjny na trenera II klasy w lekkiej atletyce.

¹⁸ A. AWF w Poznaniu, Teczka Akt osobowych mgra Sławomira Nowaka. Życiorys.

w skoku o tyczce w 1969 r., wynikiem 4,80 cm oraz brązowy medal w dziesięcioboju w 1966 r. wynikiem 6583 pkt.

Poznańską AWF ukończył 14 czerwca 1974 r. Podstawą była praca pt. *Calo-roczny trening grupy młodych tyczkarzy*¹⁹. Następnie został pracownikiem dydaktycznym Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku.

Aleksander Wojciechowski, trener reprezentacji Polski, wiośła krótkie, waga otwarta, absolwent 1973 r.²⁰

Szkoleni przez niego wioślarze zdobyli m.in. złoty medal na igrzyskach olimpijskich w Pekinie (2008) w czwórce podwójnej (Marek Kolbowicz, Adam Korol, Michał Jeliński, Konrad Wasielewski) oraz cztery złote medale w tym samym składzie na mistrzostwach świata (2005, 2006, 2007, 2009).

Ważniejsze sukcesy sportowe podopiecznych A. Wojciechowskiego:

W mistrzostwach świata:

- złoty medal w czwórce podwójnej (Kolbowicz, Korol, Jeliński, Wasielewski) w Gifu (2005), Eton (2006), Monachium (2007), w Poznaniu (2009);
- srebrny medal w czwórce podwójnej (Kolbowicz, Korol, Sławomir Kruszkowski, Adam Bronikowski) w Sewilli (2002) i brązowy w Mediolanie (2003);
- brązowy medal w dwójce podwójnej (Kolbowicz, Korol) w Kolonii (1998);
- złoty medal w dwójce podwójnej (Wiktor Chabel, Michał Słoma) w Belgardzie (2008, Akademickie Mistrzostwa Świata).

W mistrzostwach Europy:

- złoty medal uzyskali w czwórce podwójnej (Kolbowicz, Korol, Jeliński, Wasielewski) w Montemor -o-Velho (2010);
- brązowy medal w czwórce podwójnej w Brześciu w 2009 r. (Wiktor Chabel, Michał Słoma, Piotr Licznernski, Arnold Sobczak) oraz w Płowdiv w 2011 r. (Licznernski, Chabel, Kamil Zajkowski, Wasielewski);
- srebrny w czwórce podwójnej (Adam Wicenciak, Licznernski, Dawid Grabowski, Wasielewski) w Sewilli w 2013 r.

Ponadto jego podopieczni zdobyli czwarte miejsce (czwórka podwójna: Kolbowicz, Korol, Sławomir Kruszkowski, Adam Bronikowski) na igrzyskach olimpijskich w Atenach w 2004 r. i szóste w Londynie w 2012 r. (czwórka podwójna: Kolbowicz, Korol, Jeliński, Wasielewski).

Aleksander Wojciechowski pochodzi z Poznania. Tam ukończył szkołę podstawową, a później Szkołę Rzemiosł Budowlanych nr 2 i Technikum Budowlane nr 1. W 1973 r. uzyskał tytuł magistra wychowania fizycznego na podstawie pracy pt. *Charakterystyka Mistrzostw Międzynarodowej Federacji Towarzystw Wioślarskich juniorów w latach 1968–1972*. Promotorem pracy był doc. dr Jerzy

¹⁹ Teczka Akt osobowych mgra Sławomira Nowaka.

²⁰ A. AWF w Poznaniu, Teczka Akt osobowych mgra Aleksandra Wojciechowskiego, nr dyplomu 1783.

Matynia (Zakład Sportów Wodnych, Instytut Wychowania Fizycznego i Sportu). Dokonał w niej analizy wyników międzynarodowej czołówki wioślarzy juniorów (17–18 lat). Na tle normy międzynarodowej scharakteryzował poziom konkurencji.

Pierwszy kontakt z wioślarstwem A. Wojciechowski miał w 1966 r. Wtedy rozpoczął regularne treningi w Poznańskim Towarzystwie Wioślarzy „Tryton”, gdzie w 1969 r. uzyskał I klasę sportową. Treningi zespołu początkowo prowadził trener Jerzy Cabański, a później mgr Zdzisław Okupniak²¹. Jako zawodnik A. Wojciechowski pływał na ósemce i czwórce bez sternika. Po ukończeniu studiów pracował jako nauczyciel wychowania fizycznego w szkołach poznańskich, jako trener najpierw w Poznańskim Towarzystwie Sportowym „Tryton”, a od 1982 r. w AZS AWF w Poznaniu. Współpracował z Bogdanem Gryczukiem, trenerem polskiej kadry wioślarek, przed igrzyskami w Barcelonie (1992). Od 1997 r. trenował reprezentację mężczyzn. Rok później w mistrzostwach świata (1998) Marek Kolbowicz i Adam Korol zdobyli brązowy medal w dwójce podwójnej. W 2001 r. na mistrzostwach świata przygotowywana przez A. Wojciechowskiego czwórka podwójna Korol, Kolbowicz, Adam Bronikowski, Sławomir Kruszkowski wywalczyła wicemistrzostwo (2002) i brązowy medal (2003), a na igrzyskach olimpijskich w Atenach zajęła czwarte miejsce, przegrywając o 0,07 sekundy szansę na medal. Szkolona przez niego osada czwórki podwójnej w składzie Korol, Kolbowicz, Jeliński i Wasielewski zdobyła kolejno trzy tytuły mistrza świata (2005, 2006, 2007) oraz złoty medal olimpijski w 2008 r. w Pekinie²².

Cała rodzina Aleksandra Wojciechowskiego zajmuje się wioślarstwem. Żona jest sędzią wioślarskim. Starszy syn Michał startował na igrzyskach w Sydney (8. miejsce w czwórce podwójnej), młodszy Adam to olimpijczyk z Aten (2004), a synowa Barbara (z domu Szkudlarska), żona Adama, była reprezentantką Polski w kategorii juniorek²³.

Marian Drażdżewski, trener wioślarstwa, absolwent 1977 r.

Członek osad ósemek uczestniczących w mistrzostwach Europy w 1971 r. (10. pozycja) i 1973 r. (7. lokata). Reprezentował KKW Bydgoszcz. Jako zawodnik trenował z srebrnymi medalistami mistrzostw świata w dwójce bez sternika – Jerzym Brońcem i Alfonsem Ślusarskim.

Na igrzyskach olimpijskich w 1972 r. w osadzie ósemek z Jerzym Ulczyńskim, Marianem Siejkowskim, Krzysztofem Markiem, Janem Młodzikowskim, Grze-

²¹ A. AWF w Poznaniu, Teczka Akt osobowych mgra Aleksandra Wojciechowskiego, nr dyplomu 1783. Życiorys kandydata Aleksandra Wojciechowskiego. Podanie o przyjęcie na Wydział Wychowania Fizycznego Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Poznaniu.

²² [http://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Wojciechowski_\(trener\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Wojciechowski_(trener)) [dostęp: 11.07.2016 r.].

²³ Relacja pisemna Aleksandra Wojciechowskiego z dnia 5 grudnia 2013 r.

gorzem Stellakiem, Ryszardem Giło, Sławomirem Maciejowskim, Ryszardem Kubiakiem zajął szóste miejsce. Tematem jego pracy magisterskiej była *Analiza wybranych zagadnień rocznego cyklu treningowego 1975/1976 zespołu – czwórki bez sternika WKS „Zawisza” w Bydgoszczy*²⁴.

Po zakończeniu kariery sportowej pracował jako trener. Wychował wielu reprezentantów Polski. Jego podopieczni wywalczyli w konkurencji czwórki bez sternika mężczyzn kategorii lekkiej srebrny medal na igrzyskach w Pekinie w 2008 r. (osada płynęła w składzie: Paweł Rańda, Miłosz Bernatajts, Bartłomiej Pawełczak i Łukasz Pawłowski), brązowy medal na mistrzostwach świata w Poznaniu w 2009 r. (Paweł Rańda, Miłosz Bernatajts, Łukasz Siemion i Łukasz Pawłowski) oraz srebrny medal na mistrzostwach Europy w Montemor-o-Velho w 2010 r. (Rańda, Bernatajts, Łukasz Siemion i Pawłowski). Był trenerem klubowym wioślarzy LOTTO-Bydgoscia Bydgoszcz.

Marian Drażdżewski czyta książki historyczne i popularno-naukowe. Stara się być sprawny fizycznie. W przeszłości ukończył cztery maratony biegowe. Pierwszy raz biegł w Warszawie w wieku 55 lat. Potem brał udział w maratonach w Berlinie (2002, 2003 i 2004). Obecnie oprócz wiosłowania na ergometrze wioślarskim często korzysta z roweru, odwiedzając okolice Bydgoszczy²⁵.

Marcin Witkowski, trener reprezentacji Polski w wioślarstwie, absolwent 2011 r.

Szkolone przez niego Julia Michalska i Magdalena Fularczyk w dwójkach podwójnych wywalczyły brązowy medal igrzysk olimpijskich (w Londynie w 2012 r.), złoty medal mistrzostw świata (2009 r.), cztery srebrne medale mistrzostw świata w dwójce podwójnej (w 2011 r., 2012 r. 4x, 2013 r. i 2014 r.) i dwa brązowe (w 2010 r. 4x, 2013 r. 4x) oraz mistrzostwo Europy (2014 r.), trzykrotnie wicemistrzostwo (w 2011 r. 4x, 2013, 2014 r.) i trzy brązowe medale (2013 r., 2014 r., 2014 r.), a także wiele medali młodzieżowych mistrzostw świata.

M. Witkowski wioślarstwo uprawiał w Towarzystwie Wioślarzy „Tryton” w Poznaniu w latach 1991–2001. W trakcie studiów w AWF w Poznaniu uzyskał brązowy medal akademickich mistrzostw Polski w 1998 r. Studia na Wydziale Wychowania Fizycznego poznańskiej AWF ukończył 21 czerwca 2011 r. W 2008 r. został mianowany trenerem reprezentacji olimpijskiej kobiet w wadze lekkiej – wiosł krótkich, od 2010 r. także trenerem i koordynatorem szkolenia grupy młodzieżowej – wiosł krótkich, a od 2012 r. również wiosł długich kobiet²⁶.

²⁴ „Kronika AWF Poznań 1976/1977”, z. 21. s. 121.

²⁵ Relacja pisemna Mariana Drażdżewskiego z 7.10. 2014 r.

²⁶ Relacja pisemna Marcina Witkowskiego z 5.11. 2014 r.

Michał Brzuchalski, trener kajakarstwa, absolwent 1981 r.²⁷

Szkoleni przez niego kajakarze zdobyli srebrny medal igrzysk w Barcelonie w 1992 r. (Maciej Freimut i Wojciech Kurpiewski w K2 500 m) i trzy brązowe medale (Grzegorz Kotowicz i Dariusz Białkowski w konkurencji K2 1000 m w 1992 r.), Piotr Markiewicz na igrzyskach w Atlancie w 1996 r. (w konkurencji K1 500 m), Dariusz Białkowski, Marek Witkowski, Adam Seroczyński i Grzegorz Kotowicz w Sydney w 2000 r. (w konkurencji K4 1000 m), cztery tytuły mistrza świata w 1994 r. (Maciej Freimut i Adam Wysocki w K2 200 m), w 1995 r. Piotr Markiewicz w K1 200 m i K1 500 m), w 1999 r. (Marek Twardowski i A. Wysocki w K2 500 m), siedem tytułów wicemistrzów świata i siedem brązowych medali mistrzostw świata, a także trzy tytuły mistrzów Europy, osiem tytułów wicemistrzów Europy i jeden brązowy medal tej imprezy.

W latach 2001–2005 prowadził kadrę narodową juniorów w kajakarstwie, a od 2005 r. do 2009 r. był trenerem kadry narodowej senierek w kajakarstwie. Szkolone przez niego zawodniczki zdobyły w 2008 r. wicemistrzostwo olimpijskie (Beata Mikołajczyk i Aneta Konieczna w K-2 500 m), trzy tytuły wicemistrzyń świata, dwa brązowe medale mistrzostw świata, mistrzostwo Europy w 2005 r. (Beata Mikołajczyk, Edyta Dzieniszewska, Aneta Białkowska i Iwona Pyżalska w K-4 1000 m), trzy tytuły wicemistrzyń Europy, pięć brązowych medali mistrzostw Europy.

Wiosną 2009 r. Michał Brzuchalski został trenerem kadry narodowej juniorów w kajakarstwie, a jesienią 2011 r. – kadry narodowej seniorów, odpowiedzialnym za dystans 1000 m. Kajakarstwo rozpoczął uprawiać w 1963 w Wojskowym Klubie „Zawisza” w Bydgoszczy. Jego największym sukcesem było zdobycie mistrzostwa Polski w konkurencji K-4 1000 m w 1971 r. (razem z Konradem Szalą, Henrykiem Kortasem i Lechem Wąsikowskim). Po zakończeniu kariery sportowej w 1975 r. pracował jako trener w swoim macierzystym klubie. Studia w Poznaniu ukończył w 1981 r., uzyskując tytuł zawodowy magistra sportu na podstawie pracy magisterskiej pt. *Analiza zmian cech fizycznych u młodzieży uprawiającej kajakarstwo w okresie startowym*²⁸. Pracę napisał na podstawie wykonanych badań polegających na zastosowaniu wybranych testów oraz pomiaru bezpośrednich cech fizycznych, uczniów trenujących kajakarstwo i pływani kanadyjkami²⁹.

²⁷ A. AWF w Poznaniu, Dyplom ukończenia AWF w Poznaniu Nr 4841 z dnia 16.05.1981 r.

²⁸ Tamże, Dyplom ukończenia Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu z dnia 16.05.1985 r., nr 4241. Praca magisterska, M. Brzuchalski, *Analiza zmian cech fizycznych u młodzieży uprawiającej kajakarstwo w okresie startowym*, Poznań 1981, s. 59. napisana pod kierunkiem doc. dr. Eugeniusza Wachowskiego, kierownika Zakładu Teorii Wychowania Fizycznego i Sportu.

²⁹ A. AWF w Poznaniu, *Analiza zmian cech fizycznych u młodzieży uprawiającej kajakarstwo w okresie startowym* (praca magisterska), s. 59.

Tomasz Andrzej Kryk, kajakarz, trener kajakarstwa, absolwent 1993 r.³⁰

Kajakarki i kajakarze pod jego opieką wywalczyli 44 medale – brązowy olimpijski – jeden złoty, 9 srebrnych i 9 brązowych medali mistrzostw świata, 6 złotych, 7 srebrnych i 9 brązowych medali mistrzostw Europy oraz dwa medale młodzieżowych mistrzostw Europy.

Brązowe medale w igrzyskach w Londynie (2012) w K2 na dystansie 500 m zdobyły Karolina Naja i Beata Mikołajczyk.

Medaliści mistrzostw świata seniorów:

- Przemysław Gawrych w K4 500, brązowy, Szeget – 2006 r.;
- Małgorzata Chojnacka w K2 na 1000 m, srebrny, Duisburg – 2007 r.;
- Monika Borowicz i M. Chojnacka na K4 500 m oraz Marta Walczykiewicz w K2 200 m, brązowe, Dartmound – 2009 r.;
- M. Chojnacka w K2 1000 m, złoty; M. Walczykiewicz w K1 200 m, srebrny;
- M. Walczykiewicz i Ewelina Wojnarowska w K2 200 m, srebrny; Karolina Naja, Magdalena Krukowska, Sandra Pawełczak, Aneta Konieczna w K4 500 m, brązowy, Poznań – 2010 r.;
- M. Walczykiewicz w K1 200 m oraz K. Naja i M. Krukowska w K2 200, srebrne; B. Mikołajczyk i A. Konieczna w K2 500 m, M. Walczykiewicz, K. Naja i Ewelina Wojnarowska, A. Konieczna w K1 200 m x 4 –, brązowe, Szeged – 2011 r.;
- K. Naja w K2 200 m i w K1 200 m x 4 srebrne, i w K2 500 m brązowy; M. Walczykiewicz, Edyta Dzieniszewska i E. Wojnarowska w K1 200 x 4, srebrny; M. Walczykiewicz w K1 200 m, srebrny; B. Mikołajczyk w K2 200 m, srebrny, B. Mikołajczyk w K2 500 m i E. Dzieniszewska w K1 1000 m – brązowy, Duisburg – 2013 r.

Medaliści mistrzostw Europy:

- Małgorzata Chojnacka w K2 1000 m, srebrny w K4 500 m, brązowy; medal Monika Borowicz w K2 500 m, brązowy, Pantewedra – 2007 r.;
- M. Chojnacka w K4 1000 m, srebrny; M. Walczykiewicz w K2 200 m, srebrny, w K2 1000 m, brązowy, Mediolan – 2008 r.;
- M. Chojnacka i M. Walczykiewicz w K4 500 m, brązowe, Brandenburg – 2009 r.;
- M. Walczykiewicz w K1 200 m, srebrny; M. Walczykiewicz i E. Wojnarowska K2 500 m, brązowe, Trasona – 2010 r.;
- B. Mikołajczyk i A. Konieczna w K2 500 m, srebrne; E. Dzieniszewska w K1 1000 m, E. Wojnarowska w K1 500 m, brązowe, Belgrad – 2011 r.;
- B. Mikołajczyk i K. Naja w K2 1000 m, złote; M. Chojnacka w K1 1000 m, złoty; M. Walczykiewicz w K1 200 m, srebrny; B. Mikołajczyk i K. Naja w K2 500 m, brązowe, Zagrzeb – 2012 r.;

³⁰ Tamże, Dyplom ukończenia Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu Nr 8433 z 18.06.1993 r. i brązowy medal

- K. Naja w K2 200 m, w K2 500 m, w K2 1000 m, złote; M. Walczykiewicz w K1 200 m, złoty; B. Mikołajczyk w K2 500 m i w K2 1000 m, złote; M. Krukowska w K2 200 m, srebrny, Montemor o' Veilo – 2013 r.;
Medaliści młodzieżowych mistrzostw Europy:
- M. Walczykiewicz w K4 500 m oraz Dawid Wardowicz i Tomasz Olszewski w K4 1000 m, złote, Belgrad – 2007 r.³¹.

Ze sportem kajakowym zetknął się w KS „Energetyk” w Poznaniu w 1982 r., jako uczeń Szkoły Podstawowej nr 79. Następnie po ukończeniu Szkoły Mistrzostwa Sportowego – XIII Liceum Ogólnokształcącego studiował w Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu. Dyplom magistra wychowania fizycznego w zakresie specjalności trenerskiej uzyskał w dniu 18 czerwca 1993 r.

Największym jego osiągnięciem sportowym jako zawodnika było wicemistrzostwo Polski juniorów w kajakarstwie w 1988 r.³². Po ukończeniu studiów rozpoczął pracę w KS „Posnania” w Poznaniu. Do 1995 r. pracował jako trener koordynator ds. szkolenia młodzieży w KS Posnania, a w latach 1995–1998 jako trener koordynator Makroregionu Północno- Zachodniego. Równocześnie w latach 1995–2009 zatrudniony był w Szkole Mistrzostwa Sportowego. Następnie został asystentem Zakładzie Sportów Różnych i Organizacji Obozów w Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu (1998–2005). W 2009 r. został trenerem kadry narodowej i olimpijskiej kobiet. Sukcesy osiągnięte przez szkolone przez niego zawodniczki sprawiły, że otrzymał uprawnienia trenera klasy mistrzowskiej kajakarstwie³³.

Paweł Kowalski, trener żeglarstwa, absolwent 1993 r.

Wyszkolił dwóch brązowych medalistów igrzysk olimpijskich – Zofię Klepacką i Przemysława Miarczyńskiego (Londyn 2012 r.).

Punktowane miejsca na igrzyskach olimpijskich zajęli: w 2008 r. w Pekinie: Klepacka – siódme i Miarczyński – szesnaste; w 2004 r. w Atenach: Miarczyński – piąte, Klepacka – dwunaste; w 2000 r. – Miarczyński – ósme, Anna Gafecka – jedenaste.

Medaliści mistrzostw świata:

- złoci – P. Miarczyński (2003 r.), Z. Klepacka (2007 r.), Piotr Myszka (2010 r.);
- srebrni – P. Miarczyński (2004 r., 2007, 2010), Zofia Noceti-Klepacka, Piotr Myszka (2011 r.), Z. Noceti-Klepacka (2012 r.);
- brązowy – P. Miarczyński (2006 r.).

³¹ Zestawienia dokonano na podstawie wyników udostępnionych przez Tomasza Kryka. Tabela zawiera zestawienie rezultatów sportowych uzyskanych przez wychowanków T. Kryka w pracy z reprezentacją Polski, uczniami Szkoły Mistrzostwa Sportowego w Poznaniu i Klubie Sportowym „Posnania” w Poznaniu.

³² A. AWF w Poznaniu, Dyplom ukończenia Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu Nr 8433 z 18.06. 1993 r.

³³ Życiorys przygotowany przez mgr. Tomasza Kryka w dniu 15 grudnia 2013 r. Maszynopis w posiadaniu autora.

Medaliści mistrzostw Europy:

- złoci – P. Miarczyński (2003 r., 2007 r.), Z. Noceti-Klepacka, P. Myszka (2011 r.), P. Miarczyński (2012 r.);
- srebrni – Mirosław Małek (1997 r.), P. Miarczyński (2001 r.), P. Myszka (2007 r.);
- brązowi – P. Miarczyński (2008 r.), Z. Noceti-Klepacka, P. Myszka (2010,2012). Srebrny medal Uniwersjady zdobył P. Myszka (2005 r.).

Medaliści mistrzostw świata juniorów: złoci – Mirosława Rymko (1996, 1997 r.), P. Miarczyński (1996 r.); srebrny – Jacek Frydrychowicz (1997 r.).

P. Kowalski uczył się w Szkole Podstawowej nr 71 w Poznaniu w klasie sportowej w zakresie piłki ręcznej. Następnie ukończył Technikum Energetyczne w Poznaniu i Akademię Wychowania Fizycznego w Poznaniu w 1993 r. Do 1976 r. należał do Jacht Klubu Wielkopolski w Poznaniu. P. Kowalski jako zawodnik w latach 1988–1995 należał do kadry narodowej Polskiego Związku Żeglarskiego. Był trzykrotnym mistrzem Polski seniorów w klasach Mistral i Lechner oraz trenerem kadry olimpijskiej w klasie RSX³⁴.

Werner Urbański, trener pływania, absolwent 1956 r.

Szlifywał talent sportowy Artura Wojdata – brązowego medalisty igrzysk olimpijskich w Seulu w 1988 r., 15-krotnego mistrza Polski na dystansach 50, 100, 200 i 400 m stylem dowolnym, srebrnego medalistę Mistrzostw Europy Juniorów w Splicie na dystansie 200 m stylem dowolnym, rekordzisty świata na 400 m stylem dowolnym.

Szkoleni przez Wenera Urbańskiego zawodnicy ustanawiali rekordy kraju i zdobywali tytuły mistrzów Polski (Jerzy Czapliski, Grażyna Cabaj, Marek Wiktorowski, Piotr Gaik).

Trenował zawodniczkę Klubu Sportowego MASS – Mólundal w Szwecji Christę Wallin, która zdobyła srebrny medal na igrzyskach w Barcelonie w 1992 r. w sztafecie 4×200 stylem dowolnym i złoty medal mistrzostw świata w Rzymie w 1994 r. a także Johana Setterberga, brązowego medalistę mistrzostw Europy juniorów oraz zdobywcę wiele medalu mistrzostw Szwecji.

Wenera Urbańskiego powoływano na obozy kadry narodowej i olimpijskiej w pływaniu. Opracowywał też programy szkoleniowe. Odbył staże na Węgrzech i w USA. Po powrocie ze Szwecji w 1995 r. pracował jako szef wyszkolenia sportowego w Klubie Sportowym „Posnania” w Poznaniu. Współuczestniczył w prowadzeniu specjalizacji sportowej w poznańskiej AWF. W 1999 r. powołano go do prowadzenia przygotowań olimpijskich z kadrą narodową Polski, m.in. z Otylią Jędrzejczak w składzie.

Od 2003 r. związał się szkoleniowo z zawodnikami polskiego triathlonu. Obecnie prowadzi treningi w sekcji pływackiej UAM w Poznaniu (triathlon)³⁵.

³⁴ Relacja pisemna Pawła Kowalskiego z 5.12.2015 r.

³⁵ Relacja ustna Wenera Urbańskiego z 15 października 2015 r.

Czesław Szulc, zawodnik i trener pływania, absolwent 1977 r.³⁶

W 1963 r. ukończył Zasadniczą Szkołę Samochodową w Poznaniu i pracował jako mechanik samochodowy w poznańskim Miejskim Przedsiębiorstwie Komunikacyjnym. Po odbyciu zasadniczej służby wojskowej w 1967 r. podjął pracę w PKP. W latach 1968–1971 kontynuował naukę w Technikum Kolejowym w Poznaniu³⁷(specjalizacja – silniki spalinowe)³⁸. Studiował zaocznie na kierunku nauczycielskim Wydziału Wychowania Fizycznego AWF w Poznaniu. 14 maja 1977 r. otrzymał tytuł magistra wychowania fizycznego (nr dyplomu 2168)³⁹ na podstawie pracy magisterskiej pt. *Dynamika rozwoju wyników w pływaniu w karierze sportowej Czesława Szulca*⁴⁰.

Był zawodnikiem sekcji pływackiej Kolejowego Klubu Sportowego „Lech” w Poznaniu. Uzyskał I klasę sportową. Wielokrotnie reprezentował barwy okręgu poznańskiego oraz narodowe. W 1973 r. należał do czołowych zawodników w kraju specjalizujących się w pływaniu długodystansowym⁴¹. Równocześnie prowadził zajęcia jako instruktor pływania z najmłodszymi grupami.

Od 1976 r. pracował w Szkole Podstawowej nr 14 u boku trenerów Andrzeja Daszkiewicza, Wernera Urbańskiego i innych. Zawodnicy trenujący w tej szkole zdominowali wówczas polskie pływanie w kategorii juniorów⁴².

Od września 1977 r. do 1982 r. Czesław Szulc pracował w sekcji pływackiej Międzyszkolnego Klubu Sportowego „Iskra” w Koninie oraz jako nauczyciel pły-

³⁶ A. AWF w Poznaniu, Teczka akt osobowych Czesława Szulca, Dyplom ukończenia studiów przez Cz. Szulca AWF w Poznaniu z 14.05.1977 r. Studia rozpoczął w 1973 r. (nr albumu studenckiego – indeksu nr 1400). Odbył je w zakresie wychowania fizycznego.

³⁷ A. AWF w Poznaniu, Teczka akt osobowych Czesława Szulca, Życiorys Cz. Szulca, Poznań, 10.05. 1973 r. Zamieszkały w Poznaniu, na Oś. Wielkiego Października 10/19.

³⁸ Tamże, Teczka akt osobowych Czesława Szulca, Kwestionariusz osobowy Czesława Szulca.

³⁹ Tamże, Teczka akt osobowych Czesława Szulca, Dyplom ukończenia studiów przez Cz. Szulca w AWF w Poznaniu z 14.05.1977 r. rozpoczął w 1973 r. (nr albumu studenckiego – indeksu nr 1400). Odbył je w zakresie wychowania fizycznego.

⁴⁰ A. AWF w Poznaniu, Teczka akt osobowych Czesława Szulca, Opinia pracy magisterskiej Czesława Szulca. Napisał ją pod kierunkiem doc. dra Jerzego Matyni w Zakładzie Sportów Wodnych AWF w Poznaniu. Praca ta składała się z osobistych notatek autora dotyczących „realizowanego przez niego procesu startowego o kształtowania się jego wyników sportowych w latach 1960–1973. Autor zaprezentował liczbę jednostek treningowych przepłyniętych kilometrów w sezonie zimowym i letnim oraz rozwoju wyników sportowych w konkurencjach 50, 100, 200 m stylem dowolnym oraz 100 i 200 m stylem motylkowym. Autor dokonał analizy statystycznej dla której opracował 25 tabel i 5 wykresów zamieszczonych w aneksach pracy. Na podstawie analizy materiału stwierdził, że najlepsze wyniki sportowe uzyskał w 21. roku życia i po dziewięciu latach treningu wykazał związek przyrostu jakościowego i ilościowego treningu na wzrost wyników oraz stwierdził, że w 11.–12. roku kariery sportowej wyniki zaczęły ulegać pogorszeniu”.

⁴¹ A. AWF w Poznaniu, Teczka akt osobowych Czesława Szulca, Pismo Prezesa Poznańskiego Okręgowego Związku Pływackiego mgra Jerzego Dziecioła do Studium Zaocznego AWF w Poznaniu z dnia 15 maja 1973 r.; J. Osiegiński, *Wielkopolski sport pływacki. Wzloty i upadki*, Wyd. eMPI², Poznań 2007, s. 42.

⁴² Zob. J. Osiegiński, *Wielkopolski sport pływacki...*, s. 43.

wania klasie o poszerzonym programie wychowania fizycznego ze specjalnością pływacką w konińskiej Szkole Podstawowej nr 7. Szkolone przez niego zawodniczki uzyskały wiele medali mistrzostw Polski⁴³.

Po przeniesieniu się do Szkoły Mistrzostwa Sportowego w Poznaniu trenował Rafała Szukałę (który wcześniej zaczynał pod okiem Leszka Szymkowiaka w KS „Wata” Poznań). Rafał w 1992 r. na igrzyskach w Barcelonie zdobył pierwszy w historii polskiego pływania srebrny medal olimpijski na dystansie 100 m stylem motylkowym⁴⁴.

Czesław Szulc⁴⁵ zmarł 1 maja 2011 r. w Poznaniu.

Janusz Czerwiński, trener piłki ręcznej, nauczyciel akademicki, profesor, doktor honoris causa, absolwent 1970 r.⁴⁶

Kierowana przez niego i Stanisława Majorka reprezentacja Polski w piłce ręcznej wywalczyła brązowy medal na igrzyskach olimpijskich w Montrealu w 1976 r. Szkołę podstawową ukończył w Ostrowii Mazowieckiej, średnią – w Kłodzku⁴⁷, Studium Nauczycielskie Wychowania Fizycznego w 1962 r. w Gdańsku. W 1970 r. stał się absolwentem Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Poznaniu⁴⁸. Pracę doktorską (*Dynamika rozwoju sprawności ogólnej i specjalnej zawodników kadry narodowej w piłce ręcznej mężczyzn*) obronił w 1974 r. również na poznańskiej AWF, a pracę habilitacyjną – w Instytucie Kultury Fizycznej w Leningradzie w 1990 r. (*Teoretyczne i metodyczne podstawy doskonalenia systemu szkolenia piłkarzy ręcznych w Polsce*). Profesorem nadzwyczajnym został w 1996 r., a tytuł profesora zwyczajnego nauk o kulturze fizycznej uzyskał w 1998 r.⁴⁹ J. Czerwiński jest autorem ponad 250 publikacji naukowych, z których wiele wyników badań zostało wdrożonych do praktyki sportowej⁵⁰. Napisał 15 książek, których tematyka to m.in.

⁴³ Zob. M. Łuczak, *Pływanie w Koninie*, „Przegląd Koniński” 1992, nr 14, s. 10.

⁴⁴ Zob. J. Osieglowski, *Wielkopolski sport pływacki...*, s. 45.

⁴⁵ A. AWF w Poznaniu, Teczka akt osobowych Czesława Szulca, Pismo Prezesa Poznańskiego Okręgowego Związku Pływackiego mgra Jerzego Dziecioła do Studium Zaocznego AWF w Poznaniu z dnia 15 maja 1973 r.

⁴⁶ Tamże, Teczka akt osobowych Janusza Czerwińskiego.

⁴⁷ Świadcstwo ukończenia Liceum Felczerskiego w Kłodzku, Kłodzko 22 czerwca 1955 r.

⁴⁸ *Janusz Czerwiński – 50 lat z piłką ręczną*, Gdańsk 2012, s. 14.

⁴⁹ Zob. K. Kochanowicz, *Opinia do wniosku o nadanie godności doctora honoris causa Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku prof. dr hab. Januszowi Czerwińskiemu*, [w:] *Janusz Czerwiński – doctor honoris causa Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku*, Gdańsk 2003, s. 41. Jego główne zainteresowania badawcze oscylowały wokół problematyki obciążeń treningowych w rocznym cyklu szkoleniowym oraz metod treningu nowoczesnego. To ostatnie zawarł w ekspertyzie przygotowanej na zamówienie EHF *Handball – Description of the Game* (Wiedeń 1993) oraz w trzech pracach zwartych *El Balonmano: tecnica, tactica y entrenamiento* (w języku hiszpańskim, Barcelona, 1993), *Próba prognozy wyniku gry w piłkę ręczną* (Gdańsk 1995) oraz *Metodyczne i badawcze aspekty procesu wieloletniego treningu piłkarzy ręcznych* (Gdańsk 1995).

⁵⁰ Życiorys Janusza Czerwińskiego (maszynopis) w zbiorach autora.

„opracowania wielowymiarowych metod analizy techniki i taktyki, zastosowanych w treningu reprezentacji Polski w piłce ręcznej w latach 1994–1996; opracowania nowych rozwiązań zwiększających efektywność szkolenia w systemie koncepcji rozwoju piłki ręcznej; udoskonalenia doboru dzieci do gry w piłkę ręczną i opracowanie koncepcji programu szkolenia uwzględniające uwarunkowania biologiczne, wynikające z rozwoju osobniczego”⁵¹

W młodości grał w piłkę popularnie nazywaną „szmacianką” oraz w koszykówkę i piłkę ręczną w Kłodzku i Nysie, a od 1959 r. w Gdańsku. W piłkę ręczną grał w 7-osobowej drużynie w wydaniu halowym oraz w I lidze zespołów 11-osobowych drużyn. Od 1962 r. pracował jako nauczyciel w szkole podstawowej i prowadził zajęcia w Klubie Sportowym „Spójnia” w Gdańsku z grupą młodzików i juniorów (zdobył z drużyną juniorów mistrzostwo Polski w 1965 r.). W klubie tym równocześnie grał jako zawodnik. W sezonie 1964/1965 wywalczył wicemistrzostwo Polski. Od 1961 r. reprezentował Polskę w meczach międzynarodowych (15-krotnie)⁵², w tym na mistrzostwach świata w piłce ręcznej w 11-osobowej w Szwajcarii w 1963 r., gdzie zajął z zespołem czwarte miejsce. Trenerem kadry narodowej reprezentacji został w 1967 r. Pod jego kierunkiem najpierw reprezentacja Polski piłki ręcznej zajęła czwarte miejsce w mistrzostwach świata w 1974 r., rok później wywalczyła drugie miejsce w Pucharze Świata, a w 1976 r. zdobyła brązowy medal olimpijski, jedyny w narodowej historii tej dyscypliny sportu⁵³. Z polską reprezentacją pracował jako trener przez 10 lat (do 1976 r.), z zespołami Islandii – dwa lata (1976–1978) i Grecji – cztery lata (1984–1987). Trzykrotnie powierzano mu funkcję selekcjonera reprezentacji Europy w piłce ręcznej. Gdy pełnił stanowisko trenera KS „Spójnia” Gdańsk, szkolony przez niego zespół zdobył trzykrotnie tytuł mistrza Polski (w 1968 r. i 1969–1970). W 1973 r. Janusz Czerwiński uzyskał tytuł trenera klasy mistrzowskiej z zakresu piłki ręcznej.

W 1972 r. zatrudniony został w Zakładzie Zespołowych Gier Sportowych w Wyższej szkole Wychowania Fizycznego w Gdańsku. Od 1977 r. był wicedyrektorem Instytutu Sportu w Akademii Wychowania Fizycznego w Gdańsku, następnie dziekanem Wydziału Wychowania Fizycznego (1977–1981), prorektorem ds. dydaktycznych (1987–1990), prorektorem ds. nauki i współpracy z zagranicą (1994–1996), rektorem (1981–1984; 1996–2002), kierownikiem Katedry Teorii i Metodyki Zespołowych Gier Sportowych i Sportów Walki AWF i S w Gdańsku (od 1991 r.). W latach 1997–2002 przewodniczył Konferencji Rektorów Akademickich Szkół w Polsce⁵⁴.

⁵¹ T. Riedl, *Laudacja promotorska*, [w:] *Janusz Czerwiński – doctor honoris causa*, s. 13. Życiorys Janusza Czerwińskiego (maszynopis) w zbiorach autora. W latach 90. XX w. publikował prace w kwartalniku metodycznym *Handball* (pod auspicjami EHF), którego był redaktorem do 2004 r. W latach 1993–1995 pełnił funkcję redaktora naczelnego kwartalnika metodycznego *Handball* (wydawany w Wiedniu). Wydawał też w oficynach wydawniczych Wingatte Institut (Izrael) i Instytutu Kultury Fizycznej (Kijów).

⁵² *Janusz Czerwiński – 50 lat z piłką...*, s. 14–24.

⁵³ <http://awf.gdansk.sisco.info/zalaczniki/308/Czerwinski.pdf>

⁵⁴ Życiorys Janusza Czerwińskiego (maszynopis) w zbiorach autora.

Pod jego kierunkiem 7 osób obroniło prace doktorskie. Równocześnie recenzował 10 prac habilitacyjnych i przedstawił 6 wniosków o nadanie tytułu profesora nauk o kulturze fizycznej⁵⁵.

J. Czerwiński pełnił wiele funkcji: wiceprezesa Związku Piłki Ręcznej w Polsce (1979–1984), prezesa (1988–1996), honorowego prezesa Związku Piłki Ręcznej. W 2002 r. wybrano go na stanowisko Przewodniczącego Rady Polskiej Konfederacji Sportu. W Europejskiej Federacji Piłki Ręcznej (EHF) pracował w Komisji Metodyczno-Trenerskiej.

Janusz Czerwiński otrzymał tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Wychowania Fizycznego i Sportu w Kijowie w 2002 r., a rok później tym samym wyróżniła go macierzysta uczelnia. W roku 2002 nadała mu tytuł Honorowego Rektora AWF. 12 maja 2001 r. Uniwersytet Jagielloński wraz Polskim Komitetem Olimpijskim oraz redakcjami „Przeglądu Sportowego” i „Tempa” odznaczył prof. J. Czerwińskiego medalem Kalos Kagathos. Rok później Polski Komitet Olimpijski wręczył mu wyróżnienie Fair Play 2000 w kategorii „zawodnik, który zakończył karierę sportową, a wyróżnił się godnym życiem i sportowym duchem walki”.

Janusz Czerwiński otrzymał najwyższe odznaczenia Międzynarodowej Federacji Piłki Ręcznej (2002) i Europejskiej Federacji Piłki Ręcznej (EHF, 2004)⁵⁶.

Zakończenie

Należy stwierdzić, że niektórzy absolwenci Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego, a od 1972 r. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, przejawiali uzdolnienia sportowe, kwalifikując się do kadry narodowej oraz olimpijskiej w uprawianych przez siebie dyscyplinach. Niekiedy osiągnęli znaczne sukcesy na arenie międzynarodowej, kwalifikując się do finałów na igrzyskach olimpijskich.

Dzięki studiom na poznańskiej AWF uzyskali niezbędną wiedzę z zakresu teorii treningu sportowego i przygotowania do uczestnictwa w zawodach sportowych zarówno pod względem fizycznym, jak i psychologicznym. Dzięki temu szkoleni przez nich sportowcy osiągnęli sukcesy w igrzyskach olimpijskich, mistrzostwach świata i Europy, pucharach świata i Europy oraz innych zawodach. Niektórzy trenerzy pracowali nie tylko z zawodnikami reprezentacji Polski, ale także z zawodnikami reprezentacji innych krajów przygotowując medalistów olimpijskich, mistrzostw świata i Europy.

Najwięcej złotych medali na igrzyskach olimpijskich zdobyli zawodnicy trenowani przez Krzysztofa Kisiela – 4 w chodzie sportowym. Wśród szkoleniowców absolwentów AWF w Poznaniu jest jedenastu, których zawodniczki i zawodnicy wywalczyli 20 medali olimpijskich (5 złotych, 5 srebrnych, 10 brązowych), w lekkiej atletyce 6 medali (4 złote, 1 srebrny i 1 brązowy), wioślarstwie 3 medale

⁵⁵ T. Riedl, *Laudacja promotorska*, [w:] *Janusz Czerwiński – doctor honoris causa ...*, s. 13.

⁵⁶ Życiorys Janusza Czerwińskiego (maszynopis) w zbiorach autora.

(1 złoty, 1 srebrny i 1 brązowy), kajakarstwie 5 medali (1 srebrny, 4 brązowe), pływaniu 3 medale (2 srebrne i 1 brązowy), żeglarskim 2 medale (2 brązowe) i piłce ręcznej jeden medal (jeden brązowy).

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu

Arkusze ewidencyjne na trenera II klasy w lekkiej atletyce.

Dyplom ukończenia Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu Nr 8433 z 18.06.1993 r.

Świadectwo ukończenia Liceum Felczerskiego w Kłodzku, Kłodzko 22 czerwca 1955 r.

Teczka akt osobowych Czesława Szulca, Dyplom ukończenia studiów przez Cz. Szulca AWF w Poznaniu z 14.05.1977 r., Kwestionariusz osobowy Czesława Szulca, Opinia pracy magisterskiej Czesława Szulca, Pismo Prezesa Poznańskiego Okręgowego Związku Pływackiego mgra Jerzego Dziecioła do Studium Zaocznego AWF w Poznaniu z dnia 15 maja 1973 r., Życiorys Cz. Szulca, Poznań, 10.05.1973 r.

Teczka akt osobowych Janusza Czerwińskiego.

Teczka akt osobowych mgr. Aleksandra Wojciechowskiego, nr dyplomu 1783. Życiorys kandydata Aleksandra Wojciechowskiego. Podanie o przyjęcie na Wydział Wychowania Fizycznego Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Poznaniu.

Teczka akt osobowych mgr. Sławomira Nowaka, Nr dyplomu 596, Życiorys.

Teczka akt personalnych Krzysztofa Kisiela, nr dyplomu 1803.

Życiorys Janusza Czerwińskiego, maszynopis w zbiorach autora.

Życiorys przygotowany przez mgr. Tomasza Kryka w dniu 15 grudnia 2013 r. Maszynopis w posiadaniu autora.

II. Prasa i czasopisma

„AWF Press” 2013.

„Kronika AWF Poznań” 1976/1977.

„Przegląd Koniński” 1992.

„Żak Kaliski” 2014.

III. Relacje ustne i pisemne

Relacja pisemna Mariana Drażdżewskiego z 7.10.2014 r.

Relacja pisemna Marcina Witkowskiego z 5.11.2014 r.

Relacja ustna Wernera Urbańskiego z 15 października 2015 r.

IV. Źródła internetowe

<http://awf.gdansk.sisco.info/zalaczniki/308/Czerwinski.pdf>

[http://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Wojciechowski_\(trener\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Wojciechowski_(trener))

<http://www.sportowefakty.pl/inne/44837/aleksander-wojciechowski-wioslarskim-trenerem-2008-roku>. Polska Agencja Prasowa | 2008–11–08, 21:56

https://pl.wikipedia.org/wiki/Robert_Korzeniowski [dostęp: 29.01.2016].

B. Literatura

I. Publikacje

- Eider J., Eider P., *Olimpijczycy i paraolimpijczycy województwa zachodniopomorskiego Londyn 2012*, Szczecin 2012.
- Eider J., *Olimpijczycy i paraolimpijczycy klubów sportowych województwa zachodniopomorskiego – Ateny 2004. Olympians and Paralympian's of sports clubs of the West Pomerania province – Athens 2004*, Szczecin 2004.
- Eider J., *Olimpijczycy i paraolimpijczycy województwa zachodniopomorskiego – Pekin 2008*, Szczecin 2009.
- Gaj J., *Wyższa Szkoła Wychowania Fizycznego w Poznaniu w latach 1950/1951–1972/1973*, [w:] J. Gaj (red.), *Dzieje Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu (1919–1994)*, „Monografie AWF w Poznaniu” nr 312, Poznań 1996.
- Jackowski J., *Morfologiczne podstawy procesów selekcyjnych wśród młodzieży uprawiającej lekkoatletykę*, „Roczniki Naukowe WSWF w Poznaniu” 1968, z. 16.
- Janusz Czerwiński – 50 lat z piłką ręczną, Gdańsk 2012.
- Kochanowicz K., *Opinia do wniosku o nadanie godności doctora honoris causa Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku prof. dr hab. Januszowi Czerwińskiemu*, [w:] Janusz Czerwiński – doctor honoris causa Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku, Gdańsk 2003.
- Łuczak M., *Wojciech Lipoński*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Naukowego Kultury Fizycznej”, Gorzów Wlkp. 2009, nr 10.
- Osięgłowski J., *Wielkopolski sport pływacki. Wzloty i upadki*, Wyd. eMPI², Poznań 2007.
- Poprawski B., Stawczyk Z., *Ćwiczenia ogólnorozwojowe lekkoatlety*, Seria: „Skrypty WSWF” 1972, nr 13.
- Riedl T., *Laudacja promotorska*, [w:] Janusz Czerwiński – doctor honoris causa Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku, Gdańsk 2013.
- Stawczyk Z., Hoffmann K., Jackowski J. i in., *Podstawowe formy pracy treningowej młodych lekkoatletów*, „Skrypty WSWF nr 9”, Poznań 1971.
- Stawczyk Z., *Z badań rozkładu tempa w chodach lekkoatletycznych na dystansach 20 i 50 kilometrów*, w: IV Sympozjum Rola rytmów biologicznych w wychowaniu fizycznym i sporcie, „Monografie WSWF w Poznaniu” 1973, nr 43.
- Wachowski E., *Wybitni trenerzy i sportowcy poznańskiej uczelni wychowania fizycznego*, „Monografie nr 155”, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 1979.
- Woltmann B., *Ryszard Wryk*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Naukowego Kultury Fizycznej”, Gorzów Wlkp. 2013, nr 14.
- Wryk R., *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Wyd. Nauka i Innowacje, Poznań 2015.
- Wryk R., *Początki ruchu olimpijskiego w Polsce*, Wyd. Nauka i Innowacje, Poznań 2012.
- Wryk R., *Sport olimpijski w Polsce 1919–1939. Biogramy olimpijczyków*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2006.

II. Prace niepublikowane

Brzuchalski M., *Analiza zmian cech fizycznych u młodzieży uprawiającej kajakerstwo w okresie startowym*, Poznań 1981.

Janiak A., *Rozwój lekkiej atletyki na Ziemi Kaliskiej w latach 1919–2008*, maszynopis pracy doktorskiej, Gorzów Wlkp. 2011.

**Prominent trainers of Olympic medalists – graduates
of the “Eugeniusz Piasecki” Academy of Physical Education
in Poznan**

Abstract

The article presents profiles of 11 notable coaches, who graduated from the Academy of Physical Education in Poznań (AWF): Michał Brzuchalski, Janusz Czerwiński, Marian Drażdżewski, Krzysztof Kisiel, Paweł Kowalski, Tomasz Andrzej Kryk, Sławomir Nowak, Czesław Szulc, Werner Urbański, Marcin Witkowski and Aleksander Wojciechowski. The knowledge gained during the study of the theory of sports training and preparation for participation in sports competitions allowed them to train successfully many representatives of Poland and other countries at the Olympic Games, World and European Championships and other events of high rank. Among those athletes there are representatives of athletics, swimming, sailing, canoeing, rowing and handball.

Keywords: biography, Olympic games, sport

CZĘŚĆ II

TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU

Mariola RADZIŃSKA*

Leonard NOWAK**

Maria Alicja NOWAK***

Satysfakcja z wyboru studiów a zamierzenia zawodowe studentów wychowania fizycznego

Streszczenie

Poczucie satysfakcji studiujących może być istotnym czynnikiem w krystalizowaniu się planów zawodowych związanych z kierunkiem studiów, niezadowolone zaś skłania ku poszukiwaniu alternatywnych dróg zawodowych.

Celem podjętych badań było poznanie satysfakcji z wyboru studiów i deklaracji ponownego ich wyboru w kontekście zamierzeń zawodowych studentów wychowania fizycznego. Wyniki przedstawionych badań stanowią fragment ewaluacji jakości kształcenia w Zamiejscowym Wydziale Kultury Fizycznej w Gorzowie Wielkopolskim poznańskiej Akademii Wychowania Fizycznego. Badaniami objęto trzy grupy studentów: z II i III r. pierwszego stopnia oraz I r. drugiego stopnia. Spośród 226 respondentów 188 wyrażało satysfakcję z podjętych studiów (83,2%), a ponowny wybór zadeklarowało 140 z nich. Wyłoniono także 38 studentów (16,8%) niezadowolonych ze studiów, którzy nie wybraliby ponownie tego kierunku. W badaniach zastosowano sondaż diagnostyczny z wykorzystaniem techniki ankiety audytoryjnej, wywiadu nieskategoryzowanego oraz analizy dokumentów. Materiał empiryczny poddano obliczeniom statystycznym stosownie do liczebności i cech zmiennych. Do wnioskowania statystycznego zastosowano frekwencję cech oraz test niezależności chi-kwadrat. W obliczeniach wykorzystano pakiet Statistica 12 (StatSoft, Inc. 2015 Statistica for Windows).

Większość studentów jest zadowolona z podjętych studiów i jednocześnie deklaruje ponowny ich wybór. Te osoby swoje plany zawodowe najczęściej wiązały z pracą na stanowisku nauczyciela wychowania fizycznego i w instytucjach związanych z kulturą fizyczną. Kobiety częściej planowały pracę w instytucjach kultury fizycznej, natomiast mężczyźni w zawodzie nauczyciela wychowania fizycznego.

* Dr, AWF w Poznaniu, Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wlkp., e-mail: radzinska@awf-gorzow.edu.pl.

** Prof. dr hab., AWF w Poznaniu, Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wlkp., e-mail: zdrosko@gmail.com.

*** Dr hab., Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia, e-mail: maria-nowak@wp.pl.

Związki między liczbą osób usatysfakcjonowanych wyborem studiów i deklaracją ponownego ich wyboru a ich zamierzeniami zawodowymi, są zbliżone do rezultatów badań uzyskanych w innych uczelniach wychowania fizycznego. W celu doskonalenia systemu jakości kształcenia istnieje konieczność permanentnej jego oceny na każdym etapie kształcenia.

Słowa kluczowe: studenci wychowania fizycznego, plany zawodowe, satysfakcja z wyboru studiów

Wstęp

Proces tworzenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego przyniósł znaczące zmiany w postrzeganiu roli i znaczenia szkół wyższych. Wizerunek instytucji dostarczającej kapitału intelektualnego dla narodowej kultury i gospodarki stał się dominujący. W związku z tym wzrosły oczekiwania wobec funkcji dydaktycznych i naukowo-badawczych uczelni. Interesariusze zewnętrzni postulują, by szkoła wyższa stała się miejscem tworzenia nowoczesnej wiedzy we współpracy ze środowiskiem społeczno-ekonomicznym, w wymiarze zarówno lokalnym, jak i międzynarodowym¹.

Studenci w trakcie studiów przygotowują się do pełnienia określonych funkcji zawodowych i społecznych, związanych najczęściej ze studiowanym kierunkiem. Wybór zawodu i kierunku kształcenia zwykle łączy się z oczekiwanym, przyszłym wysokim statusem społeczno-ekonomicznym, rodzajem środowiska zawodowego, stylem życia, poziomem konsumpcji, dochodem². Zamierzenia zawodowe człowieka powiązane są także z wieloma innymi czynnikami, m.in. liczbą i rodzajem dostępnych miejsc pracy, prawem pracy, możliwościami, koncepcjami zatrudnienia. Koncepcje te odnoszą się do realizacji polityki państwa, której celem jest wzrost zatrudnienia, ograniczanie bezrobocia, rozwój kapitału ludzkiego i społecznego w kontekście Strategii Europa 2020, m.in. poprzez podniesienie jakości kształcenia w szkołach wyższych³.

Przeciwdziałanie obniżaniu poziomu kształcenia wiąże się z jednej strony z kwalifikacjami kadry akademickiej umożliwiającymi przygotowanie kompetentnego absolwenta, z drugiej natomiast z dopasowaniem treści kształcenia do wymagań rynku pracy⁴. W sylwetce absolwenta kierunku wychowanie fizyczne odnotowano, że otrzymuje on podstawową wiedzę oraz umiejętności z obszaru nauk społecznych, przyrodniczych oraz nauk o kulturze fizycznej, umożliwiające

¹ Zob. M. Geryk, *Spoleczna odpowiedzialność uczelni w percepcji jej interesariuszy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2009.

² Zob. C. Timoszyk-Tomczak, *Strategie konstruowania własnej przyszłości*, Wyd. Naukowe US, Szczecin 2003.

³ www.nauka.gov.pl/strategia-europa-2020/ [dostęp: 13.01.2016].

⁴ Zob. K. Denek, *Uniwersytet. Między tradycją a oczekiwaniami współczesności*, [w:] K. Denek, A. Kamińska, P. Oleśniewicz (red.), *Edukacja jutra. Aksjologiczno-kulturowy fundament edukacji jutra*, Wyższa Szkoła Humanitas, Sosnowiec 2015.

kompetentne oddziaływanie na osobowość i organizm człowieka w celu zaspokojenia jego potrzeb w zakresie rozwoju fizycznego i motorycznego oraz związanych z uczestnictwem w kulturze fizycznej⁵. Naturalnymi, w związku z tymi środowiskami pracy dla studentów tego kierunku są szkoły, placówki opiekuńczo-wychowawcze, instytucje kultury fizycznej. W najbliższych latach, wskutek niżu demograficznego, likwidacji wielu szkół, zmiany ustawy oświatowej, planów rządowych w zakresie likwidacji gimnazjów, zmian w świadczeniach emerytalnych, ten rynek pracy zmieni się znacząco⁶. Trudno jest dzisiaj oszacować, czy zwiększy to popyt na pracowników sektora edukacyjnego, czy też przyczyni się do bezrobocia w środowisku nauczycielskim.

Studenci formułują swoje oczekiwania w stosunku do uczelni w zakresie następujących wartości: praktycznych (użyteczność wykształcenia z punktu widzenia przyszłej pracy)⁷, społecznych (zaufanie i życie w grupie), emocjonalnych (zbieżność kierunku studiów z zainteresowaniami)⁸, twórczych (rozwój intelektualny), satysfakcji (zadowolenie z uzyskanych kompetencji zawodowych)⁹. Ten ostatni komponent wyraża poziom realizacji potrzeb i oczekiwań studenta w stosunku do efektów procesu kształcenia. Do ważniejszych czynni-

⁵ Rozporządzenie MNiSW z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacyjnych dla Szkolnictwa Wyższego. Dz. U. RP 2011, Nr 253, poz. 1520.

⁶ Ustawa z dnia 29 grudnia 2015 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw. Dz. U. RP 2016 r., poz. 35.

⁷ Zob. J. Eider, *Physical education faculty in Western Pomerania*. „Zeszyty Naukowe US”, nr 583. „Prace Naukowe Instytutu Kultury Fizycznej” 2009, nr 26, s. 57–72; K. Kotarska, A. Drohomirecka, M. Makris, *Physical activity and lifestyle of the elderly*, „Central European Journal of Sport Sciences and Medicine” 2014, nr 4 (8), s. 97–106; K. Kotarska, E. Wunsch, J. Raszeja-Wyszomirska i in., *Leisure time physical activity and health-related behaviors after liver transplantation: a prospective, single center study*, „Gastroenterology Review” 2015, nr 2; DOI:10.5114/pg.2015.49002; W. Łubkowska, *Young people's lifestyle as a determinant of future health of the society, based on tourism and leisure students from the University of Szczecin*, [in:] *Health and Physical Activities in Lifestyle among Children and Youth*. Banská Bystrica 2005, s. 27–39; M. Paczyńska-Jędrycka, W. Łubkowska, *Adventure/qualified tourism in the rehabilitation of juveniles*, „Central European Journal of Sport Sciences and Medicine” 2013, nr 3, s. 31–32; K. Sygit, *Fundamental significance of physical activity for seniors' health*, „Central European Journal of Sport Sciences and Medicine” 2015, Vol. 12, No. 4, p. 53–59, DOI: 10.18276/cej.2015.4-06.

⁸ Zob. M. Czechowski, J. Femiak, A. Kuk, *Kompetencje społeczne i inteligencja emocjonalna nauczycieli wychowania fizycznego i trenerów*, Wyd. AWF Warszawa, 2015; Z. Żukowska, *Standardy kompetencji zawodowych nauczycieli akademickich wobec nowego myślenia edukacyjnego*, „Pedagogika Szkoły Wyższej” 2011, nr 17, Szczecin–Warszawa, s. 50–55.

⁹ Zob. P. Botas, *The consumption values of and empowerment of student as customer in higher education and its implications for higher education policy*, [w:] P. Botas (ed.), *Positive Futures for higher education: connections, communities and criticality. Conference Papers Society for Research into Higher Education*, Newport (Great Britain) 2011; M. Radzińska, L. Nowak, M.A. Nowak, *Motives for commencing studies and expectations concerning professional competence in students who practice, used to practice or have never practiced sport*, „Central European Journal of Sport Sciences and Medicine” 2016, Vol. 13, No. 1/2016:37-45. DOI: 10.182 76/cej.2016.1-04.

ków satysfakcji ze studiowania należą także zainteresowania oraz świadomość własnych możliwości¹⁰. Zatem poczucie satysfakcji z wybranego kierunku studiów może stanowić istotny czynnik w krystalizowaniu się planów zawodowych homogenicznych z kierunkiem studiów, niezadowolenie zaś skłania ku poszukiwaniu innych dróg zawodowych.

Celem podjętych badań było poznanie satysfakcji z wyboru studiów i deklaracji ponownego ich wyboru w kontekście zamierzeń zawodowych studentów wychowania fizycznego.

Sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Jakie plany zawodowe mają studiujący wychowanie fizyczne?
2. Jak satysfakcja ze studiów wychowania fizycznego i deklaracja ponownego ich wyboru wpływa na plany zawodowe studentów?

Przyjęto następującą hipotezę: studenci usatysfakcjonowani wyborem studiów, deklarujący ponowny wybór tego kierunku wiążą swoje plany zawodowe z pracą w szkolnictwie i instytucjach kultury fizycznej.

Material i metody badań

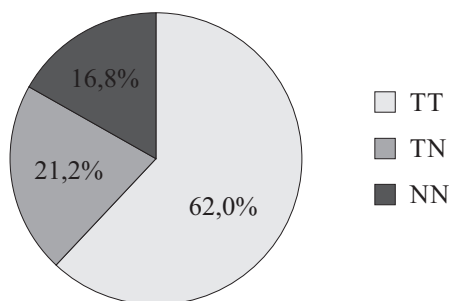
Wyniki przedstawionych badań stanowią fragment ewaluacji jakości kształcenia w Zamiejscowym Wydziale Kultury Fizycznej w Gorzowie Wlkp. poznańskiej Akademii Wychowania Fizycznego. Badaniom poddano studentów II i III roku studiów I stopnia oraz I roku II stopnia na kierunku wychowanie fizyczne. W grupie respondentów było 110 kobiet oraz 116 mężczyzn. Badani byli w wieku 19–25 lat, w tym osoby w wieku 22 lat i starsze stanowiły 73,9%. Spośród 226 respondentów 188 wyrażało satysfakcję z podjętych studiów, a ponowny wybór zadeklarowało 140 z nich. W grupie wyłoniono także 38 studentów niezadowolonych z wybranego kierunku. Te osoby nie wybrałyby ponownie studiów wychowania fizycznego.

W badaniach zastosowano sondaż diagnostyczny z wykorzystaniem techniki ankiety audytoryjnej, wywiadu nieskategoryzowanego oraz analizy dokumentów (plany studiów, treści programowe). Kwestionariusz ankiety, po weryfikacji kafeterii przez nauczycieli zaliczonych do minimum kadrowego na kierunku wychowania fizycznego, poddano badaniom pilotażowym, a następnie badaniom właściwym. Do wnioskowania statystycznego zastosowano frekwencję cech oraz test niezależności chi-kwadrat. W obliczeniach wykorzystano pakiet Statistica 12 (StatSoft, Inc. 2015 Statistica for Windows).

¹⁰ Zob. M.J. Sánchez-Ruiz, J.C. Pérez-González, K.V. Petrides, *Trait emotional intelligence profiles of students from different university faculties*, „Australian Journal of Psychology” 2010, Vol. 62: Issue 1, p. 51–57, doi:10.1080/00049530903312907.

Wyniki badań

Spośród 226 studentów większość (83,2%) stanowiły osoby zadowolone z wyboru kierunku studiów. Ponowny wybór zadeklarowało 62%. Rozpatrywanie obu odpowiedzi razem pozwala na zakwalifikowanie badanych do różnych grup (ryc. 1).

Ryc. 1. Charakterystyka procentowa badanych

Źródło: badania własne

Zastosowane symbole grup oznaczają odpowiedzi na pytanie: tak (T) lub nie (N). TT (G I) – to osoby zadowolone z wyboru studiów (Tak), deklarujące ponowny wybór (Tak), łącznie 62%; TN (G II) – osoby zadowolone ze studiów (Tak), ale niedeklarujące ponownego wyboru tego kierunku (Nie), razem 21,2%; NN (G III) – respondenci niezadowoleni ze studiów (Nie), którzy nie wybraliby ponownie tego kierunku (Nie), stanowiący 16,8% badanych.

Studenci wychowania fizycznego najczęściej pochodzili z miast (71,9%) (tab. 1). Większość z nich podejmowała pracę zarobkową (54,3%). W porównaniu z G I, istotnie częściej pracowali zarobkowo studenci z grupy G II (TN) oraz G III (NN) (odpowiednio: 45,2%; 68,8%; 68,4%) ($p \leq 0,01$ dla testu χ^2). Większość respondentów oceniła swoją sytuację materialną jako bardzo dobrą (54,1%). W G III (NN) było mniej ocen dobrych, natomiast więcej dostatecznych (odp.: 19,4%; 22,2%) ($p \leq 0,05$ dla testu χ^2).

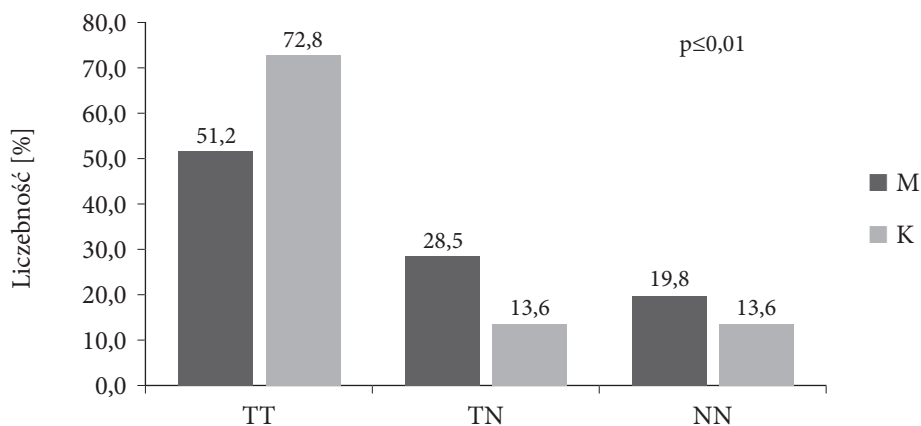
Stwierdzono statystycznie istotną zależność między płcią a zadowoleniem z wyboru i ewentualnym ponownym wyborem studiów wychowania fizycznego ($p \leq 0,01$ dla testu χ^2). Kobiety częściej odczuwały pełną satysfakcję i wybrałyby ten kierunek ponownie (72,8%) (G I – TT). Mężczyźni bardziej krytycznie odnieśli się do swoich preferencji. Pomimo zadowolenia ze studiów nie wybraliby tego kierunku po raz drugi (28,5%), a niezadowoleni ze studiów poszukiwaliby innych (19,8%) (odp.: G II – TN; G III – NN) (ryc. 2).

Tab. 1. Charakterystyka społeczno-ekonomiczna studentów wychowania fizycznego (test niezależności χ^2)

Wyszczególnienie	Kategorie studentów			Ogółem n=226	
	G I (TT) n=140	G II (TN) n=48	G III (NN) n=38		
	%			n	%
Miejsce zamieszkania:					
Miasto	67,4	81,3	76,3	161	71,9
Wieś	32,6	23,7	18,7	63	28,1
Praca zarobkowa**					
Tak	45,2	68,8	68,4	120	54,3
Nie	54,8	31,2	31,8	101	45,7
Sytuacja materialna*					
Bardzo dobra	53,7	52,1	58,3	118	54,1
Dobra	39,6	39,6	19,4	79	36,2
Dostateczna	6,7	8,3	22,2	21	9,7

Uwaga: Wartość p dla testu χ^2 oznaczono następująco: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Źródło: badania własne

Ryc. 2. Akceptacja wybranego kierunku studiów w zależności od płci (test niezależności χ^2)

Źródło: badania własne

Respondenci najczęściej pragnęliby pracować w instytucjach kultury fizycznej i w szkole, jako nauczyciele wychowania fizycznego (tab. 2). Około 17% badanych planowało zdobycie innego zawodu, pracę w instytucjach niezwiązanych z kulturą fizyczną lub wyjazd zagraniczny w celach zarobkowych (8%). Poszczególne grupy w swoich planach zawodowych bycia nauczycielem wychowania fizycznego i wyjazdów za granicę dla poprawy sytuacji finansowej różniły się istotnie statystycznie (odp.: $p \leq 0,01$ dla testu χ^2 ; $p \leq 0,05$ dla testu χ^2). Osoby

z G I (TT) najczęściej wyrażały chęć wykonywania zawodu nauczyciela wychowania fizycznego. Po zakończeniu studiów wyjazd za granicę w celach zarobkowych planowały częściej osoby z G II (TN), zadowolone ze studiów, ale niedeklarujące ponownego wyboru.

Tab. 2. Plany zawodowe respondentów w zależności od satysfakcji z wyboru studiów i deklaracji ponownego wyboru (test niezależności χ^2)

Plany zawodowe	Kategorie studentów			Ogółem n=226	
	G I (TT) n=140	G II (TN) n=48	G III (NN) n=38	n	%
	%				
Instytucje kultury fizycznej	69,5	19,1	11,4	105	46,5
Nauczyciel wychowania fizycznego**	73,2	19,5	7,3	82	36,3
Zdobycie innego zawodu	56,4	15,4	28,2	39	17,3
Instytucje niezwiązane z kulturą fizyczną	65,8	18,4	15,8	38	16,8
Wyjazd za granicę w celach zarobkowych*	33,3	38,9	27,8	18	8,0

Uwaga: Wartość p dla testu χ^2 oznaczono następująco: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Źródło: badania własne

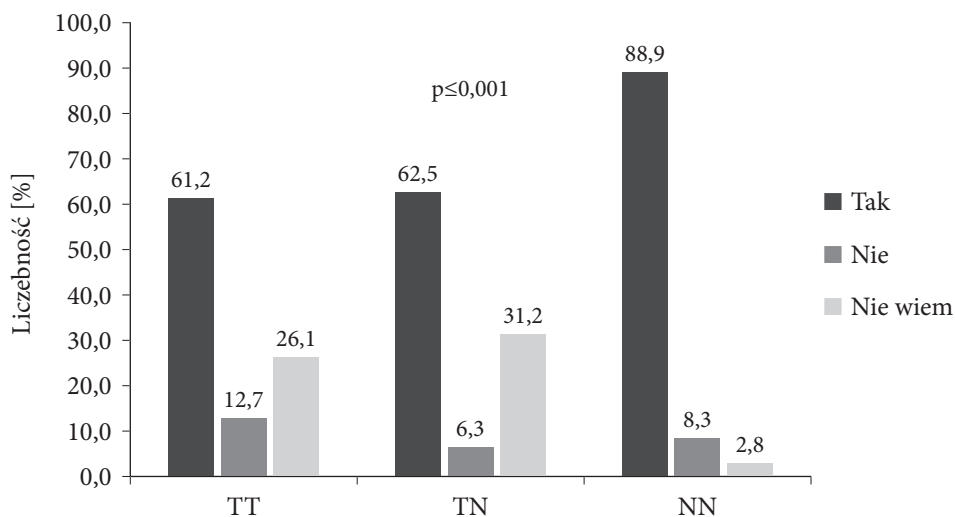
Plany zawodowe studentek w porównaniu ze studentami nie różniły się znacząco (ryc. 3). Można zaobserwować, że kobiety wybierały częściej pracę w instytucjach kultury fizycznej, natomiast mężczyźni pracę nauczyciela wychowania fizycznego, w instytucjach niezwiązanych z kulturą fizyczną oraz wyjazd za granicę. Około 20% mężczyzn planuje zdobyć inny zawód.

Ryc. 3. Plany zawodowe kobiet (K) i mężczyzn (M) (test niezależności χ^2)

Źródło: badania własne

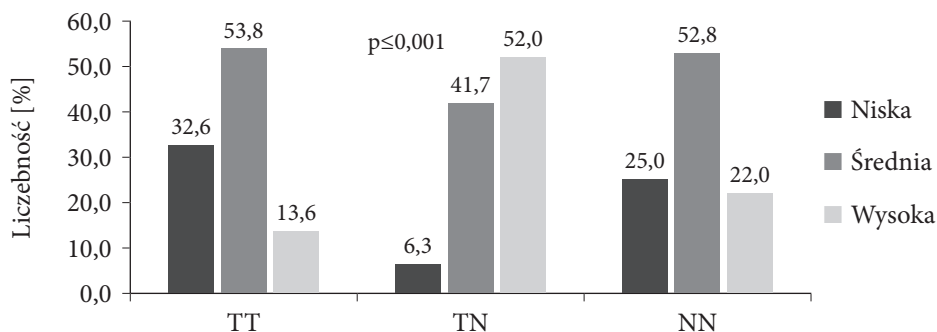
Stwierdzono zróżnicowane podejście do permanentnego kształcenia się pomiędzy studentami ($p \leq 0,01$ dla testu χ^2). Konieczność uzupełniania wiedzy po studiach częściej deklarowały osoby niezadowolone z wybranego kierunku studiów, które nie wybrałyby go ponownie G III (NN) (88,9%). W G I (TT) i G II (TN) było więcej badanych, którzy nie wiedzieli, czy istnieje taka konieczność (odp.: 26,1%; 31,2%). Niezrozumiała jest postawa wielu osób z G I (TT), które uznały, że nie muszą uzupełniać wiedzy po studiach (12,7%) (ryc. 4).

Ryc. 4. Konieczność uzupełniania wiedzy w opinii badanych (test niezależności χ^2)

Źródło: badania własne

Dominują średnie oceny pozycji społecznej nauczyciela wychowania fizycznego (ryc. 5).

Ryc. 5. Pozycja społeczna zawodu nauczyciela wychowania fizycznego na tle innych zawodów w opinii respondentów (test niezależności χ^2)

Źródło: badania własne

Jako wysoką pozycję tego zawodu ocenili studenci niezadowoleni z wyboru tego kierunku, którzy nie dokonaliby tego wyboru po raz drugi (22%); jako niską – studenci zadowoleni z dokonanego wyboru, deklarujący ponowny wybór (32,6%) ($p \leq 0,001$ dla testu χ^2).

Tab. 3. Motywy wyboru studiów wychowania fizycznego przez osoby zadowolone z dokonanego wyboru i deklarujące ponowny wybór (test niezależności χ^2)

Motywy	Kategorie studentów			Ogółem n=226	
	G I (TT) n=140	G II (TN) n=48	G III (NN) n=38	n	%
	%				
Posiadanie predyspozycji sportowych	67,0	22,0	11,0	100	44,3
Perspektywa ciekawej pracy w sporcie	66,3	18,1	15,7	83	36,7
Zainteresowanie rekreacją fizyczną*	74,4	16,6	9,0	78	34,5
Potrzeba samorealizacji*	62,8	28,7	8,5	70	31,0
Możliwości rozwijania kariery sportowej*	62,5	29,7	7,8	64	28,3
Uprawianie sportu wyczynowego przed studiami	67,9	20,8	11,3	53	23,5
Chęć pracy w innych instytucjach kultury fizycznej	68,9	11,1	20,0	45	19,9
Przekonanie o konieczności uzyskania kwalifikacji*	73,2	21,9	4,9	41	18,1
Konieczność uzyskania wyższego wykształcenia*	76,3	18,4	5,3	38	16,8
Chęć pracy w szkolnictwie**	86,5	5,4	8,1	37	16,4
Przekonanie o atrakcyjności studiów	70,3	10,8	18,9	37	16,4
Przekonanie o wysokim prestiżu społecznym zawodu nauczyciela	57,2	17,1	25,7	35	15,5
Przekonanie o wysokim prestiżu społecznym zawodu nauczyciela	77,8	16,7	5,5	18	8,0
Namowa przyjaciół, znajomych	60,0	26,7	13,3	15	6,6
Przekonanie o łatwości studiowania	50,0	50,0	–	4	1,8

Uwaga: Wartość p dla testu χ^2 oznaczono następująco: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Źródło: badania własne

Najczęściej wymienianymi motywami wyboru studiów wychowania fizycznego były: posiadanie predyspozycji sportowych (44,3%), perspektywa ciekawej pracy w sporcie (36,7%), zainteresowanie rekreacją fizyczną (34,5%), potrzeba samorealizacji (31%), możliwości rozwijania kariery sportowej (28,3%) (tab. 3). Między motywowaniem swoich wyborów zainteresowaniem rekreacją fizyczną, potrzebą samorealizacji i dostrzeganiem możliwości rozwijania kariery sportowej w trakcie studiów przez respondentów poszczególnych grup stwierdzono istotną statystycznie zależność (w każdym przypadku: wartość $p \leq 0,05$ dla testu χ^2). Osoby z G I (TT) były zainteresowane samorealizacją, rekreacją fizyczną i spor-

tem; osoby z G II (TN) rzadziej wskazywały zainteresowanie rekreacją fizyczną. Różnice w motywach wyboru studiów zaobserwowano także w zakresie przekonania o konieczności uzyskania kwalifikacji, konieczności uzyskania wyższego wykształcenia oraz chęci pracy w szkolnictwie (odp.: $p \leq 0,05$; $p \leq 0,05$; $p \leq 0,01$ dla testu χ^2). Te motywy były ważne dla osób z G II (TT); najmniej ważne dla G III (NN). Respondenci z G II (TN) rzadko deklarowały chęć pracy w szkolnictwie.

Dominują opinie studentów, którzy nisko oceniają szanse pracy w zawodzie nauczyciela wychowania fizycznego (54,2%) (tab. 4). Najwięcej tych ocen zaobserwowano w G III (NN) (77,8%) ($p \leq 0,01$ dla testu χ^2). Jako średnie oceniają swoje szanse częściej osoby z G II (TN). Wysoko oceniło swoje szanse 19,4% studentów z G I (TT). Interesujące są opinie studentów, którzy oceniają wyżej swoje szanse pracy w innym zawodzie: średnich ocen było 48,2%, wysokich 40,8%. Osoby z G I (TT) i G II (TN) częściej oceniały swoje szanse pracy jako średnie, natomiast osoby z G III (NN) jako wysokie (50%) ($p \leq 0,05$ dla testu χ^2).

Tab. 4. Szanse pracy w opinii respondentów (test niezależności χ^2)

Opinie studentów	Kategorie studentów			Ogółem n=226	
	G I (TT) n=140	G II (TN) n=48	G III (NN) n=38	n	%
	%				
Szanse pracy w zawodzie nauczyciela wychowania fizycznego**					
Niskie	50,8	45,7	77,8	117	54,2
Średnie	29,8	45,7	16,7	67	31,0
Wysokie	19,4	8,7	5,5	32	14,8
Szanse pracy w innym zawodzie*					
Niskie	6,7	20,8	13,9	24	11,0
Średnie	52,2	45,8	36,1	105	48,2
Wysokie	41,1	33,4	50,0	89	40,8

Uwaga: Wartość p dla testu χ^2 oznaczono następująco: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Źródło: badania własne

Dyskusja

Decyzje związane z wyborem kierunku studiów, zawodu i potencjalnego środowiska pracy mają doniosłe znaczenie dla postrzegania i budowania obrazu własnej osoby. Funkcjonowanie i utożsamianie się z daną rolą zawodową, przyczynia się do pełnego satysfakcji rozwoju jednostki lub frustracji i niezadowolenia¹¹.

¹¹ Zob. E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Zysk i S-ka, Poznań 1997.

W niniejszych badaniach większość stanowili studenci zadowoleni z wyboru studiów (83,2%) i deklarujący ich ponowny wybór (62%). W tej grupie częściej taką postawę prezentowały kobiety, natomiast w grupie, która nie wybrałaby ponownie tego kierunku studiów lub była niezadowolona z wyboru, dominowali mężczyźni. W badaniach studentów katowickich, 80% z nich było zadowolonych z wyboru kierunku studiów i podjęłoby ponownie decyzję o ich wyborze¹². Z kolei w ogólnopolskich badaniach, realizowanych w ramach projektu Bilans Kapitału Ludzkiego od 2010 do 2013 r., zaobserwowano dwukrotny wzrost odsetka (24%) studentów Akademii Wychowania Fizycznego niezadowolonych ze studiów i deklarujących, że nie zdecydowałiby się raz jeszcze studiować na tej samej uczelni¹³. Jest to najwyższy odsetek spośród wszystkich badanych studentów szkół wyższych w Polsce (n=32 100). Niezadowoleni najchętniej podjęliby studia w uniwersytecie, politechnice lub akademii medycznej. Zestawienie poziomu niezadowolenia z wyboru określonego typu szkoły wyższej z kierunkiem studiów ujawnia już tylko 19% studentów wychowania fizycznego¹⁴. W badaniach będących podstawą niniejszego opracowania, taką postawę prezentowało 16,8% studentów.

Ponownie ten sam kierunek studiów wybrałoby ponad 57% studentów wychowania fizycznego Uniwersytetu Rzeszowskiego i fakt ten może budzić optymizm, zważywszy realistyczną ocenę warunków pracy i płacy nauczycieli w Polsce. Po raz drugi nie dokonałoby tego wyboru 20% studiujących wychowanie fizyczne. Przyczyną niezadowolenia z wyboru kierunku jest przede wszystkim niesatysfakcjonująca oferta rynku pracy dla absolwentów tego kierunku oraz program kształcenia, który nie spełnia oczekiwań¹⁵. Także większość (96%) badanych studentów kierunku wychowanie fizyczne w Zamiejscowym Wydziale Wychowania Fizycznego warszawskiej AWF w Białej Podlaskiej deklarowało ponowny wybór ukończonego kierunku studiów¹⁶.

Najwyższy odsetek studentów zadowolonych z wyboru studiów zaobserwowano na kierunkach lekarskich (93,1%), zdecydowanie niższy poziom satysfakcji ze studiów charakteryzował studentów pielęgniarstwa (66,9%). Na znaczącą różnicę wpływa zapewne wskaźnik prestiżu zawodu, zgodnie z którym zawód pielęgniarki/pielęgniarsza jest mniej doceniany i uprzywilejowany¹⁷.

¹² Zob. J. Maciąg, *Wieloaspektowa ocena jakości usług edukacyjnych (na przykładzie AWF im. Jerzego Kukuczki w Katowicach)*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2011, s. 2–38.

¹³ Zob. M. Jelonek, P. Antosz, A. Balcerzak-Raczyńska, *Przyszłe Kadry Polskiej Gospodarki Polski*, Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości. Warszawa 2014.

¹⁴ *Szkolnictwo wyższe w Polsce*, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, 2013.

¹⁵ *Raport. Badanie losów zawodowych absolwentów Uniwersytetu Rzeszowskiego*, Biuro Karier Uniwersytetu Rzeszowskiego. Rzeszów 2012.

¹⁶ Zob. K. Buchta, *Graduate of the university of physical education in the labor market – start to professional career: Graduate in the labor market*, „Polish Journal of Sport and Tourism” 2010, nr 17, s. 46–47.

¹⁷ Zob. E. Kropiwnicka, A. Orzechowska, M. Cholewska, E. Krajewska-Kułał, *Determinanty wyboru zawodu, poziom aspiracji oraz plany na przyszłość studentów kierunku lekarskiego i pielęgniarstwa Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku*, „Problemy Pielęgniarstwa” 2011, nr 19, s. 70–80.

Z tymi danymi korespondują badania przeprowadzone wśród studentów wrocławskiej Akademii Wychowania Fizycznego. Większość badanych studentów (zwłaszcza mężczyzn) deklaruwała chęć podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela wychowania fizycznego, mniej wskazań dotyczyło zawodu trenera. W powyższych badaniach wzięło udział 101 kobiet i 110 mężczyzn¹⁸. Kobiety rzadziej wybierały pracę w charakterze nauczycielki wychowania fizycznego, mając świadomość konieczności nieustannego podtrzymywania sprawności fizycznej i szczupłej sylwetki (zmieniających się wraz z wiekiem, ciążą, macierzyństwem), a także trudności w uzyskaniu zatrudnienia w szkole.

Inne wyniki uzyskano w badaniach w ramach ogólnopolskiego projektu Przyszłe Kadry dla Gospodarki (obejmującego wiele różnych typów uczelni), w których kobiety częściej niż mężczyźni wiązali swoją przyszłość zawodową z profilem kształcenia¹⁹. Wyjątek stanowili studiujący architekturę, budownictwo, informatykę i weterynarię. W tym przypadku można zaobserwować silny trend wybierania przez mężczyzn zawodów ściśle związanych z ukończonym profilem studiów. Prawdopodobnie mniejsza liczba studiujących na tych kierunkach kobiet wpłynęła na powyższe wyniki.

Zgodnie z koncepcją uczenia się przez całe życie konieczność podnoszenia kwalifikacji zawodowych, zdobywania nowych kompetencji profesjonalnych, ale także społecznych, jest dzisiaj wyznacznikiem rozwoju człowieka dorosłego²⁰. W niniejszych badaniach tę konieczność dostrzegają przede wszystkim studenci niezadowoleni z wyboru kierunku kształcenia i wykluczający możliwość powtórnego wyboru tej uczelni. Natomiast mniej studentów zadowolonych ze studiów i deklarujących ponowny wybór uznało to za ważne. Postawa taka może budzić poważne obawy, jednak jak pokazują liczne badania losów absolwentów wychowania fizycznego, w większości deklarują oni uczestnictwo w różnych formach doksztalcenia podyplomowego²¹.

Badani studenci nisko oceniają swoje szanse znalezienia pracy w zawodzie nauczyciela wychowania fizycznego, nieco lepiej – bo na średnim poziomie – w zawodzie niezwiązanym z profilem kształcenia. Respondenci realistycznie szacują możliwości znalezienia pracy w trudnej sytuacji demograficzno-społecznej polskiego szkolnictwa. Stąd też wielu z nich planuje wyjazd za granicę. Takie zamierzenia ujawniło 38,9% studentów zadowolonych z wyboru kierunku kształcenia, ale niedeklarujących ponownego ich wyboru.

¹⁸ Zob. E. Wojtaś, *Przyszłe role zawodowe w opiniach studentów wrocławskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Legnicy” 2007, s. 137–150.

¹⁹ Zob. M. Jelonek, P. Antosz, A. Balcerzak-Raczyńska, *Przyszłe Kadry...*

²⁰ Zob. M. Gwozda, *Od kształcenia szkolnego do edukacji permanentnej. Społeczny wymiar sportu*, [w:] M. Kowalski, A. Olczak (red.), *Edukacja w przebiegu życia od dzieciństwa do starości*, Kraków 2010, s. 67–75.

²¹ Zob. P. Botas, *The consumption values...; Raport. Badanie losów zawodowych absolwentów...*

Wiele lat temu studenci wskazywali na trudności w znalezieniu pracy i stwierdzali, że jej zdobycie zawdzięczają głównie własnej aktywności (43% badanych z Gdańska i 45% z Warszawy) oraz pomocy znajomych lub rodziny (odp.: 31% i 25%)²².

W niniejszych badaniach potwierdzono hipotezę, że studenci usatysfakcjonowani wyborem studiów, deklarujący ewentualny ponowny wybór tego kierunku wiążą swoje plany zawodowe z pracą w szkolnictwie i instytucjach kultury fizycznej. Dane te korespondują z wynikami badań studentów innych uczelni²³.

Interesujące jest zestawienie głównych motywów wyboru studiów związanych z możliwością rozwijania kariery sportowej, posiadania predyspozycji sportowych, zainteresowania rekreacją fizyczną a późniejszą rezygnacją z uprawiania sportu przez ponad 50% badanych studentów. Przyczyny zapewne są zróżnicowane i zindywidualizowane, nie były jednak przedmiotem niniejszego opracowania. Wydaje się zasadne podjęcie poszerzonych badań nad przyczynami takiej sytuacji, rozpoznaniem czynników wpływających na trudność łączenia kariery sportowej ze studiowaniem w kontekście optymalizacji warunków tworzonych przez uczelnie wychowania fizycznego dla uprawiających sport wyczynowy.

Wnioski

1. Większość badanych studentów jest zadowolona z wyboru studiów i jednocześnie deklaruje ponowny ich wybór.
2. Osoby wyrażające satysfakcję ze studiów i chęć ponownego wyboru uczelni swoje plany zawodowe najczęściej wiązały z pracą nauczyciela wychowania fizycznego i w instytucjach związanych z kulturą fizyczną.
3. Kobiety częściej deklarowały chęć podjęcia pracy w instytucjach kultury fizycznej, mężczyźni natomiast w szkolnictwie w zawodzie nauczyciela wychowania fizycznego.
4. Ze względu na wysoki poziom nasycenia rynku pracy absolwentami szkół wyższych – szanse znalezienia pracy w zawodzie nauczyciela wychowania fizycznego respondenci oceniali jako niskie, natomiast jako średnie i wysokie – w innym zawodzie.
5. Związki między liczbą osób usatysfakcjonowanych wyborem studiów i deklaracją ponownego ich wyboru a ich zamierzeniami zawodowymi, są zbliżone do rezultatów badań uzyskanych w innych uczelniach wychowania fizycznego. W celu doskonalenia systemu jakości kształcenia istnieje konieczność permanentnej jego oceny na każdym etapie kształcenia.

²² *Raport. Badanie losów zawodowych absolwentów...*

²³ Zob. E. Madejski, G. Kosiba, M. Majer, *Present attitudes of physical education students towards future employment in their profession*, „Acta Univ. Palacki. Olomuc., Gymn.” 2010, vol. 40, nr 2, s. 27–34; S. Szczepański, *Motywy wyboru studiów na kierunku wychowanie fizyczne Politechniki Opolskiej*, „Kultura Fizyczna” 2005, nr 1–2, s. 19–21.

Bibliografia

- Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M., *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Zysk i S-ka, Poznań 1997.
- Botas P., *The consumption values of and empowerment of student as customer in higher education and its implications for higher education policy*, [w:] P. Botas (ed.), *Positive Futures for higher education: connections, communities and criticality*. Conference Papers Society for Research into Higher Education, Newport (Great Britain) 2011.
- Buchta K., *Graduate of the university of physical education in the labor market – start to professional career. Graduate in the labor market*. „Polish Journal of Sport and Tourism” 2010, nr 17.
- Czechowski M., Femiak J., Kuk A., *Kompetencje społeczne i inteligencja emocjonalna nauczycieli wychowania fizycznego i trenerów*, Wyd. AWF Warszawa, 2015.
- Denek K., *Uniwersytet. Między tradycją a oczekiwaniami współczesności*, [w:] K. Denek, A. Kamińska, P. Oleśniewicz (red.), *Edukacja jutra. Aksjologiczno-kulturowy fundament edukacji jutra*, Wyższa Szkoła Humanitas, Sosnowiec 2015.
- Eider J. *Physical education faculty in Western Pomerania*. „Zeszyty Naukowe US” 2009, nr 583. Prace Naukowe Instytutu Kultury Fizycznej, nr 26.
- Geryk M., *Społeczna odpowiedzialność uczelni w percepcji jej interesariuszy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2009.
- Gwozda M., *Od kształcenia szkolnego do edukacji permanentnej. Społeczny wymiar sportu*, [w:] M. Kowalski, A. Olczak (red.), *Edukacja w przebiegu życia od dzieciństwa do starości*, Kraków 2010.
- Jaworski Z., Lisicki T., *Absolwenci AWF '97 o problemach zatrudnienia*. „Kultura Fizyczna” 1998, nr 11–12.
- Jelonek M., Antosz P., Balcerzak-Raczyńska A., *Przyszłe Kadry Polskiej Gospodarki Polski*. Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości. Warszawa 2014.
- Kotarska K., Drohomirecka A., Makris M., *Physical activity and lifestyle of the elderly*. „Central European Journal of Sport Sciences and Medicine” 2014, nr 4 (8).
- Kotarska K., Wunsch E., Raszeja-Wyszomirska J. i in., *Leisure time physical activity and health-related behaviors after liver transplantation: a prospective, single center study*. „Gastroenterology Review” 2015, nr 2, DOI:10.5114/pg.2015.49002.
- Kropiwnicka E., Orzechowska A., Cholewska M., Krajewska-Kułak E., *Determinanty wyboru zawodu, poziom aspiracji oraz plany na przyszłość studentów kierunku lekarskiego i pielęgniarstwa Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku*, „Problemy Pielęgniarstwa” 2011, nr 19.
- Łubkowska W. *Young people's lifestyle as a determinant of future health of the society, based on tourism and leisure students from the University of Szczecin*, [in:] *Health and Physical Activities in Lifestyle among Children and Youth*, Banská Bystrica 2015.
- Maciąg J., *Wieloaspektowa ocena jakości usług edukacyjnych (na przykładzie AWF im. Jerzego Kukuczki w Katowicach)*. „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2011.

- Madejski E., Kosiba G., Majer M., *Present attitudes of physical education students towards future employment in their profession*, „Acta Univ. Palacki. Olomuc., Gymn.” 2010, vol. 40, no 2.
- Paczyńska-Jędrycka M., Łubkowska W., *Adventure/qualified tourism in the rehabilitation of juveniles*, „Central European Journal of Sport Sciences and Medicine” 2013, nr 3.
- Radzińska M., Nowak L., Nowak M.A., *Motives for commencing studies and expectations concerning professional competence in students who practice, used to practice or have never practiced sport*, „Central European Journal of Sport Sciences and Medicine” 2016, Vol. 13, No. 1/2016:37-45. DOI: 10.182 76/cej.2016.1-04.
- Raport. Badanie losów zawodowych absolwentów Uniwersytetu Rzeszowskiego*, Biuro Karier Uniwersytetu Rzeszowskiego. Rzeszów 2012.
- Rozporządzenie MNiSW z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacyjnych dla Szkolnictwa Wyższego (Dz. U. RP 2011 Nr 253, poz. 1520).
- Sánchez-Ruiz M.J., Pérez-González J.C., Petrides K.V., *Trait emotional intelligence profiles of students from different university faculties*. „Australian Journal of Psychology” 2010, Vol. 62: Issue 1, DOI:10.1080/00049530903312907.
- Sygit K., *Fundamental significance of physical activity for seniors' health*, „Central European Journal of Sport Sciences and Medicine” 2015, Vol. 12, No. 4/2015: 53–59. DOI: 10.18276/cej.2015.4-06.
- Szczepański S., *Motywy wyboru studiów na kierunku wychowanie fizyczne Politechniki Opolskiej*, „Kultura Fizyczna” 2005, nr 1–2.
- Szkolnictwo wyższe w Polsce*, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2013.
- Timoszyk-Tomczak C., *Strategie konstruowania własnej przyszłości*, Wyd. Naukowe US, Szczecin 2003.
- Ustawa z dnia 29 grudnia 2015 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. RP 2016 r., poz. 35).
- Wojtaś E., *Przyszłe role zawodowe w opiniach studentów wrocławskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Legnicy” 2007.
www.nauka.gov.pl/strategia-europa-2020/ [dostęp: 13.01.2016].
- Żukowska Z., *Standardy kompetencji zawodowych nauczycieli akademickich wobec nowego myślenia edukacyjnego*, „Pedagogika Szkoły Wyższej” 2001, nr 17, Szczecin–Warszawa.

Physical education students' satisfaction with their choice of studies in relation to career plans

Abstract

The aim of the study was to investigate physical education students' satisfaction with the studies they had chosen and their declarations of making the same choice again, in the context of their career plans.

The results of this study are part of the evaluation of education quality at the Faculty of Physical Culture in Gorzów Wlkp. of the Poznan Academy of Physical Education. Three groups within each year-group were studied. Out of 226 subjects 188 expressed their satis-

faction with the studies they had commenced (83.2%), and 140 of them declared they would make the same choice again. There were also 38 respondents (16.8%) who were not satisfied with the studies and would not choose the same field again. In the research, a diagnostic survey was employed, with the use of the techniques of auditorium questionnaire, uncategorized interview, and document analysis. The empirical material was statistically analyzed according to the number and characteristics of the variables. In order to draw statistical conclusions, the trait frequency and the independence χ^2 test were used. For the calculations the Statistica 12 software package was employed (StatSoft, Inc. 2015 Statistica for Windows).

Most of the students surveyed were satisfied with the studies they had commenced, declaring at the same time that they would repeat their choice. These people most often linked their career plans to work as a physical education teacher and employment in institutions connected with physical culture. Women more often planned to work in institutions of physical culture and men in the profession of physical education teacher.

It was revealed that the number of people satisfied with the choice of their studies, declaring repetition of that choice and linking their career plans to their field of education, is similar to the survey results obtained at other universities of physical education.

Keywords: physical education students, career plans, satisfaction with studies chosen

Joanna POCZTA*

Ewa MALCHROWICZ-MOŚKO**

Miejsce turystyki sportowej w kulturze fizycznej

Streszczenie

Celem artykułu jest określenie miejsca turystyki sportowej w kulturze fizycznej. Tekst prezentuje analizę literatury z zakresu teorii kultury fizycznej i turystyki sportowej. Podstawy teoretyczne kultury fizycznej odniesiono do najważniejszych definicji turystyki sportowej i wykazano ich wzajemne powiązania. Przedstawiono związki między kulturą fizyczną, szczególnie jej składowymi – sportem i rekreacją fizyczną – a turystyką sportową. Uznano, że na tle omówionych form uczestnictwa w kulturze fizycznej duże znaczenie odgrywa wychowanie fizyczne, które nie tylko zaspokaja doraźne potrzeby dzieci i młodzieży w zakresie fizycznego rozwoju, ale także przygotowuje do dbałości o ciało po ustaniu procesu wychowawczego. Jest zatem przygotowaniem do korzystania z pozostałych form uczestnictwa w kulturze fizycznej, jakimi są rekreacja fizyczna i sport oraz turystyka sportowa. Turysta sportowy jest więc osobą, która została przygotowana do uczestnictwa w kulturze fizycznej, wychowana do kultury fizycznej i rekreacji ruchowej. Analiza teoretyczna wykazała, że przy założeniu, że sport i turystyka są integralną częścią kultury fizycznej, jest nią również turystyka sportowa. Ta forma podróżowania najbardziej wpisuje się obecnie w zakres kultury fizycznej ze wszystkich współczesnych rodzajów turystyki (które często, przyjmując postać produktów turystycznych, z których turyści korzystają w sposób bierny, nie mają wiele wspólnego z celami kultury fizycznej). Efektem wykonanych prac jest graficzne przedstawienie wzajemnych zależności pomiędzy kulturą fizyczną a turystyką sportową.

Słowa kluczowe: sport, turystyka, turystyka sportowa, kultura fizyczna

* Dr, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Wydział Turystyki i Rekreacji, Zakład Kulturowych Podstaw Turystyki, e-mail: jpoczta@awf.poznan.pl.

** Dr, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Wydział Turystyki i Rekreacji, Zakład Kulturowych Podstaw Turystyki, e-mail: malchrowicz@awf.poznan.pl.

Wstęp

Badacze turystyki w Polsce nie doczekali się jeszcze własnej dyscypliny naukowej. Turystyka jest zjawiskiem interdyscyplinarnym, dlatego zajmują się nią przedstawiciele m.in. nauk humanistycznych, społecznych oraz nauk o kulturze fizycznej. Prezentowany artykuł stanowi wprowadzenie teoretyczne do zagadnienia turystyki sportowej i próbę wykazania jej bezpośrednich powiązań z kulturą fizyczną. Na podstawie analizy literatury przedmiotu zaprezentowano zakres definicyjny kultury fizycznej, sportu oraz turystyki sportowej oraz wskazano, że na wielu płaszczyznach realizacji kultury fizycznej turystyka sportowa silnie się z nią wiąże. Efektem dokonanej analizy jest graficzne przedstawienie związków pomiędzy turystyką sportową i kulturą fizyczną.

Kultura fizyczna – podstawy teoretyczne

Problematyka kultury fizycznej i jej zakresu pojęciowego jest rozpatrywana przez wielu polskich badaczy. Przez historyka i etnologa sportu W. Lipońskiego kultura fizyczna określona została jako całokształt środków, sposobów, metod i idei zmierzających do ukształtowania, doskonalenia i podtrzymywania możliwie pełnej osobowości ludzkiej w jej składnikach duchowym i cielesnym, tak w odniesieniu do jednostki ludzkiej, jak i całych społeczeństw¹. Według filozofa J. Kosiewicza kultura fizyczna to zespół form świadomości społecznej, funkcjonujących w praktyce tej społeczności, form, które integrują i utrwalają związek wiedzy (i wzorów) oraz zachowań (i ich rezultatów), stanowiących podstawę dla harmonijnego rozwoju wszechstronnej, dojrzałej osobowości i zdrowia w płaszczyźnie fizycznej, psychicznej i relacyjnej². Do składowych kultury fizycznej najczęściej zaliczane są:

- Wychowanie fizyczne, realizowane głównie w szkołach i mające na celu rozwój, podtrzymywanie sprawności oraz wytworzenie nawyków ruchowych.
- Rehabilitacja ruchowa, która ma za zadanie przywrócić utraconego z różnych przyczyn zdrowia lub sprawności fizycznej.
- Rekreacja, która jest czynnym wypoczynkiem i zapewnia regenerację fizyczną i psychiczną przez wykonywanie czynności interesujących, przyjemnych, pozbawionych elementów obowiązku lub przymusu.
- Sport (który zaspokaja potrzebę aktywności ruchowej połączonej z rywalizacją oraz potrzebę dążenia do perfekcji ludzkiego ciała).
- Turystyka.

¹ Zob. W. Lipoński, *Historia sportu*, PWN, Warszawa 2012, s. 18.

² Zob. J. Kosiewicz, *Kultura fizyczna jako afirmacja i źródło wartości*, [w:] Z. Krawczyk, J. Kosiewicz (red.), *Filozofia kultury fizycznej – koncepcje i problemy*, Studia i Monografie Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 1990, s. 192.

Rozwijana od zawsze przez ludzi aktywność ruchowa jest niewątpliwie wynikiem dążenia do samowiedzy o sobie, o możliwościach i zdolnościach swego ciała w takim samym stopniu jak dążenie do wiedzy o otaczającym ich świecie oraz ich miejscu w nim³. Problematyka kultury fizycznej rozpatrywana zwłaszcza w społeczno-kulturowej perspektywie wciąż powinna być rozwijana na szeroką skalę, ponieważ zintensyfikowanie różnych form jej oddziaływania na coraz liczniejsze ludzkie zespoły nadaje tej formie działania szczególne znaczenie w świecie⁴.

W kulturze fizycznej znamienite miejsce zajmuje sport, który zawsze posiadał moc przyciągania uwagi ludzi i wzbudzania emocji. Jak zauważają R. Kossakowski i L. Michałowski⁵ (i z którymi trudno się nie zgodzić), liczba i różnorodność tematów generowanych przez sport, nad którymi można się naukowo zastanawiać, jest spora. Ich zdaniem, np. socjologów interesuje przede wszystkim społeczna historia sportu podkreślająca rolę aktywności fizycznej w kształtowaniu norm społecznych, wspólnot czy procesów instytucjonalnych. W sporcie splatają się bowiem różnorodne aspekty rzeczywistości, jego analiza wymaga nie tylko pogłębionych, ale przede wszystkim interdyscyplinarnych koalicji poznawczych. Tymczasem na polskim gruncie trudno o takie interdyscyplinarne projekty. Nawet w ramach najważniejszej polskiej organizacji zrzeszającej środowisko socjologów, czyli w Polskim Towarzystwie Socjologicznym, nie ma sekcji dotyczącej sportu. To, czego wyraźnie więc brakuje, to próby syntetycznego ujęcia roli sportu w kulturze oraz przemian tego pierwszego wraz z rozwojem cywilizacji⁶. Ł. Rogowski i R. Skrobacki⁷ sądzą, że być może stało się tak dlatego, że socjologia sportu zyskała na znaczeniu dopiero w ostatnich dziesięcioleciach. Przez wiele lat sport często był postrzegany jako aktywność dla klas niższych albo zupełnie odwrotnie – jako aktywność elitarna służąca przede wszystkim uprzywilejowanym warstwom społecznym (tj. w przypadku początków sportu olimpijskiego). Według tych badaczy dominująca do II połowy XX w. perspektywa badawcza koncentrowała się natomiast głównie na wielkich zbiorowościach, w nich poszukując podstaw życia społecznego. We współczesnym społeczeństwie relacje pomiędzy sportem i życiem społecznym są wielowątkowe i wielopłaszczyznowe – nauki społeczne mogą więc w nich dla siebie wiele odnaleźć⁸. M. Lenartowicz dodaje, że socjologowie sportu również z opóźnieniem w stosunku do socjologii ogólnej zaczęli korzystać z koncepcji postmodernistycznych w swoich badaniach. Podejmowana przez nich pro-

³ Zob. A. Wohl., *Pojęcie kultury fizycznej*, [w:] H. Sekuła-Kwaśniewicz (red.), *Kultura fizyczna i sport w ujęciu socjologicznym*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie, Kraków 1985, s. 24.

⁴ Z. Drozdowski, *Antropologia i kultura fizyczna*, „Przegląd Antropologiczny” 1986, nr 52, z. 1–2, s. 69.

⁵ Zob. R. Kossakowski, L. Michałowski, *Sport – sportowcy – kibice – Perspektywa socjologiczna*, Orbis Exterior, Pszczółki 2014, s. 7–13.

⁶ Zob. tamże.

⁷ Zob. Ł. Rogowski, R. Skrobacki, *Społeczne zmagania ze sportem*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM w Poznaniu, Poznań 2011, s. 7–10.

⁸ Tamże.

blematyka jest bardzo różnorodna, co z jednej strony wynika z niejednoznaczności samej koncepcji postmodernizmu, a z drugiej – ze złożonego charakteru współczesnego sportu⁹.

Społeczne oraz humanistyczne studia i badania dotyczące sportu sytuują się w zakresie nauk o kulturze fizycznej (które w literaturze anglosaskiej nazywane są naukami o sporcie)¹⁰. Socjologia kultury fizycznej jako dyscyplina naukowa rozwinęła się jednak w Polsce dopiero w drugiej połowie lat 50. XX w. Jak wyjaśnia P. Godlewski, przedmiotem badań społecznych w ramach nauk o kulturze fizycznej są relacje społeczne oraz człowiek, zarówno jego organizm, jak i proces jego socjalizacji, a także proces wychowania, świadomość stylu życia, relacje pomiędzy ludźmi w procesie rozwoju racjonalnie zorganizowanej aktywności fizycznej, problematyka odnowy i restytucji sił psychofizycznych, w tym problem wykorzystania czasu wolnego i zagadnienia edukacji prozdrowotnej. Obszar tematyczny dotyczący procesu kształtowania światopoglądu grup społecznych uczestniczących w różnych formach aktywności ruchowej jest płaszczyzną przenikania się treści społecznych i humanistycznych występujących w naukach o kulturze fizycznej. W społecznej tematyce nauk o kulturze fizycznej mieszczą się badania relacji i więzi społecznych, na poziomie lokalnym, ogólnonarodowym i międzynarodowym. Wśród nauk społecznych podstawowe znaczenie dla kultury fizycznej oprócz socjologii posiadają też pedagogika, psychologia, historia, antropologia¹¹. Pomimo tego, że przez długie lata w naukach o kulturze fizycznej dominujące było przyrodnicze, biologiczne i naturalistyczne podejście¹², to refleksja humanistyczna nad wychowaniem fizycznym, sportem wyczynowym i rekreacją jako swoistymi faktami społeczno-kulturowymi oraz istotnymi elementami życia zbiorowego w narastającej cywilizacji industrialnej posiada jednak bogatą i interesującą tradycję¹³. Pierwsza obszerna praca na temat społecznych ram sportu pojawiła się w Europie w 1921 r. H. Risse wydał w Berlinie książkę *Soziologie des Sports*, w której po raz pierwszy pojawił się termin *socjologia sportu*. W 1966 r. powołano do życia „International Review of Sport Sociology”. W 1969 r. wydano zbiór tekstów *Sport, Culture and Society*. W Polsce w 1965 r. powstał Międzynarodowy Komitet Socjologii Sportu, a pierwsza jednostka naukowo-dydaktyczna

⁹ Zob. M. Lenartowicz, *Ponowoczesność w sporcie rekreacyjnym i wyczynowym*, [w:] T. Sahaj (red.), *Pogranicza współczesnego sportu. Ujęcie społeczne*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2009, s. 43.

¹⁰ Zob. Z. Krawczyk, *Nauki o kulturze fizycznej. Próba strukturalizacji*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1985, nr 2; J. Kosiewicz, T. Michałuk, K. Pezdek (red.), *Nauki społeczne wobec sportu i kultury fizycznej*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2013, s. 8.

¹¹ Zob. P. Godlewski, *Aktywność fizyczna w badaniach nauk o kulturze fizycznej*, [w:] J. Nowocień, K. Zuchora (red.), *Sport w kulturze zdrowia, czasu wolnego i edukacji olimpijskiej*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 2013, s. 214–215, 217–218.

¹² Zob. Z. Dziubiński (red.), *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Salezjańska Organizacja Sportowa, Warszawa 2005, s. 7.

¹³ Zob. Z. Krawczyk, *Powstanie i rozwój socjologii kultury fizycznej*, [w:] Z. Dziubiński, Z. Krawczyk (red.), *Socjologia kultury fizycznej*, Wydawnictwa Dydaktyczne, Warszawa 2011, s. 28–29.

skoncentrowana wyłącznie na społecznym wymiarze sportu powstała osiem lat wcześniej na Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie (Zakład Socjologii Sportu)¹⁴. Jednostką kierował A. Wohl, który w 1961 r. wydał książkę *Społeczno-histeryczne podłoże sportu*¹⁵. W tym okresie pojawiły się w Polsce terminy *socjologia sportu* i *socjologia kultury fizycznej*. Znani polscy przedstawiciele tego nurtu to m.in. Z. Krawczyk, B. Krawczyk, A. Wohl, J. Kosiewicz, S. Wanat, W. Rakowski, którzy w swoich badaniach podejmowali tematykę społeczno-kulturowego wymiaru sportu. W ostatnich latach ważne teksty z tego zakresu publikują również m.in. Z. Dziubiński, A. Pawłucki, J. Lipiec, M. Zowisło, M. Lenartowicz i P. Godlewski. B. Krawczyk i Z. Krawczyk jeszcze kilkanaście lat temu uznawali, że socjologia sportu jako dyscyplina naukowa znajduje się w Polsce w stadium pierwszych doświadczeń¹⁶. Aktualnie pojawiają się już jednak w kraju interesujące projekty z tego zakresu – „Projekt Społeczny 2012” (www.ps2012.pl) uruchomiony został w związku z organizacją turnieju UEFA EURO 2012 i miał na celu bliższe przyjrzenie się widowisku sportowemu jako zjawisku społecznemu, a np. projekt „Obserwatorium Kultury” (www.ibpp.pl) skupiał się na tym turnieju jako wydarzeniu kulturowym. To prawdopodobnie organizacja turnieju UEFA EURO 2012 w Polsce przyczyniła się do dynamicznego ożywienia wokół spraw socjologii sportu w kraju, a główne jej współczesne problemy badawcze to m.in. socjalizacja w sporcie, subkultury sportowe, tożsamość narodowa a sport oraz procesy globalizacyjne w sporcie¹⁷.

Sport (a zwłaszcza widowisko sportowe) stanowi również przedmiot namysłu antropologicznego¹⁸. Antropologia widowisk sportowych obejmuje szczególnie przypadek aktywności społecznej i kulturowej człowieka. Może być też narzędziem poznania wyjaśniającego innych niż stadionowe przypadki aktywności człowieka¹⁹. Antropologia sportu to dział antropologii badający zagadnienie sportu jako fenomenu kulturowego. Główne obszary badań to relacje między różnymi społeczeństwami a uprawianymi przez nie sportami; relacje między rozwojem gospodarczym, zmianami politycznymi, społecznymi a sportem w różnych kulturach; funkcje psychologiczne i socjologiczne, jakie pełni sport, zarówno na polu indywidualnym, jak i zbiorowym. Głównymi przedstawicielami antropologii sportu są m.in. J. MacClancy, K. Blanchard, R. Sands.

¹⁴ Zob. A. Czerner, *Samotność długodystansowca? Społeczny i kulturowy wymiar sportowego stylu życia*, Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. M.S. Szczepańskiego, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii, Katowice 2013, s. 26–27, 36–39.

¹⁵ Zob. R. Kossakowski, L. Michałowski, *Sport – sportowcy – kibice...*, s. 8.

¹⁶ Zob. B. Krawczyk, Z. Krawczyk, *Socjologia sportu*, [w:] Z. Krawczyk, K. Sowa (red.), *Socjologia w Polsce*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.

¹⁷ Zob. A. Czerner, *Samotność długodystansowca?*, s. 26–27, 36–39.

¹⁸ Zob. J. Lipiec, *Antropologia sportu: jednostka – społeczność – gatunek*, [w:] Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2002, s. 29.

¹⁹ Zob. A. Pawłucki, *Antropologia stadionu*, [w:] Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, s. 300, 305, 309.

Aktualnie w dobie globalizacji badania nad antropologią sportu zyskują na znaczeniu. Procesy globalizacyjne zdają się kierować nas bowiem nieuchronnie ku jednej, powszechnej, uniwersalnej kulturze masowej. Lansowane w niej wzory konsumpcji w obszarze czasu wolnego wyznaczają społeczno-kulturową hierarchię i skalę wartości, ujawniając zarazem rozwarstwienia i podziały wśród głównych aktorów tej społeczno-ekonomicznej i kulturowej sceny. Zarówno sam sport, jak i turystyka stały się znaczącymi elementami globalnie rozwijającego się przemysłu rozrywkowego, który odciska swe piętno w wymiarze materialnym i medialnym na całą współczesną kulturę. Są ważnymi zjawiskami społeczno-kulturowymi²⁰. Również studia nad turystyką sportową sytuują się w obszarze socjologii i antropologii kultury fizycznej.

W obecnym świecie obok badań biologicznych nad sportem cenna jest zatem refleksja na temat roli sportu w życiu społecznym, jego funkcji kulturowych, niesionych wartości, znaczeń w kulturze i społeczeństwie. Coraz częściej sport pełni dziś także funkcje turystyczne. Refleksja socjologów nad sportem jest niezwykle potrzebna w świecie, w którym mamy do czynienia z globalizacją, zwłaszcza że niesie ona zagrożenie homogenizacją treści kulturowych (również w sporcie); mobilnością ludzi; otwartymi granicami; czasem także ze stojącymi w opozycji do procesów globalizacyjnych przejawami tożsamości zbiorowej, ponownego docenienia swojego dziedzictwa kulturowego. Sport w tych nowych, ponowoczesnych warunkach jest elementem kultury niezwykle istotnym i cennym poznawczo²¹. Ponadto, podobnie jak turystyka, stanowi dziś sposób wzmacniania i upowszechniania wartości kulturowych. Te dwie formy aktywności ludzkiej już same w sobie są ważnymi działaniami społecznymi i kulturalnymi. Przyczyniają się do wzrostu dobrobytu społecznego i gospodarczego. Ludzie kierowani pasją sportową coraz częściej podróżują dziś w celu już nie tylko kibicowania. Obecnie turystyka oferuje dostęp do dużej różnorodności atrakcji sportowych, które cieszą się, szczególnie w ostatnich latach, ogromnym powodzeniem, wspomagając czasem ożywienie obszarów, które znajdują się w stanie zastoju gospodarczego. Niektóre centra sportowe stały się ośrodkami turystycznymi i na odwrót, co powoduje narastające powiązanie obu tych dziedzin i wzajemne odkrywanie w sobie nowych szans na świadczenie usług i rozwój²² [Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie „*Turystyka i sport – przyszłe wyzwania dla Europy*”²³]. Silne

²⁰ Zob. M. Kazimierczak, *Turystyka sportowa w perspektywie zrównoważonego rozwoju*, [w:] J. Kosiewicz (red.), *Społeczne i kulturowe wartości sportu*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 2007, s. 228.

²¹ Zob. B. Prabucki, *O potrzebie społeczno-kulturowej refleksji nad sportem*, [w:] M. Kazimierczak, J. Kosiewicz (red.), *Sport i turystyka – uwarunkowania historyczne i wyzwania współczesności*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2013, s. 63.

²² W 2004 r. Światowy Dzień Turystyki obchodzony był pod hasłem „Sport i turystyka”.

²³ Wydana m.in. z okazji organizacji w 2004 r. igrzysk olimpijskich w Atenach oraz mistrzostw Europy w piłce nożnej w Portugalii i ich spodziewanego wpływu na ożywienie turystyczne i gospodarcze w Europie.

związki, które obserwujemy współcześnie pomiędzy sportem a turystyką, A. Czerner nazywa w interesujący sposób „usportowieniem turystyki” bądź „turystyfikacją sportu”²⁴.

Turystyka sportowa i jej związki z kulturą fizyczną

Jedną z najczęściej cytowanych definicji turystyki sportowej jest opis zjawiska zaproponowany przez H. Gibson:

turystyka sportowa to podróż w celu podejmowania aktywności sportowej dla rekreacji lub współzawodnictwa, podróż dla oglądania imprez sportowych popularnych i elitarnych, a także podróż w celu odwiedzania słynnych atrakcji sportowych (tj. hale i aleje sław, parki sportowe, muzea sportu itp.)²⁵.

Naukowcy zajmujący się tematyką sportu prezentują szerokie spektrum swoich zainteresowań badawczych. Podobnie głęboko interdyscyplinarnym zjawiskiem jest turystyka sportowa, o której piszą m.in. socjologowie, antropologowie, filozofowie, historycy, psychologowie, kulturoznawcy, ekonomiści, a nawet ekolodzy. Pojęcie turystyki sportowej funkcjonuje w literaturze naukowej dopiero od kilkudziesięciu lat²⁶. W Polsce opisano natomiast dość szczegółowo zjawiska pokrewne turystyce sportowej (lecz nie tożsame). Mowa o turystyce aktywnej i kwalifikowanej. Aktywność sportowa, tj. pływanie, gimnastyka, wspinaczka górską, narciarstwo, jazda na rowerze, jogging, jazda na rolkach, golf czy tenis, spotęgowały w ostatnich latach turystyczną mobilność wśród społeczeństw niemal wszystkich kontynentów na niespotykaną dotąd skalę, a na popularności zyskała turystyka sportowa zwłaszcza pod postacią uczestniczenia turystów w wielkich wydarzeniach (eventach) sportowych. Fenomen turystyki sportowej został już gruntownie rozpoznany w zagranicznej literaturze przedmiotu (zwłaszcza anglo- i niemieckojęzycznej – m.in. Hall 1992; Gammon, Robinson 1997; Gibson 1998; Hinch, Higham 2001; Kurtzman, Zauhar 2003; Deery, Jago, Fredline 2004; Schwark 2007; Weed, Bull 2009), a dyskutowano o nim już podczas konferencji o tej tematyce w Jerozolimie w 1987 r. W krajowej literaturze przedmiotu również zostały dostrzeżone wielostronne związki turystyki i sportu, silnie widoczne są też podobieństwa terminologiczne pomiędzy turystyką spor-

²⁴ Zob. A. Czerner, *Samotność długodystansowca?*

²⁵ H. Gibson, *Active Sport Tourism: Who Participate?*, „Leisure Studies” 1998, 17, 2, s. 155–179; tenże, *Sport Tourism: A critical analysis of research*, „Sport Management Review” 1998, nr 1, s. 45–76.

²⁶ Nie oznacza to jednak, że ustały definitywne spory na temat zakresu pojęciowego turystyki sportowej. Naukowcy najczęściej spierają się m.in. o to, czy aktywności takie jak kibicowanie czy zwiedzanie muzeów sportu (które nie są związane z podejmowaniem wzmożonego wysiłku fizycznego) można zaliczać do aktywności sportowej i tym samym do turystyki sportowej.

ową a turystyką aktywną i kwalifikowaną. Formy te zostały szczegółowo opisane w ostatnich dziesięcioleciach (m.in. Łobożewicz 1989; Merski 2002; Durydiwka 2006; Bieńczyk 2007). Turystykę sportową należy pojmować jako jeden z efektów zjawiska sportu i jego oddziaływania (zwłaszcza o charakterze społecznym). Rozwój turystyki sportowej pokazuje, jak daleko sport „promieniuje”, jak złożonym zjawiskiem jest widowisko sportowe, które oddziałuje nie tylko na sportowców w nim aktywnie uczestniczących, ale i na biernych obserwatorów sportu (kibiców i telekibiców), a także na społeczności lokalne i turystyczne destynacje. Aspekty społeczne sportu przez długi okres były jednak w pewnym stopniu zaniedbywane przez badaczy. Jeszcze w 1996 r. J. MacClancy pisał, że do niedawna większość socjologów, historyków, antropologów zaniedbywała sport jako potencjalnie owocny obszar badań²⁷. Dziś już coraz częściej przyciąga uwagę socjologów, antropologów, psychologów, filozofów, kulturoznawców, stając się przedmiotem wielu opracowań i debat²⁸.

Badania nad społeczno-kulturowym potencjałem turystyki sportowej pozwalają natomiast m.in. określić, jakie nowe wartości sport roztacza przed człowiekiem, kiedy podejmowany jest on w niecodziennym otoczeniu, oraz jak człowiek poprzez podróże może przeżywać sport jako fenomen kulturowy, m.in. poznając dziedzictwo kulturowe sportu (co pozwala m.in. na budowanie tożsamości społecznej zogniskowanej wokół tematu sportu). Na szczególną uwagę zasługują więc badania humanistów nad współzależnościami turystyki i sportu, które są ewidentne i wielostronne, już nie tylko na płaszczyźnie ekonomicznej.

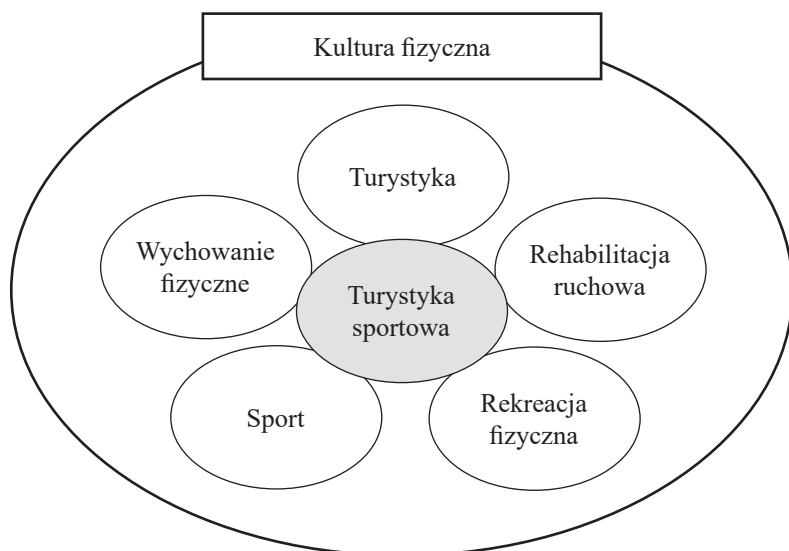
Turystyka sportowa rozpatrywana w perspektywie społeczno-kulturowej sytuuje się jako zjawisko przede wszystkim na pograniczu socjologii i antropologii kulturowej. Badania nad turystyką są też ściśle związane z obszarem nauk o kulturze fizycznej. Badacze turystyki czerpią wiedzę m.in. z nauk o kulturze fizycznej, jako że turystyka jest obok sportu, rekreacji, rehabilitacji ruchowej i wychowania fizycznego integralną częścią kultury fizycznej²⁹. Problem może jednak się pojawić wówczas, kiedy analizom poddawane są formy turystyki niezwiązane wprost z podejmowaniem aktywności fizycznej. Mowa na przykład o studiach nad turystyką kulturową (m.in. turystyką kulinarną). Analizowany jednak w artykule rodzaj turystyki – turystyka sportowa – który wykazuje silne związki ze sportem, ujmowany jako ważne współczesne zjawisko w perspektywie społeczno-kulturowej, najsilniej wpisuje się w nauki o kulturze fizycznej na pograniczu socjologii sportu (szerzej kultury fizycznej) i antropologii sportu (szerzej kultury fizycznej) – turystyka sportowa jest przedmiotem analiz badaczy zajmujących się kulturą fizyczną, ponieważ:

²⁷ Zob. J. MacClancy, *Sport, Identity, and Ethnicity*, Berg, Oxford 1996, s. 1.

²⁸ Zob. M. Zowisto, *Sport jako sztuka. Wokół postmodernistycznej estetyzacji sportu*, „Edukacja Filozoficzna” 2007, nr 44, s. 27.

²⁹ Zob. Z. Krawczyk, *Nauki o kulturze fizycznej...*; T. Łobożewicz, *Nowe tendencje w turystyce kwalifikowanej*, „Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna” 1989, nr 5–6.

- Zarówno sport, jak i turystyka są składowymi kultury fizycznej, ponadto istnieją między nimi współcześnie silne związki. W obszarze tych nauk mieści się więc również turystyka sportowa (zwłaszcza aktywne jej formy).
- Turystyka sportowa jest pokrewna zjawisku rekreacji ruchowej (z tą różnicą, że ta pierwsza podejmowana jest w czasie podróży). Można traktować niektóre aktywności wolnoczasowe turystyki sportowej jako formę rekreacji. Istnieją podobieństwa pomiędzy turystyką sportową a uprawianiem sportu rekreacyjnego, masowego w czasie podróży (na przykład udział w maratonach). Jeżeli rekreacja ruchowa jest gałęzią kultury fizycznej, to również turystyka sportowa się w tym obszarze znajduje.
- Pojęcie widowiska (eventu) sportowego, który jest ważnym elementem turystyki sportowej, mieści się w obszarze socjologii sportu (kultury fizycznej) oraz antropologii sportu (kultury fizycznej). Sport jest ważną częścią kultury fizycznej, więc i turystyka wydarzeń (eventów) sportowych mieści się w obszarze kultury fizycznej. W artykule przyjęto rozumienie pojęć turystyka, sport, rekreacja fizyczna jako składowych kultury fizycznej za uzasadnieniem W. Osińskiego³⁰, jednego z czołowych polskich teoretyków kultury fizycznej, i postanowiono przedstawić powiązania turystyki sportowej i kultury fizycznej na rys. 1.

Rysunek 1. Wzajemne powiązania kultury fizycznej i turystyki sportowej

Źródło: opracowanie własne

³⁰ Zob. W. Osiński, *Teoria wychowania fizycznego*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2013.

- „Turystyka jest tym bardziej wartościowa dla kultury fizycznej, im mniej pozbawiona jest elementów autentycznego wysiłku fizycznego, im więcej w niej zabiegów służących trosce o zdrowie fizyczne, psychiczne i społeczne. Uczestnictwo w turystyce służyć winno fizycznej aktywizacji, pobudzać rozwój funkcjonalny i morfologiczny, dawać okazję do prawdziwej regeneracji sił i wcześniejszego przeciążenia pracą oraz przebiegać w atmosferze szacunku dla zdrowia i kondycji fizycznej. Trudno zaś włączać do kultury fizycznej takie formy uczestnictwa w turystyce, które jej uczestnika traktują jedynie jako biernego konsumenta tzw. produktu turystycznego”³¹. Produkt ten jest często np. reprezentantem (biernym) turystyki eventów sportowych. Autorki artykułu uważają jednak, że podróże kibiców na widowiska sportowe, które często nie wiążą się z podejmowaniem wzmoczonego wysiłku fizycznego, także wpisują się w ramy turystyki sportowej i są zjawiskiem z zakresu kultury fizycznej. Dzięki eventom sportowym kibice mogą m.in. pogłębiać swoje zainteresowania sportem, co może przyczyniać się do podejmowania aktywności fizycznej również przez nich samych w przyszłości.
- „Słowo *sport* jest obecnie stosowane w wielu wariantach znaczeniowych. Sportem nazywa się zarówno wszelkie formy wysiłku fizycznego o charakterze zabawy i rekreacji podejmowane w celach rozrywkowych i zdrowotnych, jak i wielkie zawody oraz igrzyska sportowe, silnie powiązane ze światem ideologii, polityki, komercji i mediów”³²;
- „Rekreacja fizyczna obejmuje różnorodne indywidualne i zorganizowane formy aktywności fizycznej podejmowane w czasie wolnym i ukierunkowane na poprawę zdrowia, sprawności fizycznej i postawy ciała oraz dla odnowy sił fizycznych i psychicznych, poprawy samopoczucia, radości i zadowolenia. Rekreacja fizyczna ma jednak inne cele i reguły uczestnictwa aniżeli sport wyczynowy”³³. W sporcie wyczynowym charakterystyczne jest nastawienie na wynik i rywalizację, system treningowy, kalendarz zawodów, współpracę sportowca z trenerem itd. W rekreacji na czele listy wysuwają się zaś takie elementy jak zabawa, radość, ekscytacja itp.

Turystyka sportowa to ważna część kultury fizycznej, ponieważ jest połączeniem sportu i turystyki, przejawem rekreacji, ponadto może dzięki niej przebiegać też rehabilitacja ruchowa. Również wychowanie fizyczne może odbywać się za jej pomocą.

³¹ Tamże, s. 97–98.

³² Tamże.

³³ Tamże, s. 91.

Turystyka sportowa jako nowy trend w realizacji kultury fizycznej

Obserwujemy obecnie silny udział mediów, zwłaszcza społecznościowych, w popularyzowaniu aktywności fizycznej, a zwłaszcza sportów „sylwetkowych”. Jest to pozytywny trend, ponieważ każda stymulacja fizyczna pobudza czynności organizmu, a w konsekwencji jego rozwój. Należy jednak bardzo dbać o to, aby odpowiednio dobierać jej formy. Widoczne dzisiaj masowe, medialne zainteresowanie fitnessem, sportem, treningiem fizycznym nie jest niczym nowym. Człowiek zawsze cenił sobie zdrowie i piękno, o które dbał poprzez trening i zwiększanie możliwości własnego ciała. Urzeczywistnienie tych wartości osiąga się poprzez rozmaite formy uczestnictwa w kulturze fizycznej. Jedną z nich jest turystyka sportowa, która przejawia się poprzez udział w aktywnej turystyce sportowej, ale także w wydarzeniach sportowych (aktywnie jako zawodowiec, aktywnie jako amator oraz jako kibic) oraz poprzez zwiedzanie obiektów sportowych. Formy te dawniej słabo zróżnicowane, na przestrzeni lat uległy procesowi specjalizacji i stale się zmieniają. Dlatego postanowiono wskazać turystkę sportową jako nowe narzędzie wdrażania kultury fizycznej. Do najbardziej wyspecjalizowanych form uczestnictwa w kulturze fizycznej należą (rys. 1): wychowanie fizyczne, rekreacja fizyczna, rehabilitacja ruchowa oraz sport. Każda z tych form realizuje różne cele i jest kierowana do innego odbiorcy. Na wychowanie fizyczne składają się: fizyczne kształcenie oraz fizyczne wychowanie. Osoby wychowane do kultury fizycznej przejawiają znaczne zainteresowanie turystyką sportową, gdyż często w czasie wolnym pamiętają o aktywności fizycznej, mają ukształtowaną postawę wobec swojego zdrowia i higieny życia. Tacy turyści sportowi najczęściej należą do grupy aktywnych turystów sportowych czynnie występujących w wydarzeniach sportowych. Fizyczne kształcenie i fizyczne wychowanie składają się na proces wychowania fizycznego w szerokim znaczeniu lub inaczej na fizyczną edukację. Kolejny przejaw realizacji zadań kultury fizycznej stanowi rekreacja fizyczna jako najbardziej masowa forma uczestnictwa w kulturze fizycznej ze względu na jej zasięg i dobrowolność. Jest tą postacią rekreacji, w której podstawowym środkiem odnowy i doskonalenia jest aktywność ruchowa. Jej wartość w głównej mierze zależy od systematycznego uprawiania. Znamiennej cechą rekreacji fizycznej, jako formy uprawy ciała, jest różnorodność motywów jej podejmowania, a składają się na nią preferencje zdrowotne, sprawnościowe oraz wartości estetyczne ciała. Wymienione motywy pokrywają się z motywami podejmowania turystyki sportowej. Podobnie jest ze sportem, kolejną formą realizacji zadań kultury fizycznej. W artykule przyjęto stanowisko za H. Grabowskim, że najodpowiedniejszym kryterium oceny uczestnictwa w sporcie będą intencje, jakimi się człowiek kieruje, uczestnicząc w różnych jego przejawach. W myśl tego motywacyjnego kryterium sport może występować w trojakiem roli³⁴:

³⁴ Zob. H. Grabowski, *Teoria fizycznej edukacji*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999.

1. Widowisko (tzw. sport pasywny) – przy czym sam udział w widowisku sportowym nie jest wystarczającym warunkiem uczestnictwa w kulturze fizycznej, ale z pedagogicznego punktu widzenia może mieć znaczenie w przygotowaniu uczestnika do roli kibica.
2. Środek realizacji celów pozasportowych (sport instrumentalny) – jest traktowany na równi z innymi przejawami aktywności fizycznej (jak turystyka, zabawa, taniec, ćwiczenia gimnastyczne itp.) w zakres środków służących realizacji innych poza sportowych potrzeb człowieka (np. zdrowotnych, wychowawczych, rekreacyjnych, poznawczych).
3. Sport autoteliczny – rządzi się całkiem odmiennymi regułami i nie wymaga uzasadnienia przez inne wartości. W tym przypadku ludzie dobierani są do poszczególnych dyscyplin i konkurencji sportowych pod kątem dyspozycji somatyczno-motorycznych umożliwiających osiągnięcie maksymalnych wyników w postaci zwycięstwa nad rywalem lub ustanowienia rekordu.

Kolejną formą realizowania zadań kultury fizycznej jest dynamicznie rozwijająca się w ostatnich latach i upowszechniana na szeroką skalę turystyka sportowa, która bezpośrednio wiąże się z pozostałymi wymienionymi formami. Jest ona najwyższą formą specjalizacji w turystyce nacechowanej na sport i należy do kultury fizycznej. Liczne powiązania z zadaniami, jakie niosą ze sobą wychowanie fizyczne, rekreacja ruchowa/fizyczna, sport i turystyka sportowa, pokazują na konieczność docenienia jej roli w kształtowaniu postaw współczesnego człowieka wobec spędzania czasu wolnego i dbania o zdrowie (zarówno fizyczne, jak i psychiczne).

Podsumowanie

W pracy podjęto próbę wykazania, że turystyka sportowa jest ważnym zjawiskiem dla kultury fizycznej, istotną formą realizowania jej zadań i celów. Przedstawiono związki pomiędzy tymi dwoma obszarami badań, czego efektem jest graficzne zaprezentowanie przeprowadzonej teoretycznej analizy. Procedura badawcza, oparta głównie na analizie literatury przedmiotu, wykazała, że:

- Uczestnictwo w turystyce sportowej służy fizycznej aktywizacji, pobudza rozwój funkcjonalny i morfologiczny, daje okazję do prawdziwej regeneracji sił oraz przebiega w atmosferze szacunku dla zdrowia i kondycji fizycznej zgodnie z realizacją założeń kultury fizycznej³⁵.
- Do turystyki sportowej należy czynny i bierny udział we wszelkich zawodach, wydarzeniach sportowych, ponieważ sport jest ważną częścią kultury fizycznej (a bez widowiska sportowego trudno o rywalizacyjną postać sportu).

³⁵ Zob. W. Osiński, *Teoria wychowania fizycznego*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2013.

- Podejmowaniu turystyki sportowej często towarzyszy rekreacja fizyczna, która obejmuje różnorodne indywidualne i zorganizowane formy aktywności fizycznej podejmowane w czasie wolnym i ukierunkowane na poprawę zdrowia, sprawności fizycznej i postawy ciała.
- Podejmowaniu turystyki sportowej często towarzyszy sport wyczynowy, w którym charakterystyczne jest nastawienie na wynik i rywalizację, system treningowy, kalendarz zawodów i często współpraca sportowca z trenerem.
- Turystyka sportowa przejawia się poprzez udział turystów w aktywnej turystyce sportowej, turystyce eventów sportowych oraz poprzez zwiedzanie obiektów sportowych, a aktywności te wykazują związki z kulturą fizyczną.
- Osoby wychowane do kultury fizycznej przejawiają znaczne zainteresowanie turystyką sportową, gdyż często w czasie wolnym pamiętają o aktywności fizycznej. Ponadto turystyka sportowa jest sposobem wychowania do kultury fizycznej.

Bibliografia

- Bieńczyk G., *Turystyka kwalifikowana w działalności Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w latach 1950–1990*, Wyd. WSE Almamer, Warszawa 2007.
- Czerner A., *Samotność długodystansowca? Społeczny i kulturowy wymiar sportowego stylu życia*, Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. M.S. Szczepańskiego, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii, Katowice 2013.
- Deery M., Jago L., Fredline L., *Sport Tourism or Event Tourism: Are They One and the Same?*, „Journal of Sport Tourism” 2004, nr 9.
- Drozdowski Z., *Antropologia i kultura fizyczna*, „Przegląd Antropologiczny” 1986, nr 52.
- Durydiwka M., *Turystyka aktywna a turystyka kwalifikowana. Dylematy terminologiczne*, [w:] A. Świeca, S. Kałamucki (red.), *Turystyka aktywna i jej rozwój na Roztoczu – regionie pogranicza*, Kartpol, Lublin 2006.
- Dziubiński Z. (red.), *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Salezjańska Organizacja Sportowa, Warszawa 2005.
- Gammon S., Robinson T., *Sport and Tourism: A Conceptual Framework*, „Journal of Sport Tourism”, Oxford 1997, 4, (3).
- Gibson H., *Active Sport Tourism: Who Participate?*, „Leisure Studies”, 1998, 17, 2.
- Gibson H., *Sport Tourism: A critical analysis of research*, „Sport Management Review” 1998, nr 1.
- Godlewski P., *Aktywność fizyczna w badaniach nauk o kulturze fizycznej*, [w:] J. Nowocien, K. Zuchora (red.), *Sport w kulturze zdrowia, czasu wolnego i edukacji olimpijskiej*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 2013.
- Grabowski H., *Teoria fizycznej edukacji*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999.

- Hall C., *Adventure, Sport and Health Tourism*, [w:] B. Weiler, C. Hall (red.), *Special Interest Tourism*, Bellhaven, Londyn 1992.
- Hinch T., Higham J., *Sport Tourism Development*, Channel View Publications, Bristol 2011.
- Kazimierzczak M., *Turystyka sportowa w perspektywie zrównoważonego rozwoju*, [w:] J. Kosiewicz (red.), *Społeczne i kulturowe wartości sportu*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 2007.
- Kosiewicz J., *Kultura fizyczna jako afirmacja i źródło wartości*, [w:] Z. Krawczyk, J. Kosiewicz (red.), *Filozofia kultury fizycznej – koncepcje i problemy*, Studia i Monografie Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 1990.
- Kosiewicz J., *Sport w perspektywie nauk przyrodniczych i społecznych*, [w:] J. Kosiewicz, T. Michaluk, K. Pezdek (red.), *Nauki społeczne wobec sportu i kultury fizycznej*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2013.
- Kossakowski R., Michałowski L., *Sport – sportowcy – kibice – Perspektywa socjologiczna*, Orbis Exterior, Pszczółki 2014.
- Krawczyk Z., *Nauki o kulturze fizycznej. Próba strukturalizacji*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1985, nr 2.
- Krawczyk B., Krawczyk Z., *Socjologia sportu*, [w:] Z. Krawczyk, K. Sowa (red.), *Socjologia w Polsce*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.
- Krawczyk Z., *Powstanie i rozwój socjologii kultury fizycznej*, [w:] Z. Dziubiński, Z. Krawczyk (red.), *Socjologia kultury fizycznej*, Wydawnictwa Dydaktyczne, Warszawa 2011.
- Kurtzman J., Zauhar J., *A wave in time – the sport tourism phenomena*, „Journal of Sport Tourism” 2003, nr 8/1.
- Lenartowicz M., *Ponowoczesność w sporcie rekreacyjnym i wyczynowym*, [w:] T. Sahaj (red.), *Pogranicza współczesnego sportu. Ujęcie społeczne*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2009.
- Lipiec J., *Antropologia sportu: jednostka – społeczność – gatunek*, [w:] Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2002.
- Lipóński W., *Historia sportu*, PWN, Warszawa 2012.
- Łobożewicz T., *Nowe tendencje w turystyce kwalifikowanej*, „Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna” 1989, nr 5–6.
- MacClancy J., *Sport, Identity, and Ethnicity*, Berg, Oxford 1996.
- Merski J., *Turystyka kwalifikowana*, Wydawnictwo WSE Almamater, Warszawa 2002.
- Osiński W., *Teoria wychowania fizycznego*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2013.
- Pawłucki A., *Antropologia stadionu*, [w:] Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2002.
- Prabucki B., *O potrzebie społeczno-kulturowej refleksji nad sportem*, [w:] M. Kazimierzczak, J. Kosiewicz (red.), *Sport i turystyka – uwarunkowania historyczne i wyzwania współczesności*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2013.
- Rogowski Ł., Skrobaccki R., *Społeczne zmagania ze sportem*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM w Poznaniu, Poznań 2011.
- Weed M., Bull C., *Sports Tourism Participants, Policy and Providers*, Elsevier Butterworth-Heinemann, 2009.

- Schwark J., *Sport tourism: introduction and overview*, „European Journal for Sport and Society” 2007, nr 4.
- Wohl A., *Pojęcie kultury fizycznej*, [w:] H. Sekuła-Kwaśniewicz (red.), *Kultura fizyczna i sport w ujęciu socjologicznym*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie, Kraków 1985.
- Zowisło M., *Sport jako sztuka. Wokół postmodernistycznej estetyzacji sportu*, „Edukacja Filozoficzna” 2007, nr 44.

The role of sport tourism in physical education

Abstract

An analysis of the literature in the field of sciences of physical culture and sports tourism is presented in the article. Theoretical basis of physical culture is related to the most important definitions of sport tourism and demonstrates their relationships. The result of the work is theoretical and graphical presentation of the strong relationship between physical culture, especially sport and physical recreation and sport tourism. It was considered that on the background of the discussed forms of participation in physical culture, one of the most important is physical education, not only connected with the immediate needs of children and young people in terms of physical development but also in preparing people to take care of their body after the educational process. It plays an important role in preparing to use other forms of participation in physical culture like physical recreation, sport and sport tourism. A sport tourist is a person who was prepared to participate in physical culture and raised to physical culture and recreation.

Keywords: sport, tourism, sport tourism, physical culture

BIOGRAMY, DYSKUSJE, POLEMIKI,
RECENZJE, PRZEGLĄD WYDAWNICTW,
SPRAWOZDANIA

Tomasz JUREK*

**[rec.] Eligiusz Małolepszy, Daniel Bakota,
Teresa Drozdek-Małolepsza, Arkadiusz Płomiński**

***Z dziejów sportu i turystyki w działalności Krajowego
Zrzeszenia Ludowego Zespoły Sportowe w latach 1975–2015*
Częstochowa 2016, s. 213**

Częstochowski ośrodek badań nad historią kultury fizycznej skupiony w Akademii im. Jana Długosza wyspecjalizował się w badaniach nad dziejami wychowania fizycznego, sportu i turystyki w środowisku wiejskim na ziemiach polskich pod zaborami, w Drugiej Rzeczypospolitej, Polsce Ludowej oraz Trzeciej Rzeczypospolitej. Dotąd ukazało się wiele opracowań lidera częstochowskiego środowiska historyków kultury fizycznej Eligiusza Małolepszego (w tym dwukrotne wydanie autorskiej monografii pt. *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*), które torowały drogę następnym publikacjom innych autorów, zwłaszcza Teresy Drozdek-Małolepszej, Daniela Bakoty oraz Arkadiusza Płomińskiego.

Ostatnio ukazała się monografia pt. *Z dziejów sportu i turystyki działalności Krajowego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w latach 1975–2015*, autorstwa wspomnianego częstochowskiego kwartetu historyków: Eligiusza Małolepszego, Daniela Bakoty, Teresy Drozdek-Małolepszej i Arkadiusza Płomińskiego (kolejność zgodnie z porządkiem na stronie tytułowej). Książka ukazała się nakładem wydawnictwa im. S. Podobińskiego w Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Recenzentem wydawniczym pracy jest dr hab. Artur Pasko, historyk kultury

¹ Prof. dr hab., Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wlkp., e-mail: tjurek20@wp.pl.

fizycznej z Uniwersytetu w Białymstoku, specjalizujący się w politycznych warunkowaniach rozwoju kultury fizycznej w Polsce. Autorzy uzasadnili wydanie pracy jubileuszem 70-lecia działalności Krajowego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe, którego początki sięgają 1946 r. Taka jubileuszowa okoliczność przysłużyła się powstaniu interesującego opracowania o profilu monograficznym, które wpisuje się w krąg ważnych prac historycznych, traktujących o dziejach sportu i turystyki w Polsce w XX i XXI w.

Praca bazuje na bardzo obszernej podstawie źródłowej, skrupulatnie i zgodnie z arkanami sztuki historycznej przedstawionej w bibliografii. Zestawienie bibliograficzne zostało skomponowane według klasycznego podziału na źródła i literaturę. Można się spierać z autorami, czy określenie literatura nie powinno zostać zastąpione określeniem opracowania, na które składają się przecież prace zwarte i artykuły. Takiego rozdziału w literaturze nie uczyniono. Literatura składa się ze 141 pozycji, pośród których znajduje się 36 prac autorów z zespołu, który przygotował książkę, co stanowi czwartą część ogółu zestawionych pozycji. Świadczy to o zakresie prac nad dziejami sportu i turystyki w środowisku wiejskim w Polsce, a zarazem o znaczącym wkładzie ośrodka częstochowskiego w dotychczasowe efekty badań. Jeżeli chodzi o źródła, to autorzy dokonali podziału tej części bibliografii na źródła archiwalne, drukowane oraz na prasę i materiały źródłowe pozyskane ze stron internetowych. Źródła archiwalne budzą uznanie bowiem obejmują dwa archiwa w tym archiwum centralne (Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie) oraz 16 składnic akt, w tym 14 składnic instytucjonalnych (zrzeszeń wojewódzkich LZS) i 2 składnice prywatne. Drugą grupę wykorzystanych źródeł stanowią źródła drukowane, głównie informatory organizacji wojewódzkich Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe, kroniki regionalnych organów LZS, sprawozdania na poszczególne Krajowe Zjazdy Delegatów Zrzeszenia LZS w latach 1975–1995, a także materiały sprawozdawcze dotyczące udziału Zrzeszenia LZS w systemie sportu młodzieżowego w Polsce w latach 1999–2014. Trzecią część bibliografii stanowi prasa (8 tytułów) wydawana w latach 1925–2015. Autorzy posłużyli się także materiałami pochodzącymi z dwóch źródeł internetowych. W ocenie recenzenta bibliografię należy ocenić bardzo wysoko. Stanowi ona szeroką bazę źródłową oraz należytą podstawę teoretyczną do powstania recenzowanej pracy.

Pracę otwiera słowo wstępne zastępcy przewodniczącego Rady Głównej Krajowego Zrzeszenia LZS Wacława Hurki, które poświadcza o jubileuszowym charakterze monografii. W dalszej części, zgodnie z deklarowanym przez autorów układem pracy o charakterze problemowo-chronologicznym, znajduje się zwięzły wstęp, w którym wyjaśniono ideę powstania pracy, zawarto cel i problemy badawcze, podano i oceniono wykorzystaną bazę źródłową, a także krótko uzasadniono ramy czasowe. W dalszej części przedstawiono zarys problematyki występującej w poszczególnych rozdziałach. Wstęp spełnia zatem wszystkie naukowe wymogi stawiane tej części pracy historycznej.

W rozdziale pierwszym pt. *Z dziejów sportu i turystyki na wsi w Polsce do 1975 roku* ukazano tradycje sportu i turystyki wiejskiej w Polsce do 1975 r. Intencję autorów należy zaaprobować, bowiem ta część pracy wprowadza czytelnika w zasadniczą problematykę, ukazaną w rozdziałach II–V. Rozdział nie posiada szczegółowszego, wewnętrznego podziału, aczkolwiek autorzy mogli z powodzeniem wprowadzić dwa podrozdziały: pierwszy – dotyczący sportu i turystyki wiejskiej do 1945 r. oraz drugi, obrazujący rozwój sportu i turystyki wiejskiej w latach Polski Ludowej (1945–1975). Na końcu rozdziału znajduje się dość zaskakujące zdanie: „Na początku lat 70. XX w. decyzja centralnych władz sportowych pozbawiła młodzież wiejską możliwości awansu sportowego. Wyłączono sport wycieczkowy, prowadzony przez Zrzeszenie LZS, z pomocy państwa”. Brak komentarza autorów sprawił, że ten fragment pozostał dość tajemniczy, bez określenia skutków wspomnianej decyzji na dalszy rozwój sportu wiejskiego w Polsce.

W rozdziale drugim pt. *Sport w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w latach 1975–1998* kolejno ukazano: *Sport w Zrzeszeniu Ludowe Zespoły Sportowe w latach 1975–1998* (podrozdział 1.), następnie *Działalność Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w zakresie sportu w okresie transformacji ustrojowej (1990–1998)* (podrozdział 2.), a także *Sport w szkołach rolniczych (1975–1998)* (podrozdział 3.). Autorzy zasadnie podzielili omawiany okres na dwa powszechnie wyodrębniane podokresy i dokonali trafnej oceny rozwoju sportu w Zrzeszeniu LZS w każdym z nich.

Rozdział trzeci pt. *Ruch sportowy w działalności Krajowego Zrzeszenia Zespoły Sportowe w latach 1999–2015* przedstawia sport wiejski w podziale na występujące w Polsce kategorie wiekowe: *Sport dzieci i młodzieży* oraz *Sport w kategorii seniorów*. Ten ciekawy zabieg pozwolił autorom ukazać w pełni dwa niemal niezależne od siebie pod względem organizacyjno-kadrowym sportowe światy – sport młodzieżowy oraz sport dorosłych. W rozdziale zawarto wiele interesujących danych, przywołano setki klubów i towarzystw sportowych wraz z ich osiągnięciami oraz dziesiątki najistotniejszych wyników sportowych w omawianym okresie.

Najobszerniejszą część pracy stanowi rozdział czwarty pt. *Udział Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w ruchu turystycznym i rekreacyjnym (1975–2015)*, podzielony według porządku chronologicznego: podrozdział I – *W okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz w latach transformacji ustrojowej (1975–1998)*, oraz podrozdział II – *Turystyka i rekreacja w działalności Krajowego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w latach 1999–2015*. Autorzy oddali klimat i okoliczności organizacyjno-strukturalne towarzyszące aktywności Zrzeszenia LZS w zakresie turystyki i rekreacji.

Część opisową książki wieńczy rozdział *Uznani sportowcy, medaliści igrzysk olimpijskich (1976–2014)*. Autorzy w układzie alfabetycznym zaprezentowali sylwetki medalistów letnich i zimowych igrzysk olimpijskich, wywodzących się z sekcji sportowych Zrzeszenia LZS. Stanowią oni absolutną elitę

polskich sportowców, których biogramy należy zamieszczać w opracowaniach dotyczących historii sportu w Polsce. W przyszłych opracowaniach monograficznych warto wprowadzić biogramy wszystkich olimpijczyków rekrutujących się z szeregów LZS.

Pracę zamyka zwięzłe zakończenie, w którym dokonano niezbędnego podsumowania i oceny ukazanych w pracy zjawisk historycznych. Bardzo obszerną część pracy stanowią aneksy, wypełniające aż 76 stron recenzowanego opracowania. Posiadają dużą wartość poznawczą i obejmują następujące elementy: władze Zrzeszenia LZS w latach 1975–2015; medale jubileuszy i imprez organizowanych przez Zrzeszenie LZS; wyniki plebiscytów na najlepszego sportowca LZS w Polsce, organizowanego przez „Dziennik Ludowy” i „Wiadomości Sportowe”; pamiątkowe plakietki z polsko-niemieckich rajdów rowerowych z lat 2009–2013; wykaz drużyn laureatów Ogólnopolskiego Turnieju Szachowego o „Złotą Wieżę” w latach 1975–2015; wykaz drużyn – laureatów Ogólnopolskiego Turnieju „Piłkarka Kadra Czeka” i „Mała Piłkarska Kadra Czeka” w latach 1985–2015. Część końcową aneksów stanowi bardzo interesująca wkładka fotograficzna pt. *W kadrze zatrzymane*, licząca 33 pozycje. W aneksie dotyczącym wyników plebiscytu nie podano, czy w latach 1990–1997, 1999–2001, 2003–2009, 2013–2015 plebiscyt się nie odbył, czy też brakuje danych. Ponadto do wyników plebiscytu zakradła się mała nieścisłość, bowiem laureat plebiscytu z 1977 r. (X miejsce) Stefan Piecyk nie był kolarzem, tylko lekkoatletą (płotkarzem). Pracę kończą pożyteczny indeks nazwisk, wykaz skrótów, spis tabel oraz streszczenie w języku angielskim.

W ocenie recenzenta analizowana monografia odtwarza ważny fragment dziejów kultury fizycznej w środowisku wiejskim, która nie tylko była niedoceniona przez władze sportowe, ale także w małym stopniu uwzględniana w twórczości historyków. Ruch ludowy doczekał się wielu cennych opracowań, tymczasem głównie E. Małolepszy wraz z zespołem oraz Stanisław Drażdżewski i Rafał Szubert ukazali rozwój turystyki i sportu wiejskiego w Polsce. Bezsprzeczenie warto kontynuować badania w tym zakresie oraz publikować ich wyniki.

Informacje dla autorów

1. „Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Kultura Fizyczna” ukazują się jako kwartalnik. Publikacje powinny dotyczyć problemów badawczych, którymi zajmują się nauki o kulturze fizycznej (historia, teoria i socjologia kultury fizycznej, problemy rozwoju fizycznego, sprawności i wydolności fizycznej, turystyki i rekreacji, zdrowia i edukacji prozdrowotnej).
2. Publikujemy prace eksperymentalne, przeglądowe, doniesienia i artykuły polemiczne – w języku polskim i językach obcych (kongresowych), po uzyskaniu pozytywnej recenzji.
3. Procedura recenzowania materiałów autorskich publikowanych w „Pracach Naukowych Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” jest dostosowana do wytycznych MNiSW „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce” oraz „Kodeksu etyki pracownika naukowego”. Pierwszym etapem recenzowania nadesłanych prac jest recenzja wstępna dokonywana przez Redakcję czasopisma. Na tym etapie praca poddawana jest ocenie pod względem jej zgodności z profilem czasopisma, zachowania wymogów redakcyjnych obowiązujących w wydawnictwie oraz ogólnej poprawności językowej. Tekst spełniający wymogi recenzji wstępnej otrzymuje kod identyfikacyjny i zostaje skierowany do dwóch recenzentów będących specjalistami z zakresu nauk o kulturze fizycznej. Zgodnie z zasadą „double-blind review process”, recenzenci, jak i autorzy, pozostają wobec siebie anonimowi. Recenzenci swoją opinię o pracy przedstawiają, wypełniając formularz recenzji.
4. Redakcja „Kultury Fizycznej”, dbając o rzetelność w nauce, wdraża zapory „ghostwriting” oraz „guest authorship”. Autorzy są zobowiązani do przedstawienia oświadczenia dotyczącego rzetelności nadesłanych prac, a w przypadku artykułów opracowanych przez kilku autorów – do ujawnienia wkładu poszczególnych osób w powstanie pracy. Wszelkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).
5. Autor artykułu jest zobowiązany poinformować Redakcję o źródłach finansowania publikacji, jeżeli nadesłana praca powstała dzięki dofinansowaniu instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń lub innych podmiotów („financial disclosure”).
6. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 15 stron (w tym tabele, wykresy, przypisy, bibliografia). Dokument powinien być napisany w formacie A4 standardowego maszynopisu (1800 znaków na stronie, marginesy: górny i dolny – 25 mm, lewy – 35 mm). Zaleca się stosowanie kroju Times New Roman, 12 punktów, odstęp 1,5 wiersza.
7. Pracę należy przesłać w wersji elektronicznej w edytorze Word 6.0 lub Word 7.0 (w formacie doc) z dwoma egzemplarzami wydruku. Praca powinna zawierać: a) imię i nazwisko autora lub autorów; b) tytuł naukowy oraz afiliację; c) tytuł publikacji; d) streszczenie pracy; e) słowa kluczowe pracy; f) dodatkowo w języku angielskim: tytuł pracy, streszczenie, słowa kluczowe (½ strony); 7) adres kontaktowy, nr telefonu, e-mail.
8. W razie umieszczenia w pracy rycin, tabel itp. pochodzących z opracowań zamieszczanych w innych czasopiśmie lub publikacjach książkowych autor ma obowiązek uzyskania zgody na ich wykorzystanie.

9. Tabele i materiał ilustracyjny (ryciny, wykresy, fotografie) należy zamieścić w osobnych plikach i dokładnie opisać. Miejsca ich wstawienia zaznaczyć na prawym marginesie wydruku tekstu.
- a) Stopień pisma w tabeli powinien wynosić 9 p, zaś szerokość tabeli nie może przekraczać 125 mm. Nie stosuje się innego formatowania tabeli niż siatka. Tytuł umieszcza się nad tabelą. Przypisy do tabeli umieszcza się bezpośrednio pod nią. W tabeli nie zostawia się pustych rubryk.
- Obowiązują następujące znaki umowne:
- pauza (—) – zjawisko nie występuje,
zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyrażone uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi,
kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych,
znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe,
„w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy.
- b) Wykresy należy sporządzać za pomocą programów Microsoft Office (Excel, Microsoft Graph). Szerokość wykresu nie może przekraczać 125 mm. Numer i tytuł wykresu zapisuje się nad wykresem. Wykresy sporządzane innymi programami i wklejane jako rysunki muszą spełniać następujące kryteria:
- Minimalna rozdzielczość to 300 dpi.
 - Dane i opisy zamieszczone na wykresie muszą być zapisane Times New Roman w stopniu 9 p.,
 - Nie należy projektować trójwymiarowych wykresów, które będą nieczytelne; zaleca się wykresy czarno-białe (desenie), jednowymiarowe.
 - Nie stosuje się obramowań pola wykresu ani obramowań legendy.
 - Nie stosuje się tła innego niż białe.
 - Nie powtarza się tytułu wykresu ani zapisu „Źródło:...” na obszarze kreślenia.
- c) Wielkość ilustracji musi być dostosowana do formatu B5. Minimalna rozdzielczość ilustracji to 300 dpi.
10. Zasady opisów bibliograficznych:
- a) W części pierwszej, z zakresu humanistycznych i teoretycznych podstaw kultury fizycznej, należy stosować przypisy dolne; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii nie są numerowane);
- przykładowe przypisy: J. Nawrocki, J. Mrzygłód, *W szczęku stalowych kling*, Warszawa 1957, s. 114–119; Z. Dziubiński (red.), *Kultura somatyczna kleryków*, Warszawa 1996, s. 18; M. Ponczek, *Związki Kościoła Katolickiego z „Sokołem” Ziemi Łódzkiej do 1939 r.*, [w:] A. Nowakowski (red.), *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, Częstochowa 1997; J. Konopnicki, *Wychowanie fizyczne w gimnazjum wołyńskim*, „Kultura Fizyczna” 1956, nr 3, s. 175–177.
 - przykładowe opisy bibliograficzne: Barabasz S., *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; Mroczo L. (red.), *Maków Podhalański*, Kraków 1978; Chełmecki J., Wilk S., *Wybrane czynniki społeczno-polityczne kształtowania modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce. Z warsztatów badawczych*, Warszawa 1987; Hądzelek K., *Wychowanie fizyczne na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, nr 4.
- b) W części drugiej numer pozycji bibliograficznej podajemy w nawiasie kwadratowym wewnątrz tekstu głównego; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii są numerowane w nawiasach kwadratowych). Przykład opisów bibliograficznych:
- [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, s. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*. [w:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (red.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycy-*

ny, antropologii i wychowania fizycznego. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.

11. Autor oświadcza, że sprawdził, czy źródła bibliograficzne przywołane w artykule są zarejestrowane w systemie Digital Object Identifier (DOI) i czy posiadają identyfikator DOI. W przypadku jego występowania właściwy dla artykułu przywołanego w bibliografii/przypisach numer DOI został podany w stosownym przypisie, po danych bibliograficznych przywołanego źródła, w formie aktywnego hiperłącza. Numery DOI należy weryfikować bezpośrednio na stronach internetowych czasopism czy wydawców lub na stronie agencji CrossRef:

<http://www.crossref.org/guestquery/>

12. Termin składania prac do kolejnych numerów upływa 30 czerwca 2016 r. (trzeci numer czasopisma), 30 września 2016 r. (czwarty numer czasopisma), 31 grudnia 2016 r. (pierwszy numer czasopisma, który będzie wydany w 2017 r.), 31 marca 2017 r. (drugi numer czasopisma, który będzie wydany w 2017 r.).

Prace należy nadsyłać na adres redaktora naczelnego, redaktorów naukowych i sekretarza redakcji:

Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ajd.czyst.pl)

Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ajd.czyst.pl)

Joanna Rodziewicz-Gruhn (j.rodziewicz@ajd.czyst.pl)

Arkadiusz Płomiński (a.plominski@wp.pl)

Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii

al. Armii Krajowej 13/15

42-200 Częstochowa

tel. (34) 365-59-83

Redaktor naczelny informuje, że każdy numer czasopisma będzie umieszczany również na stronie internetowej Biblioteki Głównej AJD w Częstochowie, w wersji elektronicznej.

